

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

49

2018

РЕДАКЦИЈА

Проф. Др Владислава Ружић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Ивана Антонић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Жарко Бошњаковић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Душанка Звекић-Душановић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Жељко Марковић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Милан Ајџановић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Марина Курешевић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Јасмина Дражић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Наташа Киш (Филозофски факултет у Новом Саду), доц. др Јелена Ајџановић (Филозофски факултет у Новом Саду), доц. др Јелена Редли (Филозофски факултет у Новом Саду), доц. др Данка Вујаклија (Филозофски факултет у Новом Саду)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Душанка Звекић Душановић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

Доц. др Јелена Редли

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Јасмина Грковић-Мајог (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Слободан Павловић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Дејан Средојевић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Исидора Бјелаковић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Марина Курешевић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Јасмина Дражић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Страхиња Степанов (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Наташа Киш (Филозофски факултет, Нови Сад)

ЗА ИЗДАВАЧА

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш, декан

Лектор
Јелена Редли

Припрема за штампу
Игор Лекић

Штампа
Futura, Petrovaradin

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА АКТИВНИХ ПАРТИЦИПА У АДВЕРБИЈАЛНОЈ УПОТРЕБИ У *РУКОПИСУ А СРПСКЕ АЛЕКСАНДРИДЕ* (15. ВЕК)¹

САЖЕТАК

Предмет овог рада јесте анализа активних партиципа у адвербијалној употреби са синтаксичко-семантичког аспекта. Истраживање је спроведено на тексту *Српске Александриде*, конкретно на препису из друге половине 15. века који је у науци назван *Рукопис А*, чије издање је приредио Стојан Новаковић 1878. године.

Партиципи су представљени у својој основној, адвербијалној, функцији, а затим су представљена и одступања од канонске употребе. У циљу прецизнијег одређења стила проучаваног дела и утврђивања разлика на синтаксичко-семантичком плану употребе анализираних партиципа међу различитим преписима истог текста, добијени резултати поређени су са резултатима анализе партиципа у критичком издању *Српске Александриде*, у чијој основи се налази препис из друге половине 16. века (дело писано српскословенским језиком нижег стила).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српскословенски језик, синтакса, активни партиципи, *Рукопис А*, *Српска Александрида*, Стојан Новаковић.

¹Овај прилог представља део ширег истраживања о синтаксичко-семантичким и прагматичким карактеристикама употребе активних партиципа у *Рукопису А Српске Александриде*, насталог за потребе писања мастерског рада који је одбрањен на Филозофском факултету у Новом Саду 2018. године. Свом ментору, проф. др Марини Курешевић, захваљујем се на помоћи и сугестијама.

1. Увод

1.1. Функционалностилска раслојеност српскословенског језика

Познато је да је српску средњовековну писменост одликовала диглосија хомогеног типа која се испољавала кроз комплементарну дистрибуцију српскословенског и старосрпског језика, при чему се први схвата као виши, а други као нижи стил. Реализација једног од ова два језичка идиома условљена је, пре свега, жанром дела и степеном његове сакралности,² па је тако српскословенски присутан у делима која су везана за сферу сакралног, а српски народни језик везујемо за сферу профаног (Грковић-Мејдор 2007: 453).

Поред вишег и нижег стила, у српскословенској писмености појављује се и тзв. *средњи стил*, који је, заправо, био нижи стил српскословенског и који представља прилагођавање српскословенског говорним обрасцима (Грковић-Мејдор 2007: 452). То би значило да се у српској средњовековној писмености користе два језика – српскословенски и народни, а у оквиру српскословенског два стила – виши и нижи, међу којима се главне разлике испољавају на синтаксичком и лексичком плану (Грковић-Мејдор 2007: 453).

1.2. Место *Српске Александриде* у српској средњовековној књижевности

Поред црквене литературе, која је чинила највећи део средњовековног стваралаштва, у феудалном друштву јужнословенских држава средњег века постојала су и друга књижевна дела, а то су у првом реду била остварења средњовековних професионалних певача, тзв. жонглера. У репертоар жонглерске поезије улазили су и тзв. средњовековни романи, који су писани с намером да задовоље укус и потребе ондашње средњовековне властеле, којима су, иначе, и били првенствено намењени. То се и огледа у њиховој тематици „која се увек кретала око царева, великаша и дворова”, и по начину како су обрађени – ти романи представљали су неку врсту средњовековне белетристике (Павловић 1986: 10–11). С друге стране, ови романи и приповетке представљали су неку врсту васпитне лектире, из које су племићи могли да добију сва

² Осим жанра и степена сакралности, реализација једног од двају могућих идиома условљена је и садржајем и тематиком текста, његовом наменом, пореклом и образовањем писца или преписивача (Грковић-Мејдор 2007: 451).

потребна знања, која иначе, како није било школа, другачије не би могли да стекну (Павловић 1986: 11).

Међу средњовековним романима који су били радо читани по својој популарности прво место заузима *Александрида* (*Роман или приповетка о Александру Великом*), повест о витезу и македонском цару из 4. в. п. н. е. Међу Јужним и Источним Словенима нарочито је била популарна тзв. *Српска Александрида*, која је поникла на основама позновизантијске Псеудокалистенове обраде овог дела, а настала на српском терену, у југозападним областима штокавског говорног подручја (Јерковић 1983: 227).

Ова врста литературе, будући да се налази на средини пирамиде жанрова³ међу осталим типовима текстова профаног карактера, писана је углавном нижим стилем српскословенског, тј. књижевним језиком функционалностилски прилагођеним широј читалачкој публици (уп. Грковић-Мејџор 2007: 450–451; Курешевић 2014: 18), мада се у понеким од њих среће и употреба српскословенског високог стила (уп. Грковић-Мејџор 2007: 449; Бајић 2017). Варијантност у језичкостилском погледу била је условљена односом аутора према тексту који преводи, тј. преписује, као и његовим степеном познавања књижевнојезичке норме.

1.3. Активни партиципи

Током целог трајања редакцијске писмености, активни партиципи⁴ су били основна синтаксичка *differentia specifica* књижевног у односу на разговорни језик. Српскословенски језик високог стила реализован у делима сакралног карактера чува стање наслеђено из старословенског, док у живом језику Срба партиципи већ око XIV века губе конгруенцију с именицом, а стога и партиципску функцију, те различити облици из парадигми, нашавши се у облику глаголског прилога, постају узајамно заменљиви (Brozović – Ivić 1988: 34).

³ Више о хијерархизованој лествици жанрова в. у Н. И. Толстој (2004).

⁴ Активни партиципи су девербално језичко средство које комбинује својства именских и глаголских речи, што као последицу има широк распон њихових синтаксичко-семантичких употреба. Партиципе сматрамо девербалним језичким средством будући да су изведени од презентске или инфинитивне основе глагола, на које је додаван формант *-nt-*, када је у питању АППз, тј. формант *-us-*, када је у питању АППт. На поменуте форманте додају се наставци за род и падеж (Ђорђић 1975: 164–165, 169–170). Категоријална обележја која их приближавају именским речима су род, број, падеж и вид, а глаголским – категорија стања и времена (Курешевић 2014: 27).

Иновације пореклом из вернакулара слободно продиру и у српскословенске текстове писане нижим стилем, те у њима све чешће наилазимо на одступања од књижевнојезичке норме на функционалном и формалном плану.

Иако су представљали књишку црту, партиципи се у неким својим употребама могу реконструисати и за прасловенску епоху. То потврђују и типолошка испитивања језика. Они су испрва имали предикативан карактер и били су слабо везани за реченицу са личним глаголским обликом, али су са развојем синтаксичке транзитивности и централизовањем реченице око главног предиката постепено губили своју предикативну самосталност, везујући се, притом, за финитне реченичне предикате (Грковић-Мејдор 2007: 92). На тај начин, у књижевном језику партиципи постају средства синтаксичке кондензације, вршећи функције равноправне зависним реченицама. Утицај грчког књижевног језика је у домену партиципске фразе несумњив. Он се најпре огледа у ревитализацији елемената у нестајању (нпр. апсолутни датив), кроз активирање латентно присутне особине (нпр. супстантивизирани партицип), те, најзад, кроз повећање фреквенције неких употреба (нпр. детерминативни партицип) (Грковић-Мејдор 2007: 147–148).

1.4. Предмет, циљ, методологија рада и корпус

Главни предмет овог рада јесте анализа активних партиципа у функцији адвербијалне одредбе, тј. партиципа у функцији герунда, те у склопу конструкције АД и АН⁵, као и оних који врше функцију независног предиката, на тексту *Рукописа А Српске Александриде* из 15. века, чије издање је приредио Стојан Новаковић 1878. године⁶. Како је слична анализа спроведена на критичком издању *Српске Александриде* у чијој основи је препис из 16. века (Курешевић 2014), један од циљева овог рада јесте и да се након упоредне анализе добијених резултата у два преписа истог текста утврди колико се они међу собом разликују на језичкостилском плану.

Анализиране партиципске употребе нису имале исти статус унутар српскословенског (Курешевић 2018: 179–182): функције герунда и предикативног герунда биле су заједничке одлике књижевног језика и

⁵ У раду ћемо се користити следећим скраћеницама: АД = апсолутни датив, АППз. = активни партицип презента, АППт. = активни партицип претерита, АН = апсолутни номинатив.

⁶ В. извор на крају рада.

вернакулара, независни предикативни партицип и конструкција АД представљале су типичну књишку употребу партиципа, док се конструкција АН сматра општесловенско-вернакуларном цртом, која у српскословенском језичком систему представља нанос из говорне базе.

Најпре су употребе активних партиципа класификоване према синтаксичком критеријуму, а потом су и детаљније семантички образлагане. Потом смо у засебном поглављу упоредили резултате филолошке анализе у два преписа истог текста, како бисмо утврдили има ли разлика на језичкостилском плану међу њима, у ком степену и чиме су оне условљене.

2. Анализа грађе

У нашем корпусу, забележене су 644 кратке форме активних партиципа у функцији герунда, 112 примера предикативног герунда, као и 105 конструкција АД, односно 25 примера употребе АН. Герунди су забележени у функцији адвербијалног детерминатора, те у функцији независног предиката, а у истим значењима забележени су и АД и АН. Примере у којима је АД забележен у функцији адноминалног детерминатора нисмо узели у разматрање.

2.1. Активни партиципи у таутосубјекатским конструкцијама

За активне партиципе у таутосубјекатским конструкцијама, чију радњу говорно лице повезује са радњом реченичног предиката у јединствену догађајну целину, кажемо да врше функцију герунда (Ivić 1995: 153). Та радња се из перспективе говорника перципира као секундарна, док је главна радња формализована личним глаголским обликом. На семантичком плану посматрано, они исказују релативне временске односе: АППз., по правилу, исказује истовремену радњу са радњом главног глагола, а АППт., по правилу, радњу која претходи радњи главног предиката (Курешевић 2014: 37, 42; Večerka 1996: 187).

У старословенским и редакцијским текстовима забележени су и примери њихове употребе у којима се не исказују релативни временски односи, већ конкретне или типичне радње (Večerka 1961: 93–98). Оваква употреба партиципа назива се самосталним предикативним партиципом (Грковић-Мејџор 2007: 240). Прелазни случај између герунда и самосталног предикативног партиципа представљају употребе партиципа у бипредикатским структурама који је са финитним глаголом спојен везником *и* (Курешевић 2014: 41) који

називамо предикативним герундом. Њему ћемо посветити део пажње у овом раду.

2.1.1. Активни партиципи у функцији герунда

2.1.1.1. АППз. у функцији герунда

У нашем корпусу, потврђено је 137 случајева АППз. у функцији герунда. У свим примерима доследно је грађен од глагола несвршеног вида (или двовидских глагола) и готово увек је исказивао симултану радњу. На основу синтаксичко-семантичке анализе, утврђено је да је АППз. у функцији герунда могао да исказује следећа адвербијална значења: временско (20,44%), пратеће околности (39,42%), узрочно (16,79%), условно (1,46%), начинско (8,76%), намерно (8,76%) и допусно (4,38%).

1) Временско значење

У значењу временске одредбе АППз. је могао да исказује симултаност линеарног типа (а) и симултаност пунктуалног типа (б):

а) И вѣже ноужд'наа словеса глаголаше:... (70/13–14).

б) И походе къ ннндъ рече: ... (63/13–14).

2) Значење пратеће околности

У значењу пратеће околности АППз. је могао бити интерпретиран реченицом са везничким спојем *и при том*, ступајући на тај начин у саставни однос са радњом главног предиката (а). Често је овако употребљен партицип имао функцију увођења директног или индиректног говора (б):

а) И се рекъ къ Дарію отнде писанне носе. (63/22–23).

б) Іеруптѣне же прѣзь днь не можаху гледати, и възопаше велицедь глаголюште: поднаун насъ... (52/22–24).

3) Узрочно значење

АППз. у функцији герунда бивао је узрочно интерпретиран уколико се градио од глагола који означавају емотивне реакције и когнитивне процесе (а) или од негираних модалних глагола *моћи*, *хтети*, *умети* и *смети* (б). Уп. следеће примере:

а) Посла же по земляхъ своихъ расписовати конскоу и съвратн се в'седоу на поле сенар'ско, надеже иезици нногда стьльпъ създаан б'ѣхоу, коеште се вътораго потопа'наго нашьствиа.(45/24–27); Да снѣ намъ невѣр'но динтъ се, тебе толнко моудра знаюште. (107/23–24).

б) И къ седоу же не смѣюште прнстоупити, поминноуше. (85/21–22); И не догоуште оубѣжатн, и не хотеште, на кон гредехоу. (30/28–29); Онн же на кон готов'ляхоу се, не хотеште повннотн се. (50/13–14).

4) Условно значење

Условној интерпретацији АППз. у функцији герунда погодовало је смештање корелативних предикација (главне и споредне) у сферу будућности. Све потврде овако интерпретираног герунда забележене су у управном говору. Уп. следеће примере:

И се глаголе повѣднши, аште и вьсь днрь соупротнвнтъ се. (57/19–20); Нь знан, како съдъртъ моа и тебе хоштеть оубнтн; мене бо хоте оубнтн, и самь дньсь оумрстн ндашн... (123/20–22).

5) Значење начинске одредбе

АППз. употребљен у функцији начинске одредбе могао је да карактерише стање субјекта за време вршења радње (а), као и радњу којом се конкретизује радња реченичног предиката (б). У првом случају партицип се најчешће односио на положај тела субјекта. Уп. следеће примере:

а) И къ Алексен'дроу, леже, выпаше:... (71/23); Алексен'дръ же сѣде видѣнїа сповѣдаше [...] (128/17).

б) Дондоше до града тераюште се и сѣкоуште се о кон, и оу замесь вьндоше въ град... (31/1–2); Зди же велнкъ о ногоу іеіе свнль се б'ѣше, и за оуста ю дрьже, не даваше іен глаголатн. (85/26–27).

6) Значење намере

АППз. у функцији герунда у значењу намере јављао се најчешће изведен од глагола хотѣти с инфинитивом. Глагол хотѣти је у конструкцији с инфинитивом, нарочито уз глаголе кретања, имао семантичку нијансу интенционалности, односно понашао се као глагол који има оријентацију ка циљу (Večerka 1996: 177–178). Уп. следеће примере:

И вьскран іего ходе Алексен'дръ, коупатн се хоте. (91/11–12); И въ роукоу іего вьзыль, хоте нскоуспитн Дарнїево малодоушїе. (66/19–20).

7) Допусно значење

Допусну интерпретацију имао је АППз. грађен углавном од негираног глагола *хотѣти*. Уп. следећи пример:

...и по великомъ чѣсти, не хотѣште, поклонити ти се идате. (28/15–16).

2.1.1.2. АППт. у функцији герунда

АППт. у функцији герунда готово се увек градио од глагола свршеног вида. По правилу је исказивао је антериорну радњу, мада је забележен и изванредан број примера (7,3%) у којима исказује симултану (а) или постериорну (б) радњу. Уп. следеће примере:

а) Се слышавъше Яттиане Ялександровоу оубо посланію поругаше се, и сего къ Ялександроу отпустише, поручивъше сице: ... (28/16–18).

б) Исфратъ же рѣкоу не дошѣдъ, конскоу прѣписати рече... (53/25–26).

На основу синтаксичко-семантичке анализе утврђено је да је АППт. у функцији герунда могао да исказује следећа адвербијална значења: временско (74,55%), узрочно (16,96%), условно (1,77%), начинско (3,35%) и значење пратеће околности (3,35%).

1) Временско значење

Од укупних 507 примера, АППт. у функцији герунда, у значењу временске одредбе потврђен је у 378 случајева: 375 примера у значењу антериорности (99,21%) (а) и 3 примера у значењу постериорности (0,79%) (б). Треба приметити да је АППт. у функцији герунда, који је исказивао постериорну радњу, увек био у негираном облику. У значењу антериорности доследно се јавља препонован управној предикацији, што је у складу с иконичким принципом хронолошке секвентивности (Павловић 2013: 150). Уп. следеће примере:

а) И се рече къ Дарію отнде писанне носе. (63/22–23); Онъ же и тоу испнвѣ, съкрн къ нѣдра. (66/1).

б) ...што да сътворнѣ лоукавнѣмъ смѣмъ гражданомъ, землоу же не разъроушнвѣше на градъ приходомъ и себе осрамлѣхомъ, да чѣто подобаетъ намъ сътворити. (29/12–15).

2) Узрочно значење

АППт. у функцији герунда узрочно су интерпретирани уколико су се градили од глагола визуелне (а) и аудитивне перцепције (б), затим од глагола мишљења и менталних процеса (в), као и од глагола емотивне реакције (г). Уп. следеће примере:

а) То же вндѣвъ царь потюди се... (13/24).

б) Се слышав'ши Олимпиада въз'радова се зѣло. (7/14–15).

в) Снхъ оувѣдѣвъ множьст'во нензѣттен'но егѣп'тскын краншт'никъ [...] всплакавъ се и рече... (3/14–17).

г) И снхъ азъ оубоавъ се въ землю свою възватихъ се. (30/1–2).

У већини случајева, у питању је било фазично значење време/узрок, док је пример са значењем чистог узрока био само један, и тада је његово значење било подржано узрочном партикулом. Уп. следећи пример:

Бластн бо наспитвъ се медов'ные, гор'ка въкоусити гада доспѣлъ испи. (3/20–21).

3) Условно значење

Условној интерпретацији АППт. у функцији герунда погодовало је смештање корелативних предикација (главне и споредне) у сферу будућности. Сви примери су потврђени у управном говору. Разликујемо примере са чистим значењем услова (када се партицип градио од негираних глагола) (а), и значењем на граници време/услов (б):

а) Финнка бо млада не нстрѣгъ, о стара не коушан се. (23/24–25); Сѣа же слышавъ Алексен'дръ, рече: главоу не разбнѣвъ, не можъ моз'га испити. (32/1–2).

б) И сего съжбавъ храбрость мое вонске оузнешн. (25/15); Снхъ повѣданвъ градъ по готовоу прииди. (29/22–23).

4) Значење начинске одредбе

Начинску интерпретацију имао је АППт. у функцији герунда када је исказивао стање субјекта за време вршења радње (а), као и радњу којом се конкретизује радња реченичног предиката (б). У другом случају, налазио се уз аорист глагола рѣшти. У свим примерима, поред значења конкретизације радње, присутна је и семантика антериорности. Уп. следеће примере:

а) И въ раскаианїи бнвъ о бнвъшедѣ Финлпъ царь, поннкъ сѣдѣше. (16/17–18).

б) И въ недооудѣннѣе выпады н въсплакавъ се рече: (4/23–24); Разгнѣвавъ се Алексендръ рече: (37/18); По семь же Александръ оудививъ се рече: (48/28).

5) Значење пратеће околности

АППт. у функцији герунда у значењу пратеће околности означавао је радњу која ступа у саставни однос са радњом главног предиката. Често се употребљавао у функцији увођења директног говора и увек је био у постпозицији. Уп. следеће примере:

Она же скоро за Нехтенава посла, Алексендръ прѣдастъ емоу рек'ши:... (10/23–25); И даровавъ Клантовоуша отпоустн, вѣдавъ емоу къбелъ пѣпра. (25/12–13).

2.1.2. Активни партиципи у функцији предикативног герунда

Активни партиципи у функцији предикативног герунда најчешће се јављају у бипредикатским структурама у којима су они са финитним глаголом спојени везником/конективом *и*, при чему су вршиоци радње герунда и личног глаголског облика у већини случајева исти (Грковић-Мејџор 2007: 174–175; Куршевић 2014: 41). Код оваквих структура у првом плану је вербална природа партиципа – он има функцију предиката, а појава везника сведочи о његовој релативној аутономији (Грковић-Мејџор 2007: 179, 183).⁷ Овакве структуре потврђене су и у споменицима старословенске и редакцијске писмености, где су продирале из живог говора, с обзиром на то да у грчком језику не постоји њихов еквивалент (Грковић-Мејџор 2007: 176–177; Куршевић 2014: 41).

У нашој грађи забележили смо укупно 112 примера предикативног герунда (7,14% с АППз. и 92,86% с АППт. у тој функцији). Уп. неке забележене примере с АППз. (а) и с АППт. (б):

а) Іегда вадъ не наидеть се рать, тогда вы на дивнѣ звѣри исходѣште и снхъ оубиваете... (87/15–17).

б) Іепистолю твою просить не толко и даромъ радост'нь внхъ... (26/16–17).

⁷ Ј. Грковић-Мејџор (2007: 182) наводи да структуре са везником/конективом *и* између партиципа и финитног глагола представљају етапу у развоју сложене реченице, чији развој се кретао од старог принципа аутономије реченичних елемената ка новој реченичној структури централизованог главог предиката. Употреба везника/конектива *и* у њима представља архаичну синтаксичку црту која сведочи о својеврсној самосталности герундске конструкције, тј. њеном предикативном карактеру.

Доследно су се јављали у препозицији у односу на главни глагол, што је за АППт. уобичајено, док је за АППз. сасвим неуобичајена појава (Грковић-Мејџор 2007: 174–175).

2.2. Активни партиципи у хетеросубјекатским конструкцијама

Активни партиципи су у старословенском могли исказивати секундарну радњу ступајући и у хетеросубјекатске односе са главним реченичним предикатом. При том, постојала су два типа хетеросубјекатских конструкција: апсолутни датив и апсолутни номинатив.

2.2.1. Активни партиципи у конструкцији АД

Српскословенски, као и остали редакцијски језици, готово у целости наслеђује старословенску синтаксу (Грковић-Мејџор 2007: 231), а у оквиру ње и конструкцију АД. Ову конструкцију чине именска и партиципска реч у дативу, при чему, на дубинском нивоу анализе, именска реч у дативу има функцију субјекта, а партиципска предиката. У старословенским текстовима АД се најчешће употребљавао у функцији адвербијалног детерминатора, означавајући околност типа време, узрок, услов, допуштање или последицу (Večerka 1996: 187, Večerka 1961: 47–48). У српскословенском долази до ширења синтаксичко-семантичког опсега употребе АД, те се АД јавља и у функцији начинске одредбе, адноминалног детерминатора, у позицији допуне глагола, и као највећа иновација, у функцији независног предиката (уп. Курешевић 2006).

Док је употреба конструкције АД у старословенском језику била снажно синтаксички мотивисана,⁸ у српскословенским текстовима све чешће срећемо конструкцију АД у таутосубјекатским структурама,⁹ што је чини функционално

⁸ На синтаксичком плану, њену употребу је карактерисало одсуство везника и неједнакост вршилаца радњи управне и зависне предикације (Cagin 1995: 259, 276).

⁹ Одступање од правила о неидентичности вршилаца радњи апсолутне конструкције и главне реченице може се објаснити дисконтинуитетом субјеката условљеним њиховом удаљеношћу, тј. уметањем других елемената или чак читаве реченице између конструкције АД и главне реченице, што нарушава кохезију међу кореферентним субјектима (Collins 2004: 165, 172). Такође, разлог томе може се тражити и у препозицији АД – најпре се изражава својеврсна позадина и не може се до краја антиципирати даљи ток мисли (Цолић 2015: 26). У односу на стање у старословенском

конкурентном са партиципом у функцији герунда. Поред тога, у српскословенским текстовима запажа се неутрализација и његове комуникативне функције – исказивање пратеће радње¹⁰. Иако ове структуре могу да значе сигнал за губитак продуктивности синтаксичког процеса који генерише АД, ова конструкција у свести преписивача/ствараоца остаје меморисана као средство за исказивање позадине радње (Corin 1995: 268).

У делима профаног карактера честа су огрешења о норму српскословенског језика на морфолошком плану – партицип или номинална компонента се уместо у дативу јављају у номинативу. Ова појава представља својеврсно понародњавање књишке конструкције. Врло је могуће да је узрок ове појаве мешање АД, књишке црте, с АН, цртом која има вернакулрано порекло, с обзиром на то да се употребљавају у истим синтаксичко-семантичким условима (Курешевић 2007: 252). Уп. следећи пример:

СТАВШЕ ЖЕ, СОУПРОТНВЪ ДВѢМА ВОНСКАМА, АЛЕКСЕНДРЪ КЪ ФИЛОНУ РЕТЕ: ... (103/20–21).

У нашем корпусу, забележили смо 105 конструкција АД у адвербијалној употреби (29 с АППз. и 76 с АППт), при чему је у 22,86% случајева потврђен у таутосубјекатској (а), а у 77,14% примера у хетеросубјекатској реченичној структури (б). Уп. следеће примере:

а) РОЖДЪШОУ СЕ ОТРОЧЕТОУ И ИЗЛЕЗЪШОМОУ на светъ проплакавъ рете: ... (8/19–20).

б) И ПОНШЪДЪШОУ НЕХТЕНАКОВ рете келов царица: ... (6/18–19).

Иако се у већини примера АД у старословенском употребљавао у хетеросубјекатским конструкцијама, аутори А. Корин (Corin 1995: 265) и Д. Колинс (Collins 2004: 178) ово сматрају тенденцијом, а не правилом. Разлоге одступања од три суштинске одлике АД (исказивање позадине главне пропозиције, неједнакост субјеката и одсуство везника) А. Корин (Corin 1995: 268) види у развоју површинске хипотаксе због чега долази до иновација које доводе до „урушавања” конструкције.

језику, у споменицима писаним српскословенским језиком забележена је учесталија употреба ове конструкције у таутосубјекатским конструкцијама (Курешевић 2006: 100–107).

¹⁰ На комуникативном плану, она је представљала средство за изражавање позадине главне пропозиције (њоме се изражавао секундарни реченични садржај) (Corin 1995: 259).

У 10 примера (9,52%), из конструкције АД изостављена је номинална компонента. То је запажено у ситуацијама када је употребљено више апсолутних конструкција с истим субјектом у оквиру једног реченичног комплекса (а) или када је вршилац радње познат из претходног контекста (б).

а) Алексен'дроу же ороужноу издѣштоу, н свою прѣписоушоу вонскоу, Ян'висоу же блнзоу его приахав'шоу, мачъ свон тръгъ, хотеше Алексен'дра по отню оудрнтн... (60/18–22).

б) Алексен'дръ же отъ с'на въставъ властелоуь скондъ сънь спокѣда, н къ Јеросалимоу шьст'кѣе твораше. Понблнж'шоу же се къ градуу, слышавъ Јеремїа прококъ, к'сакомоу днханню на срътенїе цареву [т: нзлестн повеле.. (48/10–14).

Поред описаног, спорадично смо, на морфолошком плану, забележили и огрешење о канонску форму АД (2,86%) које се односи на неслагање у броју (а) и падежу (б).

а) Неправде же мнозѣ н оубїнствоу н кроводѣствоу н клетвопрѣстоуп'ленню настав'шоу, сїа Нрак'лане вндѣвъ, ыздыкъ нашьствїе на зем'лю тоу рече. (82/18–21).

б) Став'ше же, соупротнвъ двѣма вонскама, Алексен'дръ къ Филоноу рече: ... (103/20–21).

2.2.1.1. АД с АППз. у функцији адвербијалног детерминатора

Синтаксичко-семантичком анализом АД с АППз. потврђен је у следећим значењима: временском (65,52%), узрочном (3,45%), последичном (3,45%) и у значењу независне реченице (13,79%). Регистрован је и одређен број граничних случајева који се могу интерпретирати и као независни АД и као временска реченица (13,79%).

1) Временско значење

АД с АППз. означавао је симултану радњу са радњом реченичног предиката при чему су предикације могле бити истовремене целом дужином свог трајања (симултаност линеарног типа) (а), односно истовремене само у делу свога трајања (симултаност пунктуалног типа) (б).

а) Фороу же, съ боиа вѣжештоу, тако, плаче се, глаголаше: ... (102/30).

б) Исходештоу же цемоу, къ ннмъ рече: ... (84/1–2).

Овако употребљен АД нешто чешће (58,62%) је заузимао препозицију (а) него постпозицију у односу на управни глагол (41,38%) (б). Уп. примере:

а) Алексен'дроу же пате всѣхъ прѣспѣваюштоу соупротив'нынды одолѣ, н отъ всѣхъ дѣтѣн іако царь прослав'ленъ бысть. (11/16–18).

б) И толнко они нскоусно рѣвахоу, іако ннкомоу же поборити снхъ моговштоу. (107/16–17).

Када је између препонованог АД и главне реченице употребљен везник/партикула *и*, могућа је његова двострука интерпретација: временском, али и независном реченицом. У првом случају, везник *и* има емфатичку функцију, а у другом упућује на напоредни однос конструкције АД и главног глагола. Те случајеве називамо „граничним случајевима” (Курешевић 2006: 50). Уп. неке од забележених примера:

Сја једоу глаголюштоу, н къ Пер'сиполоу сводоу градоу вѣжаше... (70/17–18); Ндоуштинды же нды поутеѣды, н Алексен'дръ Кан'дав'линеви глаголаше: ... (113/14–15).

2) Узрочно значење

У нашем корпусу, забележили смо само један случај АД с АППз. у узрочном значењу (3,45%). У овом примеру, поред узрочне, могућа је и начинска интерпретација:

Алексен'дроу же пате всѣхъ прѣспѣваюштоу соупротив'нынды одолѣ, н отъ всѣхъ дѣтѣн іако царь прослав'ленъ бысть. (11/16–18).

3) Последично значење

Последично значење такође је потврђено у само једном примеру, а на то значење упућује и везник іако који стоји уз АД:

И толнко они нскоусно рѣвахоу, іако ннкомоу же поборити снхъ моговштоу. (107/16–17).

2.2.1.2. АД с АППт. у функцији адвербијалног детерминатора

АД с АППт. потврђен је у следећим значењима: време-антериорност (46,05%), време-симултаност (5,26%), време-постериорност (1,31%), узрок (6,58%), услов (1,31%), значење независне реченице (34,21%), а регистрован је и одређен број граничних случајева, који се могу интерпретирати и као независни АД и као временска реченица (5,26%).

1) Временско значење

Као што је и очекивано, и овај тип АД је најчешће имао временско значење (52,62%). Најчешће је забележен у значењу антериорности (46,05%), а ређе у значењу симултаности (5,26%) и постериорности (1,31%).

Примери АД с АППт. у значењу антериорности најчешће су грађени од глагола свршеног вида, док је главни предикат, по правилу, у облику аориста. АД са значењем антериорности доследно се јавља препонован главној предикацији, што је у складу с иконичким принципом хронолошке секвентивности (Павловић 2013: 150–151). Овакви примери АД интерпретирају се реченицама које се уводе везницима *кад/пошто/након што*. Уп. следеће примере:

Сја же Вєрєхєу Нєхтєнакєу рєкшє, вєслєавь сє рєтє: тн оубо... (4/2–3); Рєждьшєу сє отрєчєтєу н нзлєзьшємєу на свєтє проплакєвь рєтє: ... (8/19–20).

У значењу симултаности, забележили смо четири примера АД с АППт. (а), док је у значењу постериорности забележен само један пример (б) и то од негираног облика глагола:

а) Сја же слышєвь Ялєксєн'дрь царстн н гнѣба исплньнвь сє рєтє: нє бнтн томєу, царєу Фнланпє, а цнѣ жнвєу сєуштєу. (16/21–23).

б) Нє дошьдьшєу же їємєу до града, вндѣ Дарїа лєжєштє, малє жнвє, їєдєвє днхєуштє, н хотєштє замѣннтн жнвєтє скєн сьдєрѣтїю. (71/21–23).

2) Узрочно значење

У нашем корпусу, АД с АППт. у узрочном значењу забележен је у релативно малом броју примера (6,58%). Уп. следећи пример:

Онъ же завнстнєу дїаволєю, оубы цнѣ, нспадє, заповѣдн божїє прѣстєупльшєу їємєу, нзє раїє нзъгнань бьстє. (89/6–8).

3) Условно значење

Условној интерпретацији погодновало је смештање корелативних радњи у сферу будућности, као и употреба конструкције АД унутар управног говора, што је био случај и код герунда. Уп. следећи пример:

Да аштє мєнє, покнєсарє Ялєксєн'дрєкє, оубнєшн, Ялєксєн'дрєу малєу ч'тєтєу нєнєсєшн, госпєдннєу же мєємєу, на вьзнскєннїє мєє прншьдьшєу, гдє оубнєшн сє? (123/23–26).

2.2.2. Независни АД

Највећа иновација у функционисању АД свакако је појава независног АД, с обзиром на то да је његова примарна синтаксичка функција да исказује садржај зависне реченице. Чињеница да се оваквим АД не исказује секундарни реченични садржај сведочи о губљењу његове комуникативне функције¹¹, те остаје само стилска. Другим речима, у овим случајевима АД представља само стилски обележену алтернативу финитној реченици (Cohn 1995: 280). Случајеви АД у функцији независне реченице који су са главним реченичним предикатом повезани везником *и* представљају синтаксички архаизам (Грковић-Мејдор 2007: 182–183). У старословенском језику ово је још ретка појава, која ће тек у редакцијским језицима узети маха.

Појава везника/партикуле *и* је у читавом тексту уз конструкцију АД релативно честа, што је у вези са наративном природом текста. У нашем корпусу регистровано је 30 примера независног АД, 4 с АППз. и 26 с АППт. Прецизну статистику није лако утврдити, с обзиром на граничне случајеве (додатна 4 с АППт. и 4 с АППт.), који се могу интерпретирати и независном и временском реченицом.

2.2.2.1 Независни АД с АППз.

У 13,79% примера, конструкција АД с АППз. забележена је у функцији независне реченице. Забележени су примери када се везник *и* или везник *њ* налазе између АД и личног глаголског облика (а), као и пример у коме не постоји везник између АД и предиката, али нас интерпретација упућује на значење независне реченице. У овим реченицама АД се налази на месту просте реченице (б).

¹¹ Постоји још један начин тумачења комуникативне улоге (независног) АД. Д. Колинс (Collins 2011: 126) конструкцију АД дефинише као клаузу која садржи партиципску и номиналну компоненту у дативу и која се на нивоу дискурса понаша као средство за исказивање секундарне радње, при чему семантички однос између конструкције АД и дела текста на који се односи (а који може бити и већи од реченице) не мора бити нужно субординиран у синтаксичком смислу. Он појаву независног АД објашњава дискурсно условљеном, тј. АД схвата као средство којим се реченица семантички повезује са неким већим текстуалним целинама, пасусом или чак целим текстом (Collins 2011: 127).

а) Не хъ'тенавъ же вѣти въ іегоуп'тѣ не догын, съ ратники бо вѣти се не може, [...] и въ Филлпоустѣ македонинскын дошѣдъ ннкомоу іего знаюштоу. (5/1–6); Ѡ снхъ же Ялексен'дръ насиднавъ се рече: не доидѣ промышленнїемъ, о философе, нъ вышнїаго промысла произволаюштоу и дѣюштоу. (16/8–10).

б) Платоуштоу же чловѣкоу, гласъ іего .д. съни саншахоу. (85/22–23).

2.2.2.2. Независни АД с АППт.

У 34,21% примера, конструкција АД с АППт. забележена је у функцији независне реченице. Забележени су примери када се везник *и* налази између АД и личног глаголног облика (а), као и примери у којима не постоји везник између АД и предиката, у којима се АД налази на месту прости реченице (б).

а) Ялексен'ръ же сънь видѣвъ, и радостнь бнвъ вел'мн, и оусрьдно на кон идеше, и съ обою страну троубаль оударн'шннѣ, и вонске оударнше се. (57/20–23).

б) Неправде же мнозѣ и оубїнствоу и кръводѣствоу и клетвопрѣстоуп'леннїю настав'шоу, сїа Ирак'лине видѣвъ, іезыкъ нашѣствїе на зем'лю тоу рече. (82/18–21).

Велики број забележених примера АД с АППт. у значењу независне реченице у виду је формуле. Тако употребљене конструкције АД с АППт. понашају се као граница међу мањим тематским целинама (Цолић 2015: 28). Овако употребљен АД, дакле, служи као формула која означава крај једног, а почетак другог дела текста. Тако се 20х реализује модел са глаголом *быти* (а), а само у једном примеру и глагол *сътворити се* (б). Уп. примере:

а) семоу же снче бык'шоу, оухнштрнене Ялексен'дръ сътвори... (29/23–24).

б) семоу же снче сътворишоу се, ветьеръ приспе, [...] (29/10).

АД с АППт. у функцији независног предиката могао је да служи и за увођење директног говора. Уп. следећи пример:

Ведомоу же, и нѣкомоу рек'шоу іемоу: ... (137/18–19).

2.2.3. АН

У истим синтаксичким условима као и АД у старословенском, реализовао се, мада доста ретко, и апсолутни номинатив (Večerka 1996: 186). И у овом случају, између партиципа и главног предиката могао се наћи везник *и* (Večerka 1996: 185–186).

Реч је о конструкцији вернакуларно-општесловенског карактера (Веџерка 1961: 107) која се током историје српског језика губи (Грковић-Мејџор 2015). Како Ј. Грковић-Мејџор наводи (2015: 161–162), могућност да вршиоци герундске и предикатске радње не буду кореферентни, као и да се између предиката и герунда појави везник, показују да герунд није био синтаксички зависан од предиката, тј. указује на његов синтаксички самостални статус.

У нашем корпусу, регистровали смо 25 примера партиципа у облику номинатива у апсолутној употреби, 21 с АППт. и 4 с АППз. Ипак, примера са „правим” апсолутним номинативом, који садрже и номиналну и партиципску компоненту, и притом су обе у номинативу, врло је мало – свега 6 (24%), 5 с АППт. и 1 с АППз.¹² Поред „правог” апсолутног номинатива (а), забележили смо још два типа апсолутних конструкција које смо, такође, сврстали у ову групу: случајеве када је субјекат партиципа анонимизиран или када се односи на појам у дативу (у конструкцији с инфинитивом) (б), и случајеве када је субјекат партиципа у једнини, а субјекат главног предиката у множини, при чему је субјекат партиципа укључен у субјекат главног предиката (в). Последњи вид употребе АН се може тумачити и као огрешење о норму књижевног језика или као нестилизована, разговорна форма, која настаје тако што се прво исказе герундска радња без перципирања краја реченице због чега долази до некореферентности субјеката герунда и главне предикације. Уп. неке од следећих примера:

а) И семоу снѣ бывъшоу, часъ же рождѣнія приспѣвъши присѣпиль Нехтенавъ и царцицѣ рече: подрѣжи себе, о царнице... (8/10–12).

б) Стари же чловѣци покон трѣбоуютъ, младци же царемъ воievати подобають, iако да въ младости потруднѣше се, на старост покон обрѣштоуть. (20/19–20).

в) И се рекъ, Кан'дав'лоуць и Алексен'дръ Ян'тѣоу поклонише се, и Алексен'дръ Кан'дав'лнiа за роукоу възьмъ, на Iевагрнда цара погоше. (113/10–12).

АН се јављао у *временском* (а) и *узрочном* (б) значењу. Уп. неке од следећих примера:

а) Финипоу же снѣ възвестнѣвъ, не поушташе Финипъ глаголе: (15/7–8); ...рече iемоу: не подоба на царскоу столѣ сѣде тако творити. (66/2–3).

¹² У те примере рачунали смо и примере конструкције АН која је везником и повезана са реченичним предикатом.

б) Индјане же се слишак'ше, страхъ обыетъ нхъ з'бло великѣ. (101/ 20–21)¹³; Да снѣ намѣ невѣр'но дннѣтъ се, тебе толнко моудра знаюште. (107/23–24).

Слично АД и герунду, и АН с АППт. увек је заузимао препозицију, а с АППз. постпозицију у односу на главни глагол.

3. Резултати синтаксичко-семантичке анализе у два преписа истог текста: упоредни приказ

Након синтаксичко-семантичке анализе, резултате анализе представићемо квантитативно, приказујући проценте заступљености анализираних језичких средстава.

Из приложене табеле можемо закључити да у тексту доминирају партиципи с АППт. (79,91%). Најзаступљенија била је функција герунда (72,69%), потом функција предикативног герунда (12,64%) и тек на трећем месту нашла се конструкција АД (7,56% + 4,28%). Употреба АН забележена је у незнатном проценту (2,82%).

Анализа заступљености књишких, вернакуларних и оних средстава која су заједничка књижевном језику и вернакулару показује да у *Рукопису А Српске Александриде* преовлађују управо ова последња средства (72,69%). Следећа по заступљености су вернакуларна средства (15,46%), док су најмање заступљена књишка средства (11,84%).

Кршење књижевнојезичке норме забележено је како при реализацији књишких, тако и при реализацији општесловенских употреба партиципа. У оквиру књишких употреба партиципа, забележене су укупно 24 конструкције АД (22,86%) које се јављају у таутосубјекатској конструкцији, чиме се нарушава правило о неидентичности субјеката. У 36,19% случајева (рачунајући и граничне случајеве), уз конструкцију АД јављао се координирани везник, док се субординирани везник јавио у свега 2 случаја (1,9%), и тада је служио за прецизирање значења.

¹³ У овом примеру могућа је и временска интерпретација.

Табела 1: Заступљеност анализираних језичких средстава

Употреба герунда, предикативног герунда, АД, независног АД и АН			
	АППз.	АППт.	УКУПНО
герунд у адвербијалној употреби	15,46%	57,22%	72,69%
предикативни герунд	0,9%	11,74%	12,64%
АД у адвербијалној употреби	2,37%	5,19%	7,56%
независни АД	0,9%	3,39%	4,28%
апсолутни номинатив	0,45%	2,37%	2,82%
УКУПНО	20,08%	79,91%	100%

У оквиру општесловенских употреба партиципа, бележимо 112 примера партиципа у функцији герунда (14,82%) који је са финитним глаголом спојен везником *и* (герунд у предикативној функцији), а то се сматра архаичном цртом која је имала упориште у вернакулару. У чак 36,19% случајева АД, забележили смо конструкцију АД у функцији независне реченице, што представља највећу иновацију у употреби АД. Везник *и* се јављао и у конструкцијама с АН, и то у 24% случајева употребе ове конструкције. Наведене иновације у функционисању партиципа, будући да се јављају у немалом броју случајева и да имају упориште у вернакулару, упућују на снижавање стила српскословенског језика.

У чешћем бирању партиципа у функцији герунда и предикативног герунда, употребама које имају упориште у вернакуларној бази¹⁴, огледа се тежња преписивача да језички приближи књижевно дело публици, што се сматра одликом нижег (средњег) стила српскословенског језика. С обзиром на то да ће се герунд у највећем проценту јављати и у делима писаним вишим стилем српскословенског, праву потврду тога да је анализирани текст написан српскословенским језиком нижег стила представља чињеница да су у

¹⁴ Герунд представља неутрално средство у стилском погледу (будући да се јавља и у књижевном језику и у вернакулару), а предикативни герунд има вернакуларно порекло, мада продира и у књижевни језик.

анализираном тексту забележена и одступања од књижевнојезичке норме на формалном и функционалном плану приликом употребе партиципа у функцији герунда и у оквиру књишке конструкције АД, као и сама појава АН, који представља вернакуларно средство општесловенског карактера.

У наставку је дат табеларни приказ односа анализираних средстава поређених са прилагођеним резултатима анализе активних партиципа у критичком издању *Српске Александриде*, делу писаном српскословенским језиком нижег стила, до којих је дошла М. Курешевић (2014).

Примећујемо да се у оба преписа у највећем постотку јављају партиципи у функцији герунда. То не чуди будући да тај проценат зависи од наративности текста (Курешевић 2014: 62). Ипак, доминантна употреба герунда, као средства које има упориште у вернакулару, за исказивање адвербијалних значења, у односу на АД, који је типично књишко средство, говори о томе да је преводилац чешће посетио за овим средством како би дело приближио адресату, који није морао познавати српскословенски језик високог стила.

Табела 2: Однос анализираних средстава и прилагођених резултата анализе активних партиципа у критичком издању *Српске Александриде*

	<i>Рукопис А</i>	Критичко издање <i>Српске Александриде</i>	<i>Рукопис А</i>	Критичко издање <i>Српске Александриде</i>
	АППз.		АППт.	
герунд	76,97%	65,61%	71,61%	81,27%
предикативни герунд	4,49%	5,91%	14,69%	4,13%
АД у адвербијалној употреби	11,8%	18,35%	6,5%	6,54%
независни АД	4,49%	10,12%	4,24%	8,09%
АН	2,25%	-	2,97%	-

Поредећи резултате анализираног дела са резултатима у критичком издању *Српске Александриде*, делу писаном нижим стилем српскословенског, запажамо следеће. У нашем корпусу смо забележили 3,56х фреквентнију употребу АППт. у функцији предикативног герунда у односу на критичко издање *Српске Александриде*, док су вредности АППз. у функцији предикативног герунда у

овим делима приближне. Конструкција АД с АППз. и АППт. у обе функције (адвербијалној и функцији независне реченице) мање је заступљена у проучаваном делу у односу на критичко издање *Српске Александриде*. У критичком издању *Српске Александриде* скоро доследно (није исказано процентима) поштована је књижевнојезичка норма приликом употребе АППт. у функцији герунда, а доследно када је у питању АППз. у овој функцији, док у проучаваном делу бележимо одступања од књижевнојезичке норме у 2,02% случаја када су у питању партиципи у функцији герунда. Потом, проценат случајева у којима је у критичком издању у оквиру конструкције АД употребљен партицип у номинативу је 4,14%, што је 2,18x већи проценат у односу број примера у којима се партиципска компонента јавља у номинативу у *Рукопису А Српске Александриде* (1,9%). Одступање од правила о неједнакости субјеката АД и главног реченичног предиката у нашем тексту забележили смо у 22,86% случајева, док је у критичком издању тај проценат 17,93%. За разлику од критичког издања, у анализираном тексту забележени су примери употребе апсолутног номинатива. Употреба хипотактичких везника уз конструкцију АД у нашем корпусу забележена је у два случаја (1,9%), док је у критичком издању забележен само 1 овакав случај (0,68%). АД у функцији независне реченице забележен је у оба текста у сличном проценту: у 36,19% случајева у нашем корпусу, док је иста употреба у критичком издању *Српске Александриде* забележена у 48,53% случајева.

4. Закључак

Резултати анализе генерално потврђују да се између *Рукописа А* и критичког текста *Српске Александриде* на пољу употребе адвербијално употребљених партиципа не може успоставити велика разлика. Минималне разлике би се могле образложити индивидуалним одликама стила преписивача и одразом њиховог нивоа познавања књижевног језика. У прилог овој тврдњи иде и тежња ка сужавању броја значења која су герунди, АД и АН у адвербијалној употреби, могли да исказују, што се огледа у доминантној употреби ових партиципа у временском и узрочном значењу. С обзиром на све изнете податке, можемо са сигурношћу тврдити да је анализирани текст писан српскословенским језиком нижег стила.

ИЗВОР

Новаковић, Стојан (1878). Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности. *Гласник Српског ученог друштва*. 9/2.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић, Весна (2017). Хипотактичке структуре за исказивање темпоралних односа у делу Стефанит и Ихнилат: филолошка и функционалностилска анализа. *Прилози проучавању језика*. Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику. 48: 3–30.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2015). О једној архаичној црти Вуковог језика: апсолутни номинатив. У: *Научни скупови – Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)* (ур. Н. Милошевић-Ђорђевић). Београд: САНУ. CLVI: 159–168.
- Ђорђевић, Петар (1975). *Старословенски језик*. Нови Сад: Матица српска.
- Јерковић, Вера (1983). *Српска Александрида. Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*. Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности.
- Курешевић, Марина (2006). Апсолутни датив у српској средњовековној писмености. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 49/1: 35–112.
- Курешевић, Марина (2007). О једној редакцијској иновацији у конструкцији апсолутног датива. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 36/1: 245–255.
- Курешевић, Марина (2014). *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет. 9–63.
- Курешевић, Марина (2018). Активни партиципи у средњем стилу српске средњовековне писмености: могућ правац развоја српског књижевног језика. У: *Српска славистика: колективна монографија (радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта)* (ур. Рајна Драгићевић и Вељко Брборић). Београд: Савез славистичких друштава Србије. Том I, Језик: 173–189.
- Павловић, Драгољуб (1986). Роман у старој српској књижевности. У: *Роман о Троји, Роман о Александру Великом*. (прир. Радмила Маринковић). Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Павловић, Слободан (2013). *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Толстој, Никита И. (2004). Однос старог српског књишког (писаног) језика према старом словенском језику. У: *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска. 148–156.

Цолић, Александра (2015). Апсолутни датив у Житију краља Милутина од архиепископа Данила II. *Прилози проучавању језика*. Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику. 46: 17–56.

*

Brozović, Dalibor i Pavle Ivić (1988). *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski grafički zavod „Miroslav Krleža”.

Collins, Daniel E. (2004). Distance, Subjecthood, and the Early Slavic Dative Absolute. *Scando Slavic*. 50: 165–181.

Collins, Daniel E. (2011). The Pragmatics of „Unruly“ Dative Absolutes in Early Slavic. *Indo-European syntax and pragmatics: contrastive approaches*. 3/3: 103–130.

Corin, Andrew R. (1995). The Dative Absolute in Old Slavonic and Old East Slavonic. *Die Welt der Slaven*. XL/2: 251–284.

Ivić, Milka (1995). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.

Večerka, Radoslav (1961). *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Večerka, Radoslav (1996). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax, III: Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: Weiher Verlag.

Sanja Petrović

SINTACTIC AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE ACTIVE PARTICIPLES IN THE ADVERBIAL USE IN THE MANUSCRIPT A OF THE SERBIAN ALEXANDER ROMANCE (15TH CENTURY)

Summary

The subject of this paper is the analysis of active participles (in uses where their verbal properties are predominant) from syntactic perspective. The research was conducted at the text *The Serbian Alexander romance* (*Српска Александрида*), specifically at the transcript from the second half of the 15th century, which is called in science *The Manuscript A*, the issue was edited by Stojan Novakovic in 1878.

At the syntactic-semantic level participles were presented in their fundamental, adverbial function and then the deviations of the canonic use were presented afterwards. With the aim of more accurate determination of the style of the studied piece, the obtained results were compared to the results of the participle analysis in the critical issue of *The Serbian Alexander romance* whose basis contains the

transcript from the second half of the 16th century (written in Serbian Church Slavonic language of the lower style).

К е у о r d s : Serbian Church Slavonic, syntax, active participles, *Manuscript A*, *Serbian Alexander romance*, Stojan Novakovic.

Мср Сања Петровић

Нови Сад

Србија

Имејл: *sanja.lj.petrovic@gmail.com*

ИНФИНИТИВ У ДЕЛУ *СТЕФАНИТ И ИХНИЛАТ*: ФИЛОЛОШКА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА АНАЛИЗА¹

САЖЕТАК

Предмет истраживања овога рада јесте синтаксичко-семантичка анализа употребе инфинитива у преводном српскословенском делу *Стефанит и Ихнилат* према препису из XVII века. Примарни циљ истраживања јесте утврђивање функционалног опсега употребе инфинитива и инфинитивних конструкција. Како се инфинитив, као номинално средство наслеђено из прасловенске епохе, у вернакулару с еволуцијом језика све чешће замењивао вербалним средствима, у раду се прати и њихов конкурентан однос у функционално-семантичким сферама експликативности и финалности. Резултати филолошке анализе, однос номиналних и вербалних средстава, као и однос општесловенских и књишких употреба инфинитива исказани су процентуално како би прецизније могли указати на функционални стил језика којим је текст писан. Поред свега наведеног, у раду се ради бољег дефинисања стила резултати истраживања пореде са резултатима истраживања спроведеним *Хиландарском типичу* Светога Саве, *Животу деспота Стефана* Константина Филозофа и критичком издању *Српске Александриде*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Стефанит и Ихнилат*, српскословенски језик, синтакса, хипотакса, инфинитив, конкурентна средства.

¹ Овај прилог представља скраћену и прилагођену верзију мастерског рада одбрањеног на Филозофском факултету у Новом Саду. Проф. др Марини Курешевић захваљујем на саветима и сугестијама.

1. Увод

1.1. Језик српскословенске писмености

Српску средњовековну писменост, као писменост у оквиру ареала *Slavia Orthodoxa*, одликује присуство хомогене диглосије², утемељене на двострукој артикулацији света, у чијој основи лежи опозиција сакрално – профано (Грковић-Мејџор 2007: 453). Хомогена диглосија је у српској средњовековној писмености оличена употребом српскословенског и српског народног језика у односу комплементарне дистрибуције – првог као језика сакралне сфере и другог својственог профаној сфери. У делима црквеног карактера јавља се искључиво српскословенски, док је у делима нецрквеног карактера могућа појава обају језика (Грковић-Мејџор 2007: 446–448, 451).

Како наводи Ј. Грковић-Мејџор (2007: 451–453), услед жанровске раслојености и развијања могућности да се дела појединог жанра – у зависности и од других ванлингвистичких фактора пишу и српскословенским и народним језиком, с правом се може претпоставити да је у старосрпској писмености постојао и тзв. средњи стил, који је, заправо, био нижи стил српскословенског. То би значило да се у српској средњовековној писмености користе два језика – српскословенски и народни, а у оквиру српскословенског два стила – виши и нижи, при чему се главне разлике између вишег и нижег стила испољавају на лексичком и синтаксичком плану. Виши стил је нарочито конзервативан, док нижи допушта иновације, што надаље доводи до стварања „граничних жанрова” у којима се мешају књижевни и народни језик. Ове се појаве могу лепо сагледати на језику средњовековне белетристике. Ванлингвистички чиниоци који устројавају стил употребљен у белетристици, осим жанра, јесу тематика текста, његов садржај, намена, односно тип читалаца којима је дело намењено, затим порекло текста – оригинал или превод, као и образовање писца или преписивача (Грковић-Мејџор 2007: 449).

1.2. Корпус истраживања

Овај је рад поникао на истраживању спроведеном на српскословенском препису преводног дела *Стефанит и Ихнилат* насталом у XVII веку који је

² Више о овоме в. у Грковић-Мејџор (2007: 443), Толстой (1988: 132), Богдановић (1991: 50–51).

издао Ђура Даничић (1870: 261–310). У српском културном наслеђу остала су сачувана четири преписа дела *Стефанит и Ихнилат*³. Анализирани текст представља најмлађи од четири сачувана преписа, и чува се у збирци Архива САНУ (Јовановић 2012: 194).

Дело *Стефанит и Ихнилат* потиче из древне индијске књижевности (Богдановић 1991: 232; Павловић, Маринковић 1968: 176; Јовановић 2012: 193) – из познате *Панчатантре*, а настало је на санскриту највероватније у III или IV веку, док је на запад доспело посредством арапског превода. За православне Словене најзначајнији је био грчки превод настао крајем XI века по налогу византијског цара Алексија I Комнина. Превод са грчког на словенски језик настао је током XIII века и то у јужнословенској средини, највероватније на Светој Гори, одакле се у XV веку проширио на Русију, а познат је у српским, бугарским и руским преписима (Јовановић 2012: 193–194).

Стефанит и Ихнилат представља збирку басана повезаних у целину (Павловић, Маринковић 1968: 176), односно дело састављено од дужих и краћих целина и алегија. Наводи се да се састоји из девет већих целина, од којих је прва, по којој дело и носи назив, најобимнија (Јовановић 2012: 195). Засновано на динамичним сижеима, са персонализованим животињама, ово је дело пуно мудрости, хумора и поука (Богдановић 1991: 232; Јовановић 2012: 193), те се слободно може рећи да је са моралистичком тезом.

1.3. Теоријско-методолошки приступ теми

Предмет истраживања овога рада јесте синтаксичко-семантичка анализа употребе инфинитива у препису текста *Стефанит и Ихнилат*, с примарним циљем да се утврди функционални опсег употребе овог номиналног средства, наслеђеног још из прасловенске епохе⁴. Номинална својства инфинитива, као и његова инваријантна семантика, омогућавале су његову самосталну употребу или употребу у функцији допуне именица, придева и глагола различитих семантичких класа, градећи са њима синтагме у служби перифрастичних предиката или попуњавајући унутар њих позицију субјекта, објекта, атрибута, одредбе или предикатива (Курешевић 2014: 64).

³ Најстарији је с краја XIV или с почетка XV века, два су из XVI века, док је најмлађи из XVII века (Јовановић 2012: 194).

⁴ О пореклу и граматицизацији прасловенског инфинитива в. више у Грковић-Мејдор (2007: 73–78).

Инфинитив је у неким својим употребама још у прасловенском периоду бивао замењиван конкурентном вербалном формом, односно зависном реченицом, што је последица општијег кретања језика од номиналног ка вербалном типу, тј. ка структури са јасно исказаним субјекатско-објекатским односом и једним предикативним центром (Грковић-Мејџор 2013: 55–71; Курешевић 2014: 64)⁵. Стога се у раду прати и појава конкурентних средстава, инфинитива и зависне реченице. Она је нарочито изражена у функционално-семантичким пољима експликативности и финалности. У оквиру ових синтаксичко-семантичких позиција се уз инфинитив као конкурентна средства вербалним формама јављају и друга номинална средства – двоструки акузатив или конструкција акузатив + партицип, као варијанта двоструког акузатива.

Ексерцирана грађа најпре је класификована (поглавље 2) према синтаксичком критеријуму на основне функције инфинитива, при чему је унутар сваке од ових функција детаљније образлагана и са семантичког становишта. Употреба инфинитива (и инфинитивних конструкција) и конкурентних средстава је у оквиру сваке категорије илустрована по једним примером, при чему је наведен укупан број структурно истих примера⁶. У оквиру сваке синтаксичке позиције инфинитива у анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат*, разматрано је и то да ли је дата синтаксичко-семантичка употреба инфинитива општесловенског⁷ или књишког⁸ карактера.

У посебном поглављу (поглавље 3) разматрана је конкуренција забележених номиналних и вербалних средстава са хронолошког и семантичког аспекта, што има своје последице и на стилском плану анализе.

⁵ О темпу замене инфинитива финитном реченицом, који су потврдила истраживања употребе инфинитива на српскословенским текстовима писаним нижим стилем, в. више у Курешевић (2015: 75–77).

⁶ У овом су раду све допуне једне управне лексеме посматране као посебни примери, на пример: не дожешн бо крнбаго исправити 281/4, и бѣзѡдѣнаго наказати 281/5а и оуцѡсѡрѡити 281/5б; оуслѡша Стефанна кѡрѡдѡлѡшта 283/8–9а и понашаѡшта 283/8–9а Ихнилата ѡ ннѡхѡе сѡтворн на тѡльца и сл.

⁷ Општесловенске употребе инфинитива (оне које су се временом учврстиле и оне које су изумрле, тј. архаизми) и прасловенски дијалектизми (балканизми и византизми) представљају аутохтоне словенске црте (Грковић-Мејџор 2007).

⁸ Књишке употребе инфинитива подразумевају синтаксичке неологизме (црте код којих је грчки био импулс за активирање структурно иманентних словенских конструкција) и калкове (структурне имитације грчких модела) (Грковић-Мејџор 2007).

Како би закључци истраживања добили валиднију и потпунију аргументацију, резултати филолошке анализе приказани су квантитативно и потом упоређени са резултатима истраживања о инфинитиву у другим делима, као што су *Хиландарски типик* Светога Саве, *Живот деспота Стефана* Константина Филозофа и критичко издање *Српске Александриде*⁹ (поглавље 4). Ова дела припадају различитим жанровима српскословенске књижевне епохе, а њихово компаративно сагледавање омогућиће јаснији увид у то колико на језичко-стилску реализацију некога делу утичу и колико је устројавају различити ванлингвистички чиниоци.

2. Анализа

2.1. Инфинитив у функцији допуне глагола

2.1.1. Допуна модалних глагола

Употреба основних модалних конструкција (исказивање жеље, могућности неопходности) јесте аутохтона словенска црта која, као таква, представља заједничко словенско синтаксичко наслеђе (Грковић-Мејдор 2007: 140).

Модални глаголи ступају у таутосубјекатске односе са својом семантичком допуном пропозитивног садржаја, која је у анализираном корпусу доследно у 100% случајева у форми инфинитива. Инфинитив је потврђен уз следеће модалне глаголе: *мошти*, 34x: како можеш поврѣднѣти лѣва многосоуштаа н снлннѣша *оуѣ тѣѣѣ* 272/11–12; *вѣздошти*, 17x: н на ловѣ не вѣздоже подвнзати се 272/24–25 и *сѣѣти*, 2x: томоу же е же глаголати не сѣеѣѣ 274/24.

2.1.2. Допуна фазних глагола

У корпусу је на позицији пропозитивне допуне фазних глагола потврђен искључиво инфинитив имперфективног вида, што је типична општесловенска ситуација (Грковић-Мејдор 2007: 278). Како фазни глаголи имају структурне сличности са модалним глаголима, будући да је, такође, у питању таутосубјекатска конструкција, очекивано је то што је семантичка допуна пропозитивног садржаја ових глагола у свим примерима (19) верификована

⁹ Мисли се на резултате истраживања потврђене у литератури: Грковић-Мејдор (2007: 276–289), Грковић-Мејдор (2011: 436–456), Курешевић (2014).

инфинитивом. У тексту су потврђени следећи фазни глаголи: начети, 1бх: и наче ногаца земљу копати 267/6; начинати, 1х: и оуподобенъ себѣ пнѣѣкъ дрѣводѣлкѣ, и на дрѣво възседе и цепити € начинаше 267/26–27 и прѣстати, 2х: прѣстани блѣдети 279/2.

2.1.3. Допуна волунтативних глагола¹⁰

Као пропозитивна допуна волунтативних глагола, под којима подразумевамо глаголе у чијој се инхерентној семантици налази исказивање жеље (Курешевић 2014: 75), доминантно је потврђен инфинитив (90,48% случаја), али и волунтативна допунска реченица у (9,52%).

Инфинитив се као пропозитивна допуна волунтативних глагола реализује у таутосубјекатским структурама, а потврђен је у 38 примера. Како је исказивање жеље део општесловенског синтаксичког наслеђа (Грковић-Мејџор 2007: 140), употреба инфинитива у овом својству сматра се општесловенском цртом.

Инфинитив се налази уз следеће волунтативне глаголе: хотѣти¹¹, 28х: не хотѣштѣиѣ лѣности ради хоудожство роукодѣлѣи наоучити 265/6–7; възхотѣти, 5х: възхоте оубо Иѣннлатъ понтн къ тѣлцоу 276/32а; тѣштати се (у значењу 'чезнути, прижељкивати, настојати' (СС 1994: 711)), 3х: доволни бо моудростѣю човецы васакымъ образомъ тѣштет се не въпадноутн въ злаа паденѣа 275/3–5; любити, 1х: аште любнши съ мноу внтн 278/2 и нзволнтн (у значењу 'изабрати; више волети' (СС 1994: 250)), 1х: нзволн срѣна съпрѣвѣвати съ ннѣи 293/19.

Предикат вербалне структуре је у свим примерима у презенту, док је реченица уведена везником да, који је индикатор волунтативне реченице на целом српском језичком простору (Павловић 2009: 50). Када је семантичка допуна пропозитивног типа верификована инфинитивом, посреди су таутосубјекатске структуре, док је реченица могла градити како таутосубјекатске, тако и хетеросубјекатске структуре.

¹⁰ У понеким се радовима (уп. Грковић-Мејџор 2009: 441–442), волунтативни глаголи, који су у овом раду издвојени у засебну семантичку категорију, сврставају у групу са модалним глаголима. У том је случају пресудна семантичка категорија модалности, надређена и једној и другој семантичкој класи, будући да су корпусом потврђени волунтативни глаголи (въс)хотѣти, любити и възждѣлети у литератури дефинисани као глаголи који се одликују опативном модалношћу (в. више у Пипер и др. 2005: 641).

¹¹ Примери у којима је инфинитив допуна глагола хотѣти могу бити двосмислени јер није увек испрва прозирно да ли је у питању допуна волунтативног глагола или је реч о инфинитиву као делу тзв. перифрастичног футура (Грковић-Мејџор 2007: 278). Овде су ове структуре класификоване на основу тумачења значења у контексту.

Таутосубјекатске структуре, 1x: тако бо н азъ хоштоу да радн лъкова соудненѣа пѣоврѣштоу еже къ нѣмоу вѣседованѣемъ 268/16–17.

Хетеросубјекатске структуре, 3x: хоштоу да лн прнчатею покажешн како ластнвѣ моужь н лоукавь како по срѣде некнхъ, ндеюштнхъ междоу собою съдроужаство н любовь, враждоу вѣносите 265/1–4.

2.1.4. Допуна глагола менталних манифестација

Потврђени глаголи менталних манифестација подразумевају когнитивне глаголе чији се пропозитивни садржај презентује као спознаји доступна чињеница и експектативне глаголе чији се пропозитивни садржај презентује као предмет мисаоног ишчекивања¹². У семантичком потенцијалу когнитивних глагола присутно је обележје фактивности, док семантички потенцијал друге подгрупе глагола одликује обележје експектативности (Курешевић 2014: 78). Важно је напоменути да је инфинитивна допуна менталних глагола део општесловенског синтаксичког наслеђа.

2.1.4.1. Допуна когнитивних глагола

Међу конкурентним средствима на овој синтаксичкој позицији доминира реченица (88,78%), док се номинална средства, инфинитив, двоструки акузатив¹³ и конструкција акузатив + партицип¹⁴, ређе јављају (11,22%).

¹² Класификација и терминологија су дати према Павловић (2009). Глаголима менталних манифестација припадају и декретивни, односно глаголи одлучивања (попут *отълоуѣтити*, *разъсоудити* и сл.), али они у корпусу нису потврђени.

¹³ Двоструки акузатив је прасловенска конструкција у оквиру које први акузатив има функцију директног или индиректног објекта, односно адвербијалног акузатива, а други предикативну функцију. У позицији другог акузатива могу се наћи именица или придев (уп. Курешевић 2014: 83), али је у нашем корпусу потврђен само придев, прави или пасивни партицип претерита у тој функцији.

¹⁴ Номинална структура акузатив + партицип подразумева структуру у оквиру које појам у акузативу представља регирану форму уз коју стоји партицип у конгруентном облику. Унутар ове конструкције, појам у акузативу има двоструку улогу – улогу објекта управне предикације и субјекта партиципске радње која иступа као други акузатив, док се партиципском компонентом казује стање, изглед, положај, статус и сл. појма у позицији првог акузатива за време вршења главне радње, те је имала функцију предикативног атрибута (Курешевић 2014: 54–55). Према речима Ј. Грковић-Мејдор (2013: 98), конструкција акузатив + партицип се уз перцептивне, когнитивне и комуникативне глаголе јавља као архаизам још у старим индоевропским језицима, и то као варијанта двоструког акузатива где се на позицији другог акузатива јављају, поред

Инфинитивом се исказују субјунктивне радње, на шта сугерише и његова иманентна семантика, а другим номиналним конструкцијама индикативне радње.

Као допуна пропозитивног садржаја когнитивних глагола инфинитив је потврђен у свега 6 примера (6,12%), образујући, притом, таутосубјекатске структуре. Јавља се као допуна следећих когнитивних глагола: вѣдѣти, 2x: яко мѡдрѣи мѡужь вѣсть хѡднѣи и въ нѣхже искоушенѣа не идать 268/25; сѣмнслыти, 2x: сѣмнслыхъ оубо и азъ на прѣвое свое достоѣанѣе настати 271/38 – 272/1; недооумѣти, 1x: она же недооумѣюшти коѣ вѣзѣти 303/37 и мнѣти, 1x: и мню полазно бѣти мне прѣблѣжити се емоу спѣштоу 272/19–20. У претпоследњем примеру, инфинитив се реализује у оквиру конструкције датив + инфинитив¹⁵, која се у литератури тумачи као књишка црта, али која је имала системску подршку (уп. Веѣрка 2002: 445–446; Курешевић 2014: 79).

Двоструки акузатив је на позицији допуне когнитивних глагола у корпусу потврђен у 3 примера. На позицији управне предикације јављају се глаголи: вѣдѣти, 1x: нѣ вѣдѣ негдѣ мѣсто отѣлоуѣено отѣ чловѣкѣ 290/37; оувѣдѣти, 1x: оувѣдѣвъ оубо тебѣ, о царюу, разоумѡмь и моудрѡстѣю оукрашена 274/26 и обрѣсти¹⁶, 1x: и разоумѣхъ нзвѣстно моужаство его разоумь, и обрѣтоухъ его въ сѣихъ непользна 274/36.

Пропозитивна допуна управних когнитивних глагола могла је бити формализована и конструкцијом акузатив + партицип, при чему је на позицији партиципа потврђен активни партицип презента неодређеног вида. Ово се номинално средство среће у свега 2 примера и то као допуна примарно

партиципа, и именица и придев. Будући да је ово номинално средство индоевропског порекла потврђено и у другим словенским језицима (Веѣрка 1961: 59; Грковић-Мејѡор 2013: 105), у старословенском га треба тумачити као изворну прасловенску црту (Грковић-Мејѡор 2013: 105). За разлику од старословенског, у српкословенским текстовима акузатив + партицип није потврђен уз глаголе говорења, већ само уз глаголе из класа *verba percipiendi* (нпр. слышати, зрѣти и видѣти) и *verba putandi* (нпр. вѣдѣти, разоумѣти) (уп. Грковић-Мејѡор 2007: 235). О конструкцији акузатив + партицип в. више у Грковић-Мејѡор (2013: 98–115), Грковић-Мејѡор (2007: 231–258), Курешевић (2014: 27–62).

¹⁵ Примарно намерна конструкција датив + инфинитив има индоевропско порекло, а била је, како претпоставља Ј. Грковић-Мејѡор (2013: 78–85), регуларно синтаксичко средство и у балто-словенском и у раном прасловенском. Иако је део старословенског синтаксичког наслеђа, приписује јој се статус књишке црте будући да се изгубила у многим позицијама у народним говорима (Курешевић 2014: 82).

¹⁶ Примарно перцептивни глагол обрѣсти у овом примеру поприма когнитивну семантику, те се јавља у значењу 'схватити'.

перцептивног глагола видѣти који је попримио когнитивну семантику, те се јавља у значењу 'схватити'¹⁷. Уп. примере: видѣши же мати лъвока ннѣтоже оть снхъ глаголюшта, рече: слагаше еанко глаголаше на Ихнилата 285/18–19, и накажоу его такоже подобаеъ, и аште внждоу его нерадешта, сннд жазлоуь ндмь внти его 301/16.

У зависности од семантике глагола од којег је образован партицип, тј. његове агентивности, партицип у овој позицији може имати предикативно (пр. 285/18–19) или атрибутивно значење (пр. 301/16) (Грковић-Мејдор 2013: 100).

Допунска реченица је уз когнитивне глаголе забележена у релативно великом броју примера (87x), а јавља се као пропозитивна допуна следећих управних лексема: (оу/по)вѣдети, (по)знати, познавати, (оу)разоумѣти, рассмотрити, подншлати, съмнслити, мнѣти, вмѣнити, назнаменати, сматрати, видѣти и обрѣсти (у значењу 'схватити')¹⁸, те прнобрѣсти (заслужује)¹⁹. Реализоване допунске реченице могу образовати и таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре. Доминантно су уведене везником яко, (у приближно 90% примера), а потом и везницама како (3x), какова (1x), каково (1x), да (2x) и аште (1x), док је у једном примеру забележена и асиндетска структура.

Таутосубјекатске структуре:

- а) яко + презент, 9x: и дню яко полоутоу достоанїа некоего оть него 268/18–19;
- б) яко + перфекат, 2x: аште внхъ оубо веделъ яко сыгрѣшлаъ есмь 284/20;
- в) да + презент, 2x: нына же съмнслнхъ да не бѣзчѣстноу смдрѣтъ подндоу 273/7–8;
- г) како + презент, 1x: ста подншлаюштн како погоувѣтъ пнѣѣка 300/6;
- д) Ѹ + презент, 1x: и колѣн оинда, аште протнвоу вѣтрнодоу днханїю вѣзрнтъ, вѣд(е) ослѣпекъ 306/22–23.

¹⁷ Семантички развој глагола видѣти Ј. Грковић-Мејдор (2008) представља на следећи начин: 'визуелно перципирати' > 'видети менталним очима' > 'спознати', 'схватити'. Стога, овај и овакве примере из корпуса сврставамо у оквиру допуне когнитивних глагола (уп. претходну фусноту).

¹⁸ Глагол видѣти сврставамо у праве глаголе визуелне перцепције, а глагол обрѣсти у глаголе у значењу констатовања опажања. Ове две категорије визуелних глагола спадају у глаголе визуелне перцепције у ширем смислу. Овде се ови примарно визуелни глаголи јављају у когнитивном значењу (в. фусноте бр. 16 и 17), те се налазе у оквиру анализе допуне когнитивних глагола.

¹⁹ Примарно визуелни глагол са значењем транспонованим у когнитивно: 'налази за себе' > 'заслужује' (уп. претх. фусноту).

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *яко* + презент, 57х: и разумѣть яко бѣседн его неугоднн соуть послушашюштомоу 274/23–24;
- б) *яко* + аорист, 7х: оубѣдохомь бо соть некоего достовѣрна яко тѣльць къ боларомь твонимь бѣседова на еднне (274/33–35);
- в) *яко* + перфекат, 3х: и днѣше яко отроцишта его сънеда юсть 391/24–25;
- г) *како* + презент, 2х: сего сказах ти, ѿ вране, *яко* да оувеси како множицею враждоуштен нецин некие свонди сетди ети бнвають 273/11–12;
- д) *какова* + презент, 1х: веси бо какова страждоу соть змиа 272/19;
- ђ) *каково* + презент, 1х: съматранимь оубо каково нме емоу нарецеимь 301/4–5;
- е) *аште* + аорист, 1х: како оубо вѣси, аште клѣветьници оны отан истје въ домь его съкрнше завнсти ради? 309/13–14.

Будући да су когнитивни глаголи примарно везани за асертивност (Павловић 2009: 61), у тексту *Стефанита и Ихнилата* семантичка допуна глагола је само у 3 примера одликована дубитативним карактером који се манифестује употребом упитних прилога у функцији везника, и то: ста помншлajúшти како погоубнѣть пнѣѣка (300/6); веси бо какова страждоу соть змиа (272/19); съматранимь оубо каково нме емоу нарецеимь (301/4–5).

2.1.4.2. Допуна експектаивних глагола

Пропозитивна допуна експектаивних глагола је у 14,3% случајева формализована инфинитивом, а у 85,7% допунском реченицом.

У корпусу је само у једном примеру забележена номинална допуна експектаивног глагола, када је пропозитивни садржај глагола помнслыти експлициран таутоагентним инфинитивом: помнслыл юсть твою похитити власть (275/1). Инфинитивна допуна је у овом примеру субјунктивног карактера, а њена функција је на граници објекатске и адвербијалне допуне (Курешевић 2014: 81).

Допунска реченица је потврђена као пропозитивна допуна експектаивних глагола *надѣати се*, *вѣрвати* и *помншлати* у укупно 6 примера. Реченица је уведена везницима *яко* (3х), *яко да* (1х) и везником *да* (2х), а образује 5 хетеросубјекатских и само у једном примеру таутосубјекатску структуру.

Таутосубјекатска структура:

- яко* + презент: [...] да надѣеть се ловьць яко достигноути те имать 294/15.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *ѡко* + презент: н *надѣю се ѡко истинни глаголы мон ѡветъ ти се* 274/29;
 б) *ѡко да* + презент: не *надѣахъ се ѡко да оутанши оуть менѣ когда тинноу* 302/32;
 в) *да* + презент: не *надѣахъ се да се менѣ бонши* н словесъ *монхъ* 284/4–5.

Експектативни глаголи се одликују волунтативном значењском нијансом, што произилази из пропозитивног садржаја ових глагола који се перципира као предмет прижељкивања, те су, стога, допунске реченице уз глаголе надања на граници између асертивности и волунтативности (Павловић 2009: 33).

2.1.5. Допуна комуникативних глагола

У оквиру потврђених комуникативних глагола издвајају се две семантичке подгрупе: јусивни и комуникативни глаголи референцијалног карактера. Под јусивним глаголима подразумевамо глаголе којима се исказују захтев, наредба или молба (Грковић-Мејдор 2011: 444), односно оне чија је семантика обојена и модалном нијансом будући да представљају иницијални импулс за акцију (Ивић 1970: 47). Како се овим глаголима исказује императивна радња, одликује их субјунктивни карактер. Комуникативним глаголима референцијалног карактера се, са друге стране, заправо, уводи индиректни говор. Будући да се њима не исказује императивни садржај, већ препричан став, припадају индикативној сфери употребе (Курешевић 2014: 83).

2.1.5.1. Допуна јусивних глагола

Семантичка допуна пропозитивног садржаја јусивних глагола верификована је инфинитивом у 60,6%, док је у 39,4% примера експлицирана зависном реченицом. Употреба инфинитива на синтаксичкој позицији допуне јусивних глагола представља општесловенску црту.

Инфинитив и инфинитивне конструкције забележени су у функцији пропозитивне допуне јусивних глагола *повелѣти*, *оумолити* и *свѣтовати* у 20 примера и то уз лексему *повелѣти*, 15х: *повѣле емоу сѣтворити обештанио* 271/18–19, уз глагол *оумолити*, 1х: *въ единъ оубо оуть дни оумолити ежъ прѣнести* н того ѡмоу же н рнби 273/3 и уз глагол *свѣтовати*, 4х: *свѣтова оубо львъ соумненїе свое оутанти емоу* 270/20–21.

У свега 3 примера забележена је употреба таутоагентног инфинитива, док је у осталим случајевима потврђена употреба хетеросубјекатске структуре. Међу последњима се разликују оне:

а) у којима су индиректни објекат управне радње и агенс инфинитивне радње у кореферентном односу, бх: проче же повѣле прѣвосвѣтнику принести по немѣ къ женамъ 303/32–33;

б) у којима је агенс инфинитивне радње уопштен, бх: повѣлан внѣ ме прѣдъ всѣмъ недноснѣвно 296/22–23.

У забележеним примерима са јусивним глаголима два пута је уочена књишка конструкција датив + инфинитив, при чему је дативом могао бити формализован агенс (а) или пацијенс (б) инфинитивне радње:

а) повѣле оубо царь съ частію н говеніемъ прѣбвати гавраноу 297/12–13;

б) н раздарише льва н абіе гнѣвомъ свонмъ повѣле оубіену внѣ свѣроу 308/36–37.

Пропозитивна допуна јусивних глагола у корпусу формализована је и зависном реченицом у 13 примера. У функцији управног предиката налазе се следећи глаголи: молити (се), повелѣти, оумолити, свѣштати и свѣтовати. Допунске реченице су уведене везницима *іако да* (10х), *іако* (2х) и *да* (1х), а образују једну таутосубјекатску и 12 хетеросубјекатских структура.

Таутосубјекатска структура:

іако да + презент: свѣштахомъ късн въкопуе, ѿ цароу, іако да тебе болѣзнь н троудовъ нзбавиць 273/27–28.

Хетеросубјекатске структуре:

а) *іако да* + презент, 9х: н оумолн его іако да вннѣтъ къ доубъ 281/28–29а;

б) *іако* + презент, 2х: н свѣштаста дроугъ дроугоу іако егда възвратет се оуловѣтъ онн рнбы 275/11–12;

в) *да* + презент, 1х: прочее молю се, аште кто сотъ твоихъ оклѣветаеъ ме, да не прнстанѣши словѣсемъ его абіе 307/36–38.

Међу хетеросубјекатским структурама налазе се оне у којима је директни објекат управне предикације кореферентан са субјектом зависне предикације – 4х (а), потом оне у којима је индиректни објекат кореферентан са субјектом

допунске реченице – 5х (б), као и примери са уопштеним агенсом зависне предикације – 3х (в):

а) и оумолн его ѡко да вьндѣтъ въ доубъ 281/28–29а;

б) сѡ оубо доустонтъ свѣтовати емоу ѡко да женоу свою оубѣтъ и сына еѡ, къ снѡу же и прнсниенника своего и прьвосвѣтънника и прьвонотарѡ, нже естъ старѣи книжннкоу, еште же и бѣлаго елѡфаньта, на нѡмъже ѡзднтъ, и друуга два вѣланка елѡфаньда, и конѡ и вельблѡуда 302/11–15;

в) и повѣле ѡко да оубѣють [...] Ихнилата 288/9–10а.

2.1.5.2. Допуна комуникативних глагола референцијалног карактера

Употреба инфинитива у функцији допуне комуникативних глагола референцијалног карактера, којим се у индиректном говору преноси значење императива (тзв. инфинитив *pro imperativo*), јесте књишког карактера. У функцији пропозитивне допуне ових глагола потврђен је у 12,12% и то као допуна глагола рѡшти и сказати и перифрастичних структура слово сѡтворити и сѡ клѣтвом оубѣштати се (клетвом обећати > заклетати се), при чему образује две таутосубјекатске (а) и две хетеросубјекатске (б) структуре. Уп. примере:

а) и слово сѡтворише не вѣкоусити оуть нѡе доудеже зидѡ доудеть 304/23;

б) рцете ведоуштомоу мѡ къ лавоу не скоро вѣсти мѡ къ нѡмоу 274/1–2а.

Употребом инфинитива наглашава се субјунктивни карактер пропозитивног садржаја (Курешевић 2014: 82). Необична је једино његова употреба уз везник ѡко да (в. ниженаведени пример), који је у старословенском и редакцијским језицима уводио најпре реченице из намерно-последичног домена (уп. Грковић-Мејдор 2011: 448).

Пропозитивни садржај комуникативних глагола референцијалног карактера је у форми зависне реченице забележен у 29, односно у 87,88%. примера, при чему су на месту управних предиката потврђене следеће лексеме: рѡшти, (про)глаголати, сказати, бѣсѡвати, пригласити, испитати, ѡблѡати, прописати, провѣштавати, оубѣштати се, вьзвѣстити, вьпросити, показати (у значењу 'причом показати > испричати) и изити у колокацији са именицом гласъ (пр. гласъ из доубѡ изидѡ ѡко прѣпростн оубрѡлъ естъ скрѡвнште 281/32–33). Допунске реченице су уведене везницима ѡко (15х), како (11х), ѡко да (1х), да (1х) и упитним прилогом кое радн (1х), а заједно са својим управним предикатима образују таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатске структуре:

- а) иако да + презент, 1х: аште не прѣжде обѣштаешн се намъ иако да не проглаголешн доньдеже те ѡтнесемъ 279/29–31;
- б) како + презент, 1х: н другъ другоу бѣседоушта како вѣсе тоу соуштеен рнбы нзловѣтъ 272/30–31;
- в) како + перфекат, 2х: рьци ли оубо како нцель еси оу себѣ тѣльца? 283/19–20;

Хетеросубјекатске структуре:

- а) иако + презент, 1х: истноу рекаль еси иако таковнъ естъ 273/21;
- б) иако + аорист, 1х: аште ко н речеми иако ѡнсна владыка бысть всемоу днроу 292/22–23;
- в) иако + имперфекат, 1х: рече ко ли некто ѡтъ вѣрныхъ ли н истиннѣихъ иако лъвь бѣседоваше къ скондн си: иако хоштоу тѣльца сынѣстн 277/10–11;
- г) иако + перфекат, 2х: н да проглаголетъ нз дрѣва иако прѣпростн възель естъ скровнште 281/29–30;
- д) иако да + презент, 2х: обѣшталь ли се еси иако да егда до мѣста сего дондѣль, скажешн ли нека о сѣбе 291/10–11;
- ђ) да + презент, 1х: рцете вѣдоуштомоу мѣ къ лавоу не скоро вѣстн мѣ къ ниемоу, н егда близоу боудоуть, да скръіют се 274/1–26;
- е) како + презент, 7х: прочее оубо скажн ли прнтѣтею како подобаеть блостн се ѡтъ врага 294/22–23;
- ж) како + аорист, 1х: възвѣстн ли како бысть о Нхннлате по оубѣенн тѣльца 283/4–5;
- з) коє радн + перфекат, 1х: въпросите оубо его коє радн внии такова люта пострадалъ естъ 296/32–34.

У овом је примеру директни објекат управне предикације кореферентан са агенсом зависне предикације.

У корпусу је потврђен и знатан број структура са *иако recitativum* испред директног говора (тзв. зависни директни говор). Њиховом се употребом „ублажава граница између ауторовог исказа и актуелног говорника, а наративни ток чини гипкијим” (Курешевић 2014: 245–246). Иако се оне могу сматрати својеврсном допуном комуникативних глагола, не могу представљати конкурентно средство инфинитиву у функцији допуне пропозитивног садржаја јер се њиме исказује индиректни, а не директни говор, као у случају поменутих структура.

Илустративно ћемо навести неколико структура са *иако recitativum* потврђених у корпусу. Уп. примере:

1. и рексохъ ѿако снльненши оть вась соуть вьплакве и благороднши 296/37–38;
2. други рече: ѿако свѣрь свондъ лоукавьствомъ оувѣштает цара праздниди отьвѣти 308/20–21;
3. и по оковани его исповѣда львоу мати его: ѿако лѣондопарьдось сказа ми таже о Ихнилате 285/22–24.

У понеким је случајевима тешко утврдити да ли одређене реченице уз комуникативне глаголе представљају индиректни говор конкурентан инфинитиву или су репрезенти директног говора. Један од таквих примера био би овај: тѣлицъ же рече: ѿако львово промншленіе благо іестъ, нь околни его лоукави соуште разжданзаютъ его таковое твореште съборнште 277/31–33.

Већина зависних реченица уз глаголе говорења референцијалног карактера асертивног је типа, али се у корпусу налазе и дубитативне структуре чији индикатори не морају бити глаголи дубитативног карактера (нпр. гл. вѣпросити), већ то могу бити и упитни прилози у функцији везника (нпр. како: прочее оубо скажи ми притѣю како подобаеть блвсти се оть врага 294/22–23), а који се могу наћи и у оквиру структура са примарно асертивним глаголима. У том су случају посредни парцијалне дубитативне структуре, одликоване усмереношћу на конкретан пропозитивни садржај „у циљу комплументирања спознаје о некој радњи или стању” (Павловић 2009: 62). Оне се налазе наспрам тоталних дубитативних структура усмерених „на вредност фокусираног садржаја у смислу његовог потврђивања или оповргавања” (Павловић 2009: 62).

2.1.6. Допуна глагола емотивне реакције и евалуације

Глаголи емотивне реакције подразумевају лексеме којима се експлицира човеково доживљавање стварности и/или његова душевна стања, при чему, како наводи С. Павловић (2009: 44), „пропозитивна интерпретација те стварности иступа као њен предметни садржај, али и узрок”. Према речима овог аутора, глаголи емотивних реакција су уједно и изрази емотивне евалуације, будући да осим емотивне нијансе садрже и евалуативни, тј. оцењивачки став експеријенсера (Павловић 2009: 44).

Инфинитив је у укупно 8 примера потврђен као семантичка допуна реченичног типа ових глагола, образујући, притом, таутосубјекатске структуре с управном предикацијом. Употреба инфинитива на овој позицији представља општесловенску црту. На позицији управног глагола потврђене су лексеме: дрѣзноути (у значењу ‘осмелити се, одважити се’ (СС 1994: 198)), бх: обаче и гладемъ

желанїемъ побеждена бивши прнстоупити дрзноу 270/31; обнкнути, 1х: цар не обнклъ jestь прїемати болшаго хотъ себѣ 268/27; оубоати се, 1х: лиснца видевши оубоа се прнблнжити се 270/29.

У својству пропозитивне допуне глагола емотивне реакције зависна реченица се налази у 13 примера, при чему се на месту управних предиката налазе лексеме боати се, расклаати се, радовати се и днвити се у значењу 'чудити се' (СС 1994: 187). Потврђене вербалне структуре су уведене везницима да (8х), како (3х) и јако (2х), а са управном предикацијом образују таутосубјекатске и хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатске структуре:

- а) да + презент, 3х: н бою се оубо да не ї азъ такожде постраждоу хотъ слоугъ львовехъ 279/12–13;
- б) јако + перфекат, 1х: радоуи се, со цароу, јако добрѣ сѣло съвѣтованїе сѣдотрнлъ еси о своємъ стаде 310/10–11;
- в) како + аорист, 1х: расказа се како прѣжде не нзвезе 275/16.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) да + презент, 5х: бою се да не прѣжде прѣложенїа вашего дондоути рнеарїе 272/37;
- б) јако + аорист, 1х: днвблю бо се јако толнко врѣме нѣ вакоушае мѣса н твое гастїе нынѣ оукраде 309/12–13;
- в) како + аорист, 2х: днвблю се како до селѣ оутанше се лоукавьствїа его львове прѣдмоудростн 208/32–33.

Корпусом потврђени глаголи емотивне реакције и евалуације су импресивног типа, односно дато се стање или радња реализују искључиво у сфери експеријенсера. Они су, иако рекцијски разнородни, обједињени одсуством категорије адресата, што импресиве и одликује на морфосинтаксичком плану (Павловић 2009: 44–45).

2.1.7. Допуна каузативних глагола

Каузативни глаголи се одликују сложеном рекцијом (Ружић 2006: 160), а у овом се раду под њима подразумевају глаголи који имају значење „учинити да ко (не) учини што, да буде, постане што” као и глаголи дозволе и забране (уп.

Ружић 2006: 76)²⁰. Основна одлика каузативних глагола на синтаксичком плану јесте то што се између њих и пропозитивног садржаја успостављају хетеросубјекатски односи, повезани јаком синтаксичком везом будући да су агенс пропозитивног садржаја и директни/индиректни објекат управног глагола у кореферентном односу (Курешевић 2014: 76).

У потврђеним примерима, у својству пропозитивне допуне каузативних глагола претежно се реализује инфинитив (81,82%), али се она формализује и зависном реченицом (18,18%).

Инфинитив у својству пропозитивне допуне каузативних глагола део је општесловенског синтаксичког наслеђа. У корпусу је потврђен уз следеће лексеме: *прноуџити*, 1x: *прноуџи оубо родителъ ен брача оного пнтн оџь того бнлѣ* 286/17–18; *сѣтворити*, 1x: *н повѣде его заецъ вѣ некъи кладенацъ гльбокъ сѣло, н сѣтворн его*²¹ *приннкноути* 274/10–11; *прѣтворити*, 1x: *прѣтворнлъ бо еси льстїю окаианаго тѣльца оубити* 284/12–13; *наоуџити*, 2x: *н наоуџн еднноу вѣседовати перьскымъ езыкымъ* 287/25; *пооуџити се*, 1x: *моуџн бо пооуџають се оџь подннатѣла злоу прсно блѣсти се* 305/31–32; *дати*, 2x: *онъ же неведенїемъ вѣ нно бнлїе неподобно растворнкъ дастъ ен пнтн* 286/16; *вѣзбранити*, 1x: *н ннѣтоже нно вѣзбранаѣт дн нзнти к тебѣ* 290/28–29.

Рефлексив се глагола *поуџити се* упућује на анонимност агенса управне предикације (в. пр. 305/31–32), тј. његову уопштеност. У свим другим примерима агенс је конкретизован будући да су посреди персоналне структуре које подразумевају агентивну допуну, исказану или не. Када је номинална допуна управних глагола којом се исказује агенс инфинитивне радње у акузативу, она је у функцији директног објекта управне предикације, а када је у дативу, индиректног објекта, што је устројено рекцијским потенцијалом потврђених каузативних глагола.

²⁰ Ово је важно напоменути будући да су глаголи сложене рекције каузативног типа забележени и међу другим семантичким класама, те њима припадају и неки глаголи који су у овом раду сврстани у јусивне (нпр. *повелѣти*) или у глаголе кретања каузативног типа (нпр. *послати*).

²¹ Апсолутна конструкција акузатив + инфинитив се уз глагол *творити* (в. гл. *сѣтворити* и *прѣтворити*) тумачи синтаксичким калком према грчком (Распеговá 1964: 536). Међутим, како нам указује М. Курешевић (2014: 77), ово се средство сасвим лепо уклапа у словенску употребу инфинитива уз каузативне глаголе, те, стога, поменута ауторка предлаже да тврдњу да оно представља гречизам треба преиспитати.

Пропозитивна допуна управне каузативне радње само је у два примера формализована зависном реченицом и то уз глаголе творити ϵ ²², када имамо књишку конструкцију акузатив + инфинитив уз глагол творити, и поучити, при чему они заједно са субјектима управних предикација образују једну таутосубјекатску (а) и једну хетеросубјекатску структуру (б):

а) ϵ ко + презент: творит ϵ ко кортакъ ксть 275/31–32;

б) да + презент: нь поучаю те да исповещи съгрѣшеніе своє 285/35.

Уз каузативни глагол поучити у функцији допуне забележен је у једном примеру и зависан директни говор, односно реченица уведена са ϵ ко *recitativum*: нь поучаю те, ѿ Ихнилате, ϵ ко изволан зде доучень бити неже ли въ боудоуштедь вецѣ, и исповеждь истинноу прѣдъ всемн намн 287/13–14.

2.1.8. Допуна глагола чулне перцепције

Глаголи перцепције су у уској семантичкој вези са глаголима менталне спознаје²³ будући да представљају лексеме којима се денотира чулно опажање света (Павловић 2009: 37). У корпусу су потврђени глаголи визуелне и аудитивне перцепције.

Пропозитивна допуна глагола перцепције у анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* ниједном није формализована инфинитивом, већ допунском реченицом, претежно уведеном везником ϵ ко, и конструкцијама са двоструким акузативом, односно конструкцијом акузатив + партицип. Према мишљењу М. Курешевић (2014: 85), оваквим се типом допуна увек реферише о домену реалног. То потврђује и ситуација забележена у нашем корпусу, а на потврде наилазимо и у литератури²⁴. Како инфинитив уз перцептивне глаголе нема утемељење у систему словенских језика²⁵, његова се спорадична појава у

²² Уз рефлексивно употребљен глагол (творити ϵ) налази се таутосубјекатски инфинитив (пр. а) будући да је објекат управног глагола садржан у рефлексивној морфемџи ϵ , односно да се пацијенс управне радње и агенс зависне предикације преклапају у овој рефлексивној заменици.

²³ Како објашњава С. Павловић (2009: 37), о овоме нам највише сведочи полисемичност глагола видѣти и његових твореница за које је понекад тешко рећи да ли денотирају когнитивну или просту перцептивну спознају (уп. фусноте бр. 16 и 17).

²⁴ В. више у Грковић-Мејдор (2011: 445) и Курешевић (2014: 85).

²⁵ В. више у Грковић-Мејдор (2013: 78).

функцији семантичке допуне ових глагола у делима словенске литературе сматра новијом појавом насталом под утицајем других језика.

2.1.8.1. Допуна визуелних глагола

Пропозитивна допуна глагола визуелне перцепције је у 83,33% случајева експлицирана номиналном допуном, односно конструкцијама са двоструким падежом – конструкцијом акузатив + партицип или двоструким акузативом, док је у 16,67% примера верификована зависном реченицом.

Конструкција акузатив + партицип је у својству пропозитивне допуне управних визуелних глагола (оу)зрѣти, видѣти и обрѣсти потврђена у укупно 23 примера, при чему може имати атрибутску или предикативну функцију. Уп. примере:

- а) акузатив + партицип у атрибутској функцији, 11х: *дроу же, зроу льва непрѣходнаа, јако лѣдъ поцрѣзшаа*, и по обнчаю никомоу наснлоушта 267/17–18а;
 б) акузатив + партицип у предикативној функцији, 12х: *и егда оузрѣши прнелнжаюшта се его, вѣставѣши кѣсно побѣгнн* 294/14.

Двоструки акузатив се јавља као номинална пропозитивна допуна визуелних перцептивних глагола у 22 примера, при чему је у свим примерима у атрибутској функцији. На позицији управних глагола потврђене су лексеме зрѣти, видѣти и обрѣсти, на пример: *вн(дѣхъ) его носнма* на ваздоусе оуѣ орьла 282/16–17.

Допунска реченица је у функцији пропозитивне допуне потврђена у 9 примера. У функцији управног предиката, са којим зависна структура, по правилу, образује хетеросубјекатске структуре, потврђене су лексеме зрѣти, видѣти и сѣмлатрати. Уп. примере:

- а) јако + презент, 3х: *зроу домъ твою јако блнзоу поуѣа еѣтъ* 290/36;
 б) јако + аорист, 1х: *сѣа оуко подышашаѣ, видѣхъ странънаго оного мннха јако раздѣлн* злато, и свою чѣсть ва нѣкоемъ вѣлагалнштоу вѣложнвѣшоу 292/3–5;
 в) еда + презент, 1х: *гавранъ же вѣзлѣтевѣ на висотоу сѣмлатраше еда нѣкы звѣрь срѣноу гоннѣ* 293/10–11;
 г) како/коинко + аорист, 4х: *видѣсте ли [...] како нашоу слоу побѣднше* 294/32–33а.

2.1.8.2. Допуна аудитивних глагола

Пропозитивни садржај аудитивних глагола је у анализираном тексту у 42,86% случајева формализован номиналним структуром у виду конструкције акузатив + партицип, а у 57,14% примера вербалном структуром.

Конструкција акузатив + партицип је у својству пропозитивне допуне аудитивних глагола потврђена у 3 примера и то уз управне лексеме слышатн и оуслышатн. Притом је у свим забележеним примерима она имала предикативну функцију. На пример, оуслыша стефаннда крамолашта н понашаюшта Ихнилата о ннхъже сѣтворн на тѣльца 283/8–9а.

Допунска реченица уведена везником яко у функцији пропозитивне допуне аудитивних глагола забележена је у 4 примера. У функцији управног предиката, са којим зависна структура, по правилу, образује хетеросубјекатске структуре, потврђене су лексеме слышатн и оуслышатн. Уп. примере:

- а) яко + презент: оуслышахъ оуѣ дрѣвныхъ моужѣн глаголюштѣихъ яко аште кто себе неднлостивнво огнь вѣложитъ, скорее еже проситъ оуѣ бога прѣидѣтъ 297/19–21;
- б) яко + аорист: оуслышахъ оуѣ некоего достовѣрнаго яко забвнстн радн Ихнилатъ обълга оу теке тѣльца 283/26–27;
- в) яко + имперфекат: оуслысахомъ бо яко рнбарѣ нецѣе сѣвѣтовахоу нзловнтн насъ 272/33–34.

2.1.9. Допуна глагола ндѣтн

У корпусу је потврђен и веома мали број примера транзитивног глагол ндѣтн који добија инфинитив као пропозитивну допуну. Уп. све забележене примере: н не ндѣхоу околны его что ястн 278/8, н не ндлмъ что прннести тн тѣтѣю себе си 279/1, не ндлмъ къ комоу прнвѣгнуѣтн тѣтѣю къ божѣю благооутрѣбѣю 284/27–28.

Можда се у овим примерима ради о егзистенцијалној структури са глаголом ндѣтн која у егзистенцијалне реченице продире под утицајем балканског језичког савеза (Демирај 1994: 182), што би била иновација у односу на старословенску епоху. Изворно словенске егзистенцијалне структуре граде се са глаголом быти (Грковић-Мејџор 2007: 189).

2.1.10. Супстантивизирани инфинитив у функцији објекатске допуне

У анализираном тексту *Стефанит* и *Ихнилат* забележене су и „чланске конструкције”, тј. инфинитив са петрифицираним еже којим се супстантивизира цела инфинитивна фраза. Супстантивизирани инфинитив појављује се већ у

старословенским споменицима под утицајем грчког језика (Грковић-Мејдор 2011: 440) и представља један од ретких калкова у области инфинитивних конструкција (Грковић-Мејдор 2007: 144). Овај грецизам могао је продрети под утицајем грчког предлошка, али и током каснијих преписа овога дела.

Грецизам *еже* + инфинитив се у нашем корпусу јавља у различитим синтаксичким улогама, а у својству објекатске допуне је потврђен 9 пута. Примери: *Стефанидъ же рече: аште такова съвѣтоуешн, подобаетъ ти искати еже оу цара присвоеніе. писано бо естъ тако никтоже оуѣ мудроуѣмнихъ дръзаетъ на трн сѣ вѣшти, аште ли и дръзнеть, едва оуѣ ныхъ спасеть се: сѣ, рече, еже кѣ царемъ приближеніе, и еже еадъ испити за искоушеніе (1) 'испити отров за пробу', и нже въвѣрати женамъ танин (2) и 'поверавати женама тајне' 269/6–10²⁶.*

2.2. Инфинитив у функцији допуне именица и придева

Употреба инфинитива у функцији семантичке допуне именица и придева је изворно словенска црта (Miklosich 1868–1874: 855–856). У овој се позицији инфинитив реализује у 45,45% потврђених допуна, док се зависна допунска реченица, као његово конкурентно средство, налази у 54,55% примера.

2.2.1. Инфинитив у функцији допуне именица

Инфинитив је у тексту *Стефанит и Ихнилат* потврђен у функцији семантичке допуне именица печалъ, 1x: *кодоу естъ печалъ о мнѣ оуѣвѣштавати?* 284/35 и причестникъ, 1x: *и не подобаетъ ми причестникоу бити съ вади о пролати крѣви моеи* 287/186. Инфинитив уз именицу причестникъ у оквиру конструкције са предлогом сматра се грецизмом.

Допунска реченица²⁷ је забележена у функцији семантичке допуне именица *сѣвѣтъ* (1x), *печалъ* (1x), *оуѣвѣреніе* (1x) и *желаніе* (1x) у следећим структурама:

а) да + презент: *нзѣбрѣт(и) сѣвѣтъ да нзѣбавиши се оуѣ сѣдрѣти* 277/31;

б) *іако* + презент: *еже на гороу бѣлоу вѣзнти, оуѣвѣреніе истинно естъ іако на бѣла елефанда възседши* 303/17–18;

²⁶ Будући да се ради о специфичној улози инфинитива, одељке текста *Стефанит и Ихнилат* у којима се налазе ове конструкције добро је сагледати у целини.

²⁷ Допунска реченица којом се експлицира семантички садржај именице заправо је у функцији атрибута (уп. Курешевић 2014: 86, 253).

в) како + презент: вѣждоу бо твоиѡхъ похоти желанїе како прѣжде осужденїа моего осуждаешн мє на смръть 287/9–10.

2.2.2. Инфинитив у функцији допуне придева²⁸

Инфинитив је у функцији допуне придева потврђен у свега 3 примера, при чему се на позицији управних лексема налазе придеви достоиннь, 2x: нь несди достоинни о царє(хъ) вѣседовати 267/20–21а и готовь, 1x: готовь ксть оубо такови сїиѡхъ ради погнєноути 307/25–26.

Допунска реченица је реализована као семантичка допуна придева готовь (1x) и благонадеждань (1x) у следећим структурама:

а) да + презент: вєдь јако всакъ тыштен се на благоє готовь ксть да зло постраждєть 284/13–14;

б) јако + презент: благонадеждань єсмь, ѡ жєно, јако моужаскы поль отротє родит се намь 301/3.

2.3. Инфинитив у функцији субјекта

У анализираном препису дела *Стефанит и Ихнилат* као конкурентно средство инфинитиву на позицији субјекта налази се субјекатска реченица, при чему је номинална структура доминантна будући да се реализује у 71,85% примера.

2.3.1. Унутар модалних имперсоналних структура

2.3.1.1. Реченице са предикативом

У имперсоналним структурама са предикативом, позицију граматичког субјекта заузима инфинитив, а синтаксичку позицију предиката копулативни глагол *esse* и адвербијализована компонента, односно предикатив (Грковић-Мејџор 2007: 190–191). Предикативи су, при томе, најчешће форме на -о или -е, али и ретко потврђене именице.

Помоћни глагол ксть и предикативи на -о или -е чине имперсоналну предикатску структуру у којој се агенс исказује дативом, при чему његов изостанак подразумева уопштеног вршиоца радње (Грковић-Мејџор 2007: 282).

²⁸ У свим овим примерима придеви су употребљени као део копулативног предиката, те би се, стога, овај тип допуна могао сврстати и у вид инфинитивне/реченичне допуне субјекатског типа уз придевске предикативе (уп. одељак 2.3).

Овај тип имперсоналних структура има општесловенски карактер и потврђен је у старословенском (Večerka 1996: 240), али и у другим старим словенским писменостима насталим на народном језику укључујући и старосрпску (Грковић-Мејдор 2007: 191).

На позицији предикатива у корпусу су потврђене форме на -о образоване помоћу придевског суфикса -ън-: тѣгобно, оудобно, ноуждно, пользно, доволно, (не)доштно, вѣзоудно, похвално, прилежно, праведно, прилнчно, оукорноє, облици добро, његов компаратив больше, те придеви добрѣнше, горьшеє и лѣпо.

На позицији предикатива срећу се и три именице: оуѣреніє (1x), похвала (1x) и зачело (3x).

Инфинитивом је уз предикативне структуре субјекат експлициран у 84,13% случајева, док је у преосталих 15,87% формализован допунском реченицом.

Осим имперсоналних структура са предикативима у којима позицију субјекта заузима инфинитив, што је типична словенска црта, (а) у неколиким случајевима у склопу ових структура у позицији субјекта потврђен је и супстантивизирани инфинитив, односно конструкција еже + инфинитив, која, будући гречизам, представља књишку црту (б). Уп. следеће примере:

а) предикатив + инфинитив, 43x: ноуждно ли єсть пользна и оудобна не оутантн ти 274/30–31;

б) предикатив + еже + инфинитив, 10x: тѣгобно бо єсть еже оть нижнихъ чорє вѣскачати 268/12–13.

У склопу структуре са предикативом позицију субјекта је могла попуњавати и допунска реченица, што је забележено у 10 случајева. Уп. примере:

а) да + презент, 5x: соуждоу азъ нына быти пользно [...] и да легнѣши јако црѣтва на поути ловьцоу 294/10–11а;

б) јако + презент, 2x: добрѣнше же єсть јако испитати хоштеть поавленіи сьгрѣшеніа 308/33–34;

в) јако да + презент, 3x: больше ли єсть јако да азъ боуду вѣ оуздахъ неже ли єдина оть снхъ 289/27–28.

2.3.1.2. Реченице са безлично употребљеним нерелексивним глаголом

Инфинитив је забележен и уз корпусом потврђене безличне глаголе подобаєтъ и доштонть вршећи синтаксичку функцију субјекта, док је његов агенс исказан

дативом, а у случају изостанка датива, он је уопштен (Грковић-Мејдор 2011: 438).

Инфинитив у овој функцији припада старословенском синтаксичком наслеђу (Грковић-Мејдор 2007: 281), али се ипак не може говорити о прасловенској структури, будући да она не постоји у староруском (Борковский 1968: 121–123 према Грковић-Мејдор 2007: 195). О овоме сведочи и то што су, како се у литератури наводи (ЭССЯ: 5, 85 према Грковић-Мејдор 2007: 195), глаголи *подобаетъ* и *достонтъ*, као најранији потврђени безлични глаголи у старословенском, секундарног порекла – настали од именица *подобѧ* и прасл. **dostojъ*, као и то што се не реализују увек као *impersonalia tantum* (Večerka 1996: 236).

Уз ове је глаголе и у старосрпском, такође, карактеристичан инфинитив, док се реченица уведена везником да појављује од друге половине XV века (Грковић-Мејдор 2007: 195).

У овом препису *Стефанита и Ихнилата*, позицију субјекта уз безличне нерелексивне глаголе номинална структура попуњава у 95,92% случајева, а вербална у 4,08% примера.

Пропозитивна допуна субјекатског типа потврђених безличних глагола у 92 позиције верификована је инфинитивом и то уз безличне глаголе *подобаетъ*, 83x: *подобаетъ и намъ горна нскати* елико по силе 268/14 и *достонтъ*, 11x: *достонтъ оубо владикамъ не прѣзирати* мѣншеє нже подь нмѣи 270/5.

Пропозитивна допуна субјекатског типа безличних глагола у свега 4 примера експлицирана је реченицом и то структурама:

а) да + презент: *подобаетъ да ѡвет се истина* 283/31;

б) *ѡко да* + презент: *достонтъ оубо намъ ѡко да на всакъ днь оукрашаемъ твою трапезоу кроме троудовъ* 273/31–32.

2.3.1.3. Реченице са безлично употребљеним рефлексивним глаголом

Структура глаголетъ ϵ ²⁹, са безлично употребљеним рефлексивним глаголом у значењу 'прича се', у корпусу је потврђена у 39 примера. Морфема ϵ унутар ње

²⁹ Допуну структуре глаголетъ ϵ (прича се) могуће је тумачити двојако у зависности од тога да ли је примаран семантички или синтаксички план. У семантичком погледу, ова би се допунска реченица могла посматрати као пропозитивна допуна комуникативног глагола, те представљати експликацију семантичког садржаја – објекат управне радње, будући да се реченицом наводи *оно*

је маркер уопштеног агенса. Ова је структура модалног карактера будући да се њоме исказује имперцептивна модалност, односно тип модалности који почива на томе да исказана информација не потиче од говорника. Посреди је неодређена имперцептивност која подразумева да „извор информација остаје непознат, али говорно лице истиче да износи информације из друге руке” (Пипер и др. 2005: 646).

У свим је примерима субјекатска допуна ове структуре верификована зависном реченицом уведеном везником *ѿко*, а срећу се следећи обрасци:

- а) *ѿко* + презент, 15x: глаголетъ бо се ѿко отъдавають дроугъ дроуга заради срѣдъца 283/18–19;
- б) *ѿко* + аорист, 9x: глаголетъ бо се ѿко вратъ некы прѣде въ некн градъ 286/11;
- в) *ѿко* + имперфекат, 15x: глаголетъ бо се ѿко въ некоелѣ источъннице прѣбываху два норѣца н жельва 279/22–23.

2.3.1.4. Конструкција *ѿтъ* + (датов) + инфинитив

У основи конструкције *ѿтъ* + (датов) + инфинитив је древна *mihī est* конструкција за исказивање поседовања наслеђена из индоевропског језика, која је добијала инфинитив као допуну. Услед кретања језика ка номинативном типу на словенском тлу, архаична *esse*-конструкција за исказивање поседовања губи системску мотивацију, те бива реанализирана у конструкцију за исказивање модалности (Грковић-Мејџор 2007: 107–111). Будући да је дата структура у овом значењу, осим у старословенском и српкословенском, потврђена и у староруском, старочешком и старосрпском језику, Ј. Грковић-Мејџор (2007: 110) претпоставља да се поменута трансформација завршила пре појаве првих словенских споменика писаних народним језиком³⁰.

Инфинитив је у анализираном препису *Стефанита и Ихнилата* забележен у свега 2 конструкције овога типа. Како се у обама налази (негирани) презентски облик глагола *ѿтъ*, њима се исказује модално значење објективне неопходности. У оквиру ових структура, агенс предикације је исказан дативом. Примери: въ

што се прича, садржај причања (уп. поглавље 2.1.5.2). Тада би реченице са *ѿко* представљале структуре са *ѿко recitativum*, односно тзв. зависни директни говор. На синтаксичком плану, како је посматрана и у овом раду, допунска реченица се налази у функцији граматичког субјекта што је уструјено имперсоналним карактером ове структуре.

³⁰ В. више у Грковић-Мејџор (2007: 98–117).

болѣзнь лютою впадохъ, и нѣст ми исцѣленїа обрѣсти аште не положюу срьдце пнѣѣково 299/15–17, и нѣсть тебе ннъ поутъ спасенїа, тачїю еже сътворити сїа 302/18–19.

2.3.2. Унутар немодалних имперсоналних конструкција

2.3.2.1. Реченице са рефлексивно употребљеним глаголом

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* потврђена су 2 типа немодалних имперсоналних структура: деагентивне структуре у којима је морфема ϵ маркер потпуно анонимизованог агенса и структуре са рефлексивним глаголима који исказују психичку активност унутар којих се морфемом ϵ маркира интериоризација агенса (уп. Курешевић 2014: 71–73). Збиром примера оба ова типа немодалних конструкција добијамо да је субјекатска допуна у 43,48% случајева експлицирана инфинитивом, а у 56,52% реченицом.

Када су у питању деагентивне реченице у којима је морфема ϵ маркер анонимизованог агенса, реч је о конструкцијама унутар којих се срећу глаголи са значењем 'догодити се', тзв. евентивни глаголи (Курешевић 2014: 73). Ове структуре имају општесловенски карактер будући да су потврђене у старословенском (Večerka 1996: 242), али и у старим словенским језицима укључујући и старосрпски (Грковић-Мејдор 2007: 197). У овом значењу у корпусу су потврђени глаголи *слочити се*, 3x: *слочити же се чловѣкомъ некнѣмъ поутель темъ цндо нти* (279/35) и *приклочити се*, 6x: *и приклочити се въ тинне на поутн едномоу отъ тѣлаць въгльбноути* (266/21–267), чија је семантичка допуна субјекатског типа експлицирана искључиво инфинитивом.

Структуре са рефлексивним глаголима који исказују психичку активност потврђене су у старословенском, али и другим словенским језицима, те, такође, чине општесловенско наслеђе (Курешевић 2014: 72). У старословенском језику су унутар ових структура потврђени глаголи *донети се*, *изволн се* и *хотѣти се* (уп. Večerka 1996: 241), али се круг ових глагола у старим словенским језицима шири (уп. Грковић-Мејдор 2007: 198). Уз ове се глаголе, по правилу, јављао појам у дативу који је означавао носиоца стања исказаног управним глаголом, док би ретко изостајање овога појма сигнализирало уопштеног носиоца датог стања исказаног морфемом ϵ ³¹ (Курешевић 2014: 72).

³¹ Другим речима, дативом се исказује реципијент, а појам у дативу је компатибилан са предикатима који означавају радње или стања независна од свесног ангажовања субјекта. У њима

У нашем је корпусу потврђен само глагол *мнѣти се* употребљен у значењу *чинити се*. Уз овај глагол је у само у једном примеру потврђен инфинитив у функцији граматичког субјекта: *идже добро мнѣти се сестѣ на ннѣфеоф цвѣтъ (277/25)*. У свим другим примерима на овој позицији је реченица уведена везником *ѣко* и то:

- а) *ѣко* + презент, 12х: *мнѣтъ мн се ѣко таковнѣ образомѣ вѣзлюбнѣ мѣ львь 269/1–3а*;
 б) *ѣко* + перфекат, 1х: *н мнѣтъ мн се ѣко прѣлаштѣнѣ радн прншѣль ѣсть село 297/16–17*.

2.3.2.2. Реченице са пасивним партиципом

Имперсоналне конструкције са пасивним партиципом представљају општесловенско наслеђе, али је у најстаријем периоду круг глагола који се унутар њих појављује био ограничен (Грковић-Мејдор 2007: 194)³². У нашем препису текста *Стефанит и Ихнилат* потврђена је само једна структура са пасивним партиципом претерита глагола писати уз коју је реализована реченица уведена везником *ѣко* у својству субјекта. Како је овом структуром искључена појава агенса, вршилац радње је анониман. Уп. пример: *писано бо ѣсть ѣко никтоже отъ моудроумннхъ дрѣзаетъ на трн сѣ вѣштн [...] 269/7–8*.

2.3.3. Супстантивизирани инфинитив у функцији субјекта унутар персоналних структура

Конструкција *ѣже* + инфинитив, којом се исказује супстантивизиран инфинитив, у појединим случајевима се налази унутар персоналних³³ реченица. Ова инфинитивна структура се поима књишком цртом, а корпусом је у 14 примера потврђена у функцији граматичког субјекта. Уп. примере: *нѣ довлѣше бо*

се формантом «*маркира интериоризација дубинског субјекта у радњу/стање исказано предикацијом*. Међутим, уколико предикат није компатибилан са дативом, датив нестаје, а морфема «*преузима улогу уопштеног агенса* (Грковић-Мејдор 2007: 199).

³² Ј. Грковић-Мејдор (2007: 194) поставља питање да ли безличне реченице са пасивним партиципом треба издвајати као посебну структуру, како је то уобичајено, будући да је пасивни партицип по пореклу индоеврпоски глаголски придев резултативног значења „који тек временом улази у глаголски систем реанализом значења »завршена радња« > »резултат« > »прошла радња«?». Ауторка, такође, наглашава да је овај процес у старословенском могао бити убрзан под утицајем грчког језика.

³³ Супстантивизирани инфинитив је допуна персоналних структура, али и примарно персоналних глагола, односно глагола који контекстуално могу бити обезличени, али их не дефинише искључива имперсонална употреба.

мн ѣже ѡтъчства своѣго дншнтн се 294/1–2а ‘не беше ми довољно лишавање отачаства свог’, не довлѣше бо мн ѣже [...] и ѡтъ сѣродникъ и ѡтъ богатства ѡтъпадѣноутн 294/1–2б ‘не беше ми довољно [...] и отпадање од сродника и од богатства (лишавање сродника и богатства).

2.4. Инфинитив у функцији адвербијалне одредбе

Инфинитив је у анализираном тексту претежно употребљен у функцији циљне/намерне/резултативне одредбе, што одговара старословенској ситуацији (Грковић-Мејдор 2007: 280), док је са значењем последице, услова и узрока управне предикације реализован спорадично. Семантичке категорије којима су одликоване циљна, намерна и резултативна одредба односе се на сферу нереализоване, односно субјунктивне радње, а због блискости у значењу, граница међу њима није увек јасна (Грковић-Мејдор 2011: 446).

Примери којима се илуструје адвербијални карактер инфинитива разврстани су према функцији коју имају у односу на управну предикацију, а потом и према синтаксичко-семантичким одликама глагола које детерминишу. У функционално-семантичкој сфери финалности разматран је и конкурентан однос номиналне и вербалне структуре.

2.4.1. Инфинитив као циљна/намерна/резултативна одредба

2.4.1.1. Инфинитив уз интранзитивне глаголе кретања

Семантичко обележје директивности, које подразумева промену места у простору (нпр. нти) или промену положаја тела у времену (нпр. ссти), основна је одлика интранзитивних глагола кретања (уп. Курешевић 2014: 87).

У функцији циљне одредбе уз интранзитивне глаголе реализовани су инфинитив (50%) и вербална структура (50%), при чему су на месту управних глагола потврђене лексеме у чијој је основи глагол нти: прити, нзити, понти. сннтити и разнтн се.

Инфинитив је у функцији адвербијалне одредбе уз интранзитивне глаголе кретања потврђен у 4 примера и то у оквиру таутосубјекатских структура. Пример: н се слышавъ прѣидохъ сказати ти свѣтъ его 277/12–13.

У функцији одредбе ових глагола реченица је потврђена у оквиру 1 таутосубјекатске и 3 хетеросубјекатске структуре.

Таутосубјекатска структура:

иако да + презент: нь разиданте се по вьсоудоу иако да обрѣштете пиштоу н днѣ н себѣ 278/12–13.

Хетеросубјекатске структуре:

а) да + презент, 2х: нь прѣидн къ намѣ дьнсь да обѣдоу(е)мь [...] 282/10;

б) иако да + презент, 1х: сындин скорѣе, дроу же, иако да къ домоу пондець 300/25.

2.4.1.2. Инфинитив уз каузативне глаголе кретања

Каузативни глаголи кретања у свом семантичком потенцијалу, такође, имају обележје директивности будући да означавају узроковање премештања друге особе у простору (Курешевић 2014: 87). На дубинском нивоу анализе, испред њихове пропозитивне допуне се успоставља семантичко обележје експектаивност које упућује на то да се радња исказана зависном предикацијом поставља као циљ управне предикације (Ивић 1970: 48). На синтаксичком плану, структуре са глаголима каузативног типа одликује кореферентност објекта (директног/индиректног) управне предикације и субјекта зависне предикације (Курешевић 2014: 87).

Од каузативних глагола кретања у анализираном препису *Стефанита и Ихнилата* потврђен је само глагол послати (2х). Позицију адвербијалне одредбе овога глагола у једном примеру попуњава инфинитив (а), а у једном финална реченица (б):

а) лѣв мѣ посла къ тебе понеѣсти те къ нѣмоу 271/20–21;

б) иако да + презент: посла оубо лѣвѣ къ звѣроу иако да вѣпросеть его како есть 308/34–35.

2.4.1.3. Инфинитив уз глаголе чија је радња срачуната на постизање неког циља

Глаголи чија је радња срачуната на постизање неког циља могу припадати различитим семантичким класама, а по питању транзитивности нису ограничени. При томе, транзитивни глаголи могу ступати у таутосубјекатске и хетеросубјекатске конструкције са својим управним предикацијама. Њихово заједничко обележје огледа се у томе што се испред њихове пропозитивне допуне на дубинском нивоу анализе може успоставити семантичко обележје

експектативност, које упућује на чињеницу да се зависна предикација поставља као циљ управне предикације (уп. Курешевић 2014: 88).

У својству адвербијалне одредбе глагола чија је радња срачуната за постизање неког циља забележени су инфинитив (41%) и њему конкурентна вербална структура (59%).

Инфинитив је као циљна/намерна одредба уз ове глаголе потврђен како у оквиру таутосубјекатских (6x), тако и у оквиру хетеросубјекатских (13x) структура.

Таутосубјекатске структуре су потврђене уз глаголе: *послѣдовати*, 1x: *гавранъ же послѣдоваше нидь (тако да оузрнтъ дѣло спасенїа нхъ), въ коупе же и любнмаго нидь лнша оузрѣти* 289/7–8; *хитрѣти*, 1x: *хитрѣти съ льстїю на дроуги сань прѣѣти* 275/30; *отъврѣшѣти*, 1x: *желѣва же се слышавши отъврѣзе оуста своа проглаголати протнкоу бѣседе нидь* 279/38–280/1; *желети*, 2x: *монь славоу желаетъ еже възвеселити дроуги своје* 267/32; *възжделети*, 1x: *тако некы крагоуѣарь възждеде женоу господина своего тако облѣжати съ нєю* 287/22–23.

Употребе инфинитива у оквиру конструкција са *еже* (пр. 267/32) и *тако* (пр. 287/22–23) представљају грецизме, те се, стога, поимају књишким цртама.

Хетеросубјекатске структуре су потврђене уз глаголе: *оставити*, 5x: *и оставете менѣ ѣдиногo понти къ лавоу* 278/18–19; *оставити*, 2x: *и срѣдѣце своѣ дома оставлаемь да нѣ неѣто промислѣти о дроусѣ противьно* 300/21–22; *поставити*, 1x: *и поставише его царствовати надь ниди* 296/2; *поразити*, 1x: *порази его не ходити съ нами* 278/22–23; *възложити*, 1x: *и огнь възложидь и крнлн раздоуемь тако бити пламнкоу въздоушноу* 297/32–33a; *раздоуноутн*, 1x: *и огнь възложидь и крнлн раздоуемь тако бити пламнкоу въздоушноу* 297/32–33б; *творити*, 2x: *ѣа твоа словеса твореть соуштеѣ подь тобою тако любити [...] тебѣ* 289/28–29a.

У оквиру хетеросубјекатских структура, такође је потврђена књишка употреба инфинитива у оквиру конструкције са *тако* (в. пр. 297/32–33a, 297/32–33б, 289/28–29a).

Вербална структура је у функцији адвербијалне одредбе потврђена у оквиру таутосубјекатских (14x) и хетеросубјекатских (10x) конструкција, при чему је најчешће уведена везником *тако да*, али се срећу и везници *тако и да*. У оквиру таутосубјекатских форми, реченица у функцији адвербијала се налази уз глаголе *разорити*, *повѣшатн*, *покоритн се*, *смѣритн*, *помошн*, *събратн*, *блюдитн се*, *оутешитн се*, *послѣдовати* и *отсѣитн се*. Када су хетеросубјекатске структуре у питању, адвербијална реченица је потврђена уз глаголе *прѣклопитн*, *прнзвати* (у финитном

и пасивном облику призован бысть), сказати, прѣдати, боати се и обрѣсти (у значењу 'наћи, обезбедити).

Таутосубјекатске структуре:

- а) *яко да* + презент, бх: н множицею динихъ разорн келію свою яко да обрѣштет мє 291/13–14;
- б) *яко* + презент, 1х: н кровъ нхъ въ сосоудехъ събрати яко съ нєю оцїелъ его 302/15–16;
- в) *да* + презент, 7х: н прнскон пакы свѣра нео на прѣвое прїатѣльство да станѣтъ 309/17–18.

Хетеросубјекатске структуре:

- а) *яко да* + презент, 7х: н нѣкогда въ единъ днь прѣдасть лъвъ ѣстїе свое сладкое яко да схранитъ кє до злота 308/2–4;
- б) *да* + презент, 3х: ѿа ти сказахъ да разоумекши *яко* моудрость боша естъ крѣпости 273/17.

2.4.2. Инфинитив као последична/узрочна/условна одредба

2.4.2.1. Инфинитив у функцији исказивања реалне последице

Инфинитив у овом својству има резултативно значење. Управо обележје исказивања реализоване радње разликује ову одредбу од намерно/циљне одредбе³⁴ којом се исказује нереализована радња (уп. Курешевић 2014: 89).

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* свега је у 3 примера забележен инфинитив у функцији исказивања последице и то унутар конструкције *яко* + инфинитив. Конструкција *яко* + инфинитив за исказивање резултативног значења представља синтаксички калк преузет из грчког језика (Грковић-Мејџор 2007: 144). Уп. примере: толнко бо его възнеслѣ еси яко ни на единъ оубо степенъ юже възнрати тѣѣю на твою 275/27–28 'толико си га уздигао да не може ни на један степен више ступити осим на твој', н възнѣнавидѣхъ толнко злато яко ни въ памѣти еже слышати о златѣ 292/13–14 'толико замрзех злато, да ни у мислима не бих чуо о злату'.

³⁴ В. поглавља 2.4.1. и 2.4.2.

2.4.2.2. Инфинитив као условна одредба

Инфинитив се само у једном примеру могао интерпретирати у функцији адвербијалне одредбе којом се исказује услов вршења управне предикације. Ту функцију имала је књишка конструкција *ѣже + инфинитив*. Пример: *сѣднслыхъ оубо и азъ на прѣвое свое достоѣнїе настати, нь не обрѣтохъ подобна поуги таковаго, тѣѣю ѣже лстыю тѣаца оубити 272/1–2* ‘Реших, дакле, и ја да свој положај вратим у првобитно стање, али не нађох згодан пут за то, осим ако на превару не убијем вола’.

2.4.2.3. Инфинитив као узрочна одредба.

И у овој је употреби инфинитив забележен само једанпут, такође у оквиру књишке конструкције *ѣже + инфинитив*. Пример: *зроу цара прнскрѣбна, и бою се еда како лъживи философн лсты сътворише злови ради, ѣже потребити до коньца съвѣтоушште 302/25 –27* Видим цара ожалошћеног и бојим се да му лажљиви филозофи учинише лукавство из злобе јер истреби саветнике до краја’.

2.5. Инфинитив у функцији предиката

Инфинитив се може јавити и као независни члан исказа у функцији предиката. У том случају је посреди безлична инфинитивна конструкција у императивној употреби са прескриптивним значењем, тзв. инфинитивно-императивна реченица (Грковић-Мејџор 2007: 283).

Употреба инфинитива у овој функцији је општесловенског карактера о чему сведочи појављивање инфинитива са прескриптивним и приповедачким значењем и у старим словенским језицима (Miklosich 1868–1974: 851–852). Ј. Грковић-Мејџор (2007: 284) претпоставља да је, када је ова функција инфинитива у питању, реч о прасловенском или пак индоевропском наслеђу будући да је позната не само другим словенским, него индоевропским језицима.

У анализираном препису текста *Стефанит и Ихнилат* налазе се 4 примера ове употребе инфинитива, при чему је у 2 примера агенс исказан дативом. Уп. примере: *нь нли добре жити ми 273/8* ‘или да добро живим’, *нли добре оумрѣти ми 273/9* ‘или да добро умрем’, и *благаго моужа єдно благодѣѣнїе творити [...] 309/25–27а* ‘добар човек једино добра дела да чини’, и *благаго моужа [...] многа озлобленїѣ забѣти 309/25–27б* ‘добар човек [...] и многа зла да заборави’ 309/25–27б.

2.6. Инфинитив у склопу футура

Будући да је когнитивно сложенији од презента и претериталних времена, футур се развија последњи, након праиндоевропске епохе. За ово је важан и развој транзитивности јер предикат постаје носилац категорије времена тек након што развојем транзитивности постане централни део реченице (Грковић-Мејџор 2013: 143).

У прасловенском, те и старословенском, исказивао се презентом глагола оба вида, као и перифрастичним структурама *хотѣти/идѣти/(-)чати* + инфинитив, а овакву ситуацију наслеђују и стари словенски језици (Грковић-Мејџор 2013: 143).

У овом препису *Стефанита и Ихнилата*, инфинитив је потврђен у оквиру перифрастичних структура образованих помоћу глагола *хотѣти* (46,43%) и *идѣти* (53,57%). Уп. примере:

а) *хотѣти* + инфинитив, 13x: *хѡштоу оубо и ѡзѡ такоуидѣ начинати* 268/32–33;

б) *идѣти* + инфинитив, 15x: *разоумехѡ ѡже глаголахши нѡ доа любоу юже идѣти с тобою творити не такоуа боудѣти, нѡ тврѣда и извѣстна* 290/12–13.

Током средњег века, језички контакти на Балкану утичу на то да је предност дата глаголу *хотѣти* при градњи футура (Грковић-Мејџор 2013: 146). Отуда футур формализован помоћу глагола *хотѣти* чува структуру наслеђену из старословенског, док се онај оформљен помоћу глагола *идѣти* потискује, те се његова употреба у српскословенским текстовима поима књишком цртом.

3. Хипотактичке структуре у оквиру функционално-семантичких поља експликативности и финалности³⁵

Како наводи М. Курешевић (2015: 65), проучавање хипотактичких структура у српскословенском језику један је од домена који омогућава успешно истраживање његове функционалностилске раслојености будући да одабир

³⁵ Будући да истраживање хипотактичких структура за исказивање семантичке субординације није примарни циљ овога рада, анализа у оквиру овог поглавља неће бити детаљно образлагана. Циљ је констатовати и побројати конкурентна средства у односу на инфинитив, без даљег улажења у њихов општесловенски/књишки статус.

неког од конкурентних средстава може бити условљен стилски, хронолошки или семантички.

У хронолошком погледу, вербална средства су постанком млађа. Развијање сложене реченице представља дуг и комплексан процес у историји језика, оличен најпре у кретању језика од активног ка номинативном типу, са развојем синтаксичке транзитивности као главне одлике ове промене. Овим променама предикат заузима централно реченично место добијајући све значајнију улогу у интегрисању реченице, што је повећавало унутарјезичну кохезију, као и кохезију међу језичким предикатима. Развој сложене реченице доводи до граматикализације реченичних конектива и аутосемантичких речи у везнике, а затим и постепено нестајање номиналних средстава за исказивање семантичке субординације и њихово замењивање вербалним средствима (Grković-Major 2010).

Хипотакса је највише разуђена у оквиру функционално-семантичког поља експликативности. Избор конкурентних средстава у овом домену знатно је био устројен и семантички, нарочито када је у питању експликација пропозитивног садржаја перцептивних глагола. Уз когнитивне и перцептивне глаголе у својству експликације пропозитивног садржаја управне глаголске лексеме потврђене су две акузативне конструкције – двоструки акузатив и акузатив + партицип, које представљају словенско синтаксичко наслеђе. Употребљавале су се као објекатска допуна уз наведене класе глагола, при чему појам у акузативу има двојаку функцију – функцију објекта управног глагола и субјекта радње исказане номиналном формом глагола у зависној синтагми. Као њихово конкурентно средство још од старословенског језика појављује се допунска реченица (Večerka 2002: 439).

Анализом је утврђено да се употреба и фреквенција употребе акузативних структура уз ове семантичке класе глагола разликују. Конструкција акузатив + партицип, ретко потврђена уз когнитивне глаголе (2x), јесте доминантна допуна перцептивних глагола, а исти је случај и са двоструким акузативом. Природа ових конструкција, као и њихов конкурентан однос са допунском реченицом, јасније се сагледава кроз призму евиденцијалности, лингвистичке категорије која у својој семантичкој структури носи податак о извору информације – из личног/туђег искуства тј. из 'прве/друге руке' (Поповић 2010; Грковић-Мејдор 2013: 98–115). Конструкцијом акузатив + партицип се уз перцептивне глаголе исказује директна, тј. нулта евиденцијалност, односно информација до које се дошло директним путем: гледањем/слушањем, тј. из 'прве руке'. Са друге

стране, вербалном структуром се уз перцептивне глаголе исказује индиректна (инференцијална) евиденцијалност уз глаголе визуелне перцепције, односно рапоративна евиденцијалност уз глаголе аудитивне перцепције.

У оквиру овог функционално-семантичког поља, номинална средства су употребљена укупно 401x (62,36%), при чему је доминантан инфинитив (348x = 54,42%). Вербална средства употребљена су 242x, што представља 34, 67% грађе.

Функционално-семантичко поље финалности обухвата синтаксичку функцију адвербијалне намерне/циљне/резултативне одредбе којом се исказује резултат свесне и жељене акције бића која је усмерена на његово достизање (Курешевић 2014: 177). Конкурентно средство инфинитиву на овој позицији је намерна (финална) реченица, такође фреквентна у овом препису текста *Стефанит и Ихнилат*. Инфинитив је употребљен у 24 примера, што је 45,28% грађе, а реченица у 29 примера, односно 54,72% случајева.

4. Употреба инфинитива у жанровски различитим текстовима српскословенске писмености: упоредна анализа

У *Животу деспота Стефана* (ЖДС) Константина Филозофа примећена је нарочита грецизација и архаизација у домену синтаксе инфинитива (Грковић-Мејдор 2011: 452). Тако је, на пример, у домену синтаксе одредби забележен потпун изостанак везе да + презент што се квалификује као *изразита архаизација* у односу на старословенски. Нарастајућа грецизација се огледа у употреби високог процента калкова уз глаголе говорења (59%) и јусивне глаголе (27%), док у формализацији намерно-семантичког поља на калкове отпада чак 70% грађе (Грковић-Мејдор 2011: 452). У овом делу потврђена је веома фреквентна употреба конструкција ежє + инфинитив (која, такође, представља синтаксички калк) у различитим синтаксичким функцијама. Интересантно је приметити да се ова конструкција веома често јавља и у *Стефаниту и Ихнилату* у различитим употребама, што стилски приближива ова два дела иако не припадају истим жанровима.

Иако је ЖДС оригинално дело, у њему су веома ретко забележене иновације настале под утицајем живог језика (Грковић-Мејдор 2011: 453).

Премда ЖДС није писано као уобичајено светачко житије, његов настанак је мотивисан потребом Деспотове канонизације. Његов је идеолошки темељ свакако хагиографски што подразумева да је „живот личности уклопљен у

дејство божанске промисли и посматран и на плану вечности” (Богдановић 1991: 217).

У *Хиландарском типичу* (ХТ) Светога Саве инфинитив се у највећем броју категорија користи у духу словенског синтаксичког устројства, док су гречизми спорадични (Грковић-Мејдор 2007: 286). Иако се ради о преводу и адаптацији грчког *Евергетидског типика* (Грковић-Мејдор 2007: 276), употребом инфинитива у духу словенског наслеђа тежи се умањењу јаза између књижевног и народног језика у Срба (Грковић-Мејдор 2007: 287). Од гречизама, иначе сведених на најмању меру, у ХТ су потврђени инфинитив супстантизиран „чланом” *џе*, конструкција *јак* + инфинитив у резултативном значењу и инфинитив уз глагол *творити* (Грковић-Мејдор 2007: 286), а те црте су забележене и у *Стефаниту* и *Ихнилату*.

У ХТ уочене су и иновације настале под утицајем народног језика, као што је ширење намерне реченица с везником *да* на рачун инфинитива или *имати* + инфинитив у императивној структури (Грковић-Мејдор 2007: 287). Иако се типичи налазе само на лествици ниже од црквене књижевности писане највишим стилем српскословенског (литургијске химнографске, хагиографске, панегиричке), црте из народног језика у њима су и те како могуће, а условљене су садржајем текста будући да „правила манастирског живота делимично задиру и у сферу профаног” (Грковић-Мејдор 2007: 447). Ово сведочи о томе колико су, поред жанра, намена текста и његов садржај важни фактори при одабиру језичких средстава, што на послетку утиче и на функционалностилску вредност дела.

Инфинитив је у тексту *Српске Александриде* (СА) забележен у различитим употребама: како у оним општесловенског карактера, тако и унутар књишких конструкција из категорије синтаксичких неологизама, док директни калкови нису потврђени (уп. Курешевић 2014: 90–91). У њему су присутни и утицаји говорне базе, који се могу видети у повећаној фреквенцији употребе глагола *хотѣти* за творбу футура или у употреби глагола *хотѣти* у имперфекту са инфинитивом за исказивање хипотетичких структура итд. (Курешевић 2014: 91). Из репертоара књишких црта у СА је, на пример, забележена употреба конструкције *јак* + инфинитив у резултативном значењу, као и употреба инфинитива *pro imperativo* уз комуникативне глаголе чија је употреба стилизована „према грчким обрасцима у условима неразвијености зависне реченице за исказивање индиректног говора” (Курешевић 2014: 91). Такве употребе инфинитива срећемо и у тексту *Стефанит* и *Ихнилат*. Међутим,

одсуство правих калкова у СА, који одликују текстове писане високим стилем, између осталог потврђује да је овај текст писан нижим стилем.

Овакву реализацију језика у СА можемо објаснити различитим ванлингвистичким факторима. Поред припадности дела жанру приповедне прозе, која се налази у доњем делу хијерархизоване лествице жанрова, на одабир нижег функционалног стила могао је утицати и тип дискурса овога дела у којем доминирају дијаложке форме, својствене разговорном стилу. Отуда се може рећи да језик СА представља посебну реализацију књижевног језика која би се условно могла назвати књижевним разговорним стилем (Курешевић 2014: 17). Приповедање у виду дијаложке форме јесте заједничка одлика овог и дела *Стефанит и Ихнилат*.

5. Закључак

На основу филолошке (синтаксичко-семантичке) и функционалностилске анализе употребе инфинитива у тексту *Стефанит и Ихнилат* у препису из XVII века, те на основу упоредне анализе употребе инфинитива у жанровски различитим текстовима српскословенске писмености, можемо закључити да се језик анализираниог преписа дела *Стефанит и Ихнилат* генерално реализује у оквиру вишег стила, али да се у оквиру њега више приближава језику црквеноправне литературе, који је допуштао изванредан продор црта из народног језика, него језику оригиналних хагиографских текстова, који су у тежњи за исказивањем вечног употребљавали синтаксичке грецизме у већој мери.

У овом је делу забележена висока фреквенција употребе вербалних структура у функцијама допуне глагола (18,18%), именица и придева (54,55%), те у функцији субјекта (27,92%) и адвербијалне одредбе (54,72%), као и претежна употреба инфинитива у духу словенског синтаксичког устројства (~83%). Међутим, мора се нагласити да је функционалностилска вредност језика *Стефанита и Ихнилата* ипак виша у односу на језик СА. Разлог оваквом закључку је у непостојању калкова у СА, који су у *Стефаниту и Ихнилату* забележени у немалом броју (39x). Њих најбоље репрезентује инфинитив супстантивизиран „чланом” *џџ*, остварен у функцији објекатске допуне, субјекта и адвербијалне одредбе.

Појављивање синтаксичких калкова свакако упућује на виши стил српскословенског, а таква употреба језика би могла бити мотивисана утицајем језика оригинала будући да је ово дело преведено са грчког. На такву употребу

језика могла би утицати и преводилачка школа у оквиру које је дело настало. Наиме, први превод на словенски настао је на Светој Гори (Јовановић 2012: 193–194) где су се, очигледно, монаси бавили превођењем и овакве литературе. У оквиру те школе, настао је и превод *Варлаама и Јоасафа*, духовног романа, за који је утврђено да је писан књижевним језиком који се у стилском погледу приближава литургијској преводној литератури (Грковић-Мејдор 2007: 305). Свакако би један од фактора за такву употребу језика могао бити и индивидуални стил и образованост преписивача будући да је реч о касном препису дела које се на српскословенском језику први пут појавило у XIII веку.

ИЗВОР ГРАЂЕ

Daničić, Đura (1870). *Indijske priče prozване „Stefanit i Ihnilat“*. *Starine*. JAZU II: 261–310.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Димитрије (1991). *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Борковский, В. И. (1968). *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Типы простого предложения*. Москва: Наука.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2008). О глаголима визуелне перцепције у старословенском и грчком. У: *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (ур. К. Марицки-Гађански). Београд: Друштво за античке студије Србије – Службени гласник. 60–71.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2011). Синтакса инфинитива у „Животу деспота Стефана“ Константина Филозофа. У: *Търново и идеята за християнския универсализъм XII–XV век*. Велико Търново. 436–456.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2013). *Историјска лингвистика, когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Демирај, Шабан (1994). *Балканска лингвистика*. Скопје: Логоа – А.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков* [ред. О. Н. Трубачев], 1–, Москва 1974–: Наука.
- Ивић, Милка (1970). О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XII/1: 43–54.
- Јовановић, Томислав (2012). *Хрестоматија средњовековне књижевности, том I: старословенска и преводна књижевност*. Београд: Филолошки факултет: 193–195.
- Курешевић, Марина (2010). О конкурентној употреби акузативних конструкција (са партиципом и инфинитивом) и допунске реченице у Српској Александриди. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIII/1: 79–92.

- Курешевић, Марина (2014). *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски апсекти*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Курешевић, Марина (2015). Проучавање хипотактичких структура и њихова улога у расветљавању функционалностилске раслојености српскословенског језика. У: *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти* (ур. Ј. Грковић-Мејдор, В. Ружић). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику. 64–82.
- Павловић, Драгољуб и Радмила Маринковић (избор, редакција, превод и коментари) (1968). *Из наше књижевности феудалног доба*. Београд: Просвета.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица, од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Поповић, Људмила (2010). Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику. *Зборник Матице српске за славистику*. LXXVII: 17–47.
- Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика, проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига и Нови Сад: Матица српска: 636–649.
- Ружић, Владислава (2006). *Допунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска.
- СС (1994): *Старославјанкиј словарь, по рукописям X–XI веков*. (ур. Цейтлин, Р. М; Вечерка, Р; Благовој, Э). Москва: Русский язык.
- ТОЛСТОЈ, Н. И. (1988). *История и структура славјанских литературних језиков*. Москва: Наука.

*

- Grković-Major, Jasmina (2010). The Role of Syntactic Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures. Björn Hansen, Jasmina Grković-Major (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawistischer Almanach (Sonderband 74). München – Berlin – Wien: 63–74.
- Miklosich, Franc (1868–1874). *Vergleichende Syntax der slavischen sprachen*. Wien: Willhelm Braumüller.
- Раснерова, Людмила (1964). Синтаксис инфинитива в старославјанских евангелских кодексак с точки зрения техники перевода. *Slavia*. XXXIII/4: 181–190.
- Večerka, Radoslav (1961). *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Večerka, Radoslav (1996). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax, III: Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: Weiher Verlag.
- Večerka, Radoslav (2002). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax, IV: Die Satztypen: Der zusammengesetzte Satz*. Freiburg: Weiher Verlag.

Sanja Dakić

THE INFINITIVE IN PARABLE-LIKE NARRATIVE STEFANIT I IHNILAT: A PHILOLOGICAL AND FUNCTIONAL-STYLISTIC ANALYSIS

Summary

The research topic of this paper is syntactic and semantic analysis of usage of infinitive in the translated Serbo-Slavonic literary work *Stefanit i Ihnilat* according to the transcript from the XVII century. The primary goal of the research is establishing the functional range of usage of the infinitive and infinitive constructions.

Considering that infinitive, as a nominal medium inherited from the Proto-Slavic epoch, was progressively superseded by other verbal means in the vernacular as the language evolved, in the research we examine their competitive relations in the functional-semantic spheres of explication and finality.

Moreover, within the functional-semantic field of explication we examine the competitiveness between the infinitive order for them to more precisely outline the functional style of the language in which the work was originally written.

Moreover, due to the better definition of the style, in this paper the results of the research are contrasted with the research results that have been previously conducted on the other literary works, such as: *Hilandar Typicon* by Saint Sava, *Life of Despot Stefan Lazarević* by Constantine the Philosopher and the critical edition of *The Old Serbian Alexander Romance*.

Key words: *Stefanit i Ihnilat*, the Serbo-Slavonic language, syntax, hypotaxis, infinitive, competitive means.

Мср. Сања Дакић

Нови Сад

Србија

Имејл: *dakic.sanja2@gmail.com*

РЕЧНИК ПРИЧЕ О БОЈУ КОСОВСКОМ (РУКОПИС ИЛИЈЕ ЈОВАНОВА)¹

САЖЕТАК

Овај рад представља речник једне од верзија *Приче о боју косовском* – *Рукописа Илије Јованова*, који је настао средином XVIII века. На основу појединих речи, попут *чоек*, претпоставља се да је могао настати у Црној Гори. Текст је писан старосрпским језиком, са ретким лексичким наносима из српскословенског језика (нпр. *дашти*), брзописом и неуређеним правописом, а одликује га присуство и јекавских и екавских форми. С обзиром на то да лексика предстандардног периода развоја српског народног језика до данас није систематски проучена, овај рад представља скромни допринос познавању састава лексикона српског језика ове епохе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историјска лексикографија, старосрпски језик, XVIII век, речник, Прича о боју косовском, Рукопис Илије Јованова.

1. Увод

1.1. Прича о боју косовском или Житије кнеза Лазара

Житије кнеза Лазара, у науци познато и под називом *Прича о боју косовском*, саставио је непознати аутор почетком XVIII или крајем XVII века. Настанак ове повести везује се за југ, за Боку которску и Црну Гору. Ова територија била је имиграционо подручје; крајем XVII и почетком XVIII века становништво старе

¹ Овај рад настао је у оквиру пројекта *Речник српског језика од XII до XVIII века*, који се одвија у оквиру Матице српске, и пројекта *Историја српског језика* (бр. 178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, чији сам стипендиста. Проф. др Јасмини Грковић-Мејдор захваљујем се на сугестијама.

Херцеговине мигрира у Боку, услед чега јача национална свест нашег живља на југу (Ређеп 2010: 6–7). Антитурско расположење на овом подручју изнедриће дело које говори о најсудбоноснијим догађајима српске историје, онима који су довели до пропасти српске државе. У њему су садржане две легенде – косовска и легенда о убиству цара Уроша, у којима се и тражи узрок српске пропасти, а два главна мотива косовске легенде – мотив јунаштва, везан за Милоша Обилића, и мотив издаје, везан за Вука Бранковића – први су пут обједињени у логичну целину (Ређеп 2010: 8).

Састављач *Приче о боју косовском* служио се бројним изворима, међу којима су: *Карловачки родослов* (1502), *Житије светог кнеза Лазара* (1393–1398), *Краљевство Словена* Мавра Орбина (1601), перашка драма *Бој кнеза Лазара* (крај XVII века), бугарштице, десетерачке народне песме и усмено предање (Ређеп 2010: 8).

Протограф овога дела није сачуван. У периоду од 150 година, од почетка XVIII до половине XIX века, текст се преписивао на великом пространству, од Боке которске и Црне Горе до Москве, Ровига, Будимпеште и Софије. О великој популарности *Приче о боју косовском* сведочи чак 36 сачуваних рукописних варијаната текста (Ређеп 2010: 6). Једна од њих, *Рукопис Илије Јованова*, представља корпус за израду овога речника.

1.2. Рукопис Илије Јованова

Рукопис Илије Јованова, настао око 1750. године, део је зборника из средине XVIII века и чува се у Народној библиотеци Србије под сигнатуром Рс 82. Насловљен је: *Повест од житија светог кнеза Лазара и његова војеведе Милоша Обилића и остале све српске госпoде иже бист на пољу Косову*. Писар се потписао на првој страници документа (*Сије тиса Илија Јоанов*), али нема података о месту и времену бележења текста. На основу водених знакова утврђено је да је написан око 1750. године, док поједине речи, попут *чоек*, упућују на то да је могао настати у Црној Гори. Рукопис има 12 листова и није довршен. Писан је на хартији, брзописом и неуређеним правописом; графема <ч> доследно се употребљава за обележавање гласова [ч] и [ћ]. Писан је старосрпским језиком, са ретким лексичким наносима из српскословенског језика (нпр. *дашти*), а одликује га присуство и јекавских и екавских форми (Штавланин-Ђорђевић и др. 1986: 174–175).

1.3. Методологија рада

Текст смо, на основу снимака рукописа, најпре дигитализовали, према принципима уноса грађе на пројекту *Речник српског језика од XII до XVIII века* (Матица српска).² Приликом уношења текста сусрели смо се са одређеним проблемима, на које ћемо указати.

1. Код Илије Јованова запажа се недоследност приликом употребе графема <е> и <е>. Наиме, и једном и другом графемом обележавају се и група [је] и глас [е]: војводе (1а/4) : иже (1а/7), еџь (9а/18) : кнез (10а/1). С обзиром на ову недоследност, сва места на којима се ове графеме јављају приликом уношења обележили смо графемом <е>. Из истог се разлога не може са сигурношћу утврдити да ли у одређеним позицијама <е> и <е> обележавају екавски или јекавски рефлекс кратког јата.³ Иако несумњиви екавизми (*новест, престол*) вероватно припадају слоју српскословенских наноса, због могућности да су из неке од претходних, тј. коришћених верзија *Приче* унети и други екавизми, у одредницама смо у оваквим случајевима, како бисмо избегли учитавање, наводили обе могућности, уз знак питања (нпр. вјера/вера?; дјело/дело?).

2. Проблем се јавља и код читања слова <ѿ>. Наиме, ово се слово користи за обележавање гласа [о], као и групе [од]. У обама случајевима ова графема понекад се јавља без надредног знака, а понекад се изнад ње налази цртица, лучна, водоравна или коса, различите величине, али ни у ком случају не подсећа на лигатуру <ѿ̄>. Ипак, како би се направила разлика у обележавању гласа [о] и групе [од], у првом случају користили смо знак <ѿ>, а у другом <ѿ̄>.

3. У тексту се недоследно користи графема <х> (нпр. *леб, њиов, рабар* : *дрхѡаѡи, њихаѡи, хрѡи*). У одредницама смо речи давали онако како се појављују у тексту, а у случају варирања у истој речи (нпр. *сѡрах* : *сѡра*) давали смо обе одреднице, са упућивањем.

² Рукописи *Приче о боју косовском* чине део корпуса за израду речника. *Рукопис Илије Јованова* носи ознаку ПБК8.

³ Недвосмислени су једино примери у којима је кратко *јат* било реализовано иза гласа [р], те је дало исти рефлекс у обама изговорима, и они у којима је јекавски рефлекс оставио траг у виду јекавског јотовања.

4. С обзиром на то да су листови оригиналног документа местимично оштећени, понекад нисмо могли јасно да рашчитамо речи на крајевима редова. На тим местима избегавали смо читавање, те смо оно што се не види добро или недостаје обележили знаком (...).
5. Места на којима се јавља очигледна словна или конгруенцијска грешка, као и нехотично понављање речи, обележили смо знаком (!).

Након уношења текста, извршена је тотална ексцерпција грађе. Обрађене су све лексичке јединице – пунозначне и граматичке речи, као и ономастичка грађа. Одреднице – углавном једночлане, мада има неколико вишечланих (нпр. *Видов дан, Косово поље*) – уазбучене су и транскрибоване.

У састав речничког чланка улазе следећи елементи:

1. одредница;
2. граматичка информација;
3. значење/превод – по правилу се наводе еквиваленти у савременом српском језику; описне дефиниције дате су само онда када је значење немогуће исказати једном речју. Консултовани су следећи речници: *Речник српскога језика* (РМС), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), *Рјечник хрватскога или српскога језика* (RJAZU), *Старословенски речник* (СС), *Рјечник из књижевних старина српских* (Даничић 1863–1864), *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика* (Skok 1971), речник турцизама који се налази у књизи *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Škaljić 1966) и *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum* (Miklosich 1863). У случају значењских недоумица консултоване су друге варијанте *Приче о боју косовском*;
4. потврда са контекстом у ком је пример забележен, уз ознаку страна и редова.

2. Речник

А

а везн. *а* **1.** *сујроџни* – и воинства ѿ тва^к(...) погублено би 8000 војске а мали неки ѿсташе правде ради (2а/10–13); **2.** *сасџавни* – ва то време кнезь лазарь ездинаше на коние са своима двома зетовима своѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6); **3.** *емфайџички* – а милица мѣ сѣзна говори а ти поџи з-богомъ господине мои него те желно молимъ како мога господара испѣни ми волѣ мою за великѣ лѣбавѣ нашѣ премилѣ (7б/1–7)

ако везн. *ако* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемъ и тешкомъ моѣмъ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездечи на коние на чѣ тебе взети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)

али везн. *али* – и то милош мѣ све говори али на неѣ зле воле не имаше и ѿ тоѣ мѣ часа вече мѣ не споменѣ него га пѣшча ѣ свое дворе а милошѣ ѿтиде ѣ свое дворе (5б/15–6а/5)

амо прил. *амо, овде* – а знамо царевѣ силѣ и неговѣ ратѣ и амо сѣ наши витезови кои че тѣрци познати (10б/5–9)

Андрија м. *Андрија, мушко име* – краљ вѣкашинѣ имаше 3 сина марка и андриу и димитриу (2б/2–4)

Б

бајрак м. *одред војске* – боина коѣна земли пободена а баираци каконо и облаци ѿћевени лиѣпо (10а/4–7)

бијел, -а, -о бео – ва то време кнезь лазарь ездинаше на коние са своима двома зетовима своѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)

бијѣлети/бијелети се?, бијелим се несвр. *белѣџи се* – чадори се биеле далеко како снѣгѣ (10а/13–14)

бистар, -тра, -о бисџар – кнезь лазарь наипрво прорече пакѣ милица ѿ немѣ прорече коѣ ладнѣ водѣ ѿ града крѣтевца (!) двие кчери лазареве водѣ бистрѣ с крвию смѣтише и свѣ србскѣ господѣ и витезе погубише и србскѣ землѣ ѿпѣстише и хриѣтианске цркве ѿпѣстише и порѣшише (12а/10–12б/3)

бити¹, будем и јесам несвр. (свр.) *биџи (ѿстојоџи, десџи се)* **1.** *биџи* – повѣстѣ ѿ житиѣ свѣтаѣ кнеза лазара и неѣвоѣ воеводе милоша ѿбилича и ѿстале све србске г^ѣде иже бистѣ на полѣ косовѣ (1а/2–8); *ѡ гео могалне*

mihī est конст̄рукције – ѿ милошѡ да ти е бити на томе зборѡ што се ѿ теби говори како илбени вѡкѡ (!) бранковичь врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномѡ кнезѡ лазарѡ (6б/13–7а/2); **2.** *десий̄ти се, доїодий̄ти се* – и то се згоди и би мѡа ивлиѡа 14 (!) дань видовь дань и бѡнаше кнезѡ лазарѡ крсно име на кое мѡ би свѣнено погинѡти лета на 6897 (12б/3–9); **3.** *коїула* – само-држаць кнезѡ лазарѡ бѡнаше ѡтачества рода племени^{та} и нарочита ѡ благородниѡе родитѡла ѡѡа и матѡре (1а/8–12); **4.** *їомоћни їлаїол їри їворбѡ сложених їлаїолских облика* – сѡстра ела ноѡи говори моѡа драга и премила сѡстрице да не види нашѡ ѡтаць кнезѡ лазарѡ милоша добра юнака и памѡти неговѡе и врсности неговѡе не би га мето з десн⁸ странѡ да кона ездѡ (3б/13–4а/3); **5.** *їомоћни їлаїол їри їворбѡ їасива* – ради неговѡе кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бѡсь до цара прѡви ва полѡте црѡе (!)(1б/5–8)

бити², **бијѡм** несвр. *биїи (їуїи, удараїи)* ♦ **бој бити** *бориїи се* – та свѡ копна вриѡдна свѡ на полѡ косовѡ боѡ бити да се свѡ земла скочи та копна сломити не могѡ тако се говоре ѡ ћѡци деѡеть юговичѡма да се и самь царь тѡрски ѡд ни боѡи и стра има (8а/15–8б/5)

благородан, -дна, -о *блаїородан* – само-држаць кнезѡ лазарѡ бѡнаше ѡтачества рода племени^{та} и нарочита ѡ благородниѡе родитѡла ѡѡа и матѡре (1а/8–12)

благословѡније с. *блаїослов* – и паки по погѡибѡли мрнавчѡвѡча промисломь божиѡмь поставише кнеза лазара на престоль србски са благословѡниѡе^м чѡтири патриѡхра (!) србска и васѡго сабора србскаго (2б/14–3а/2)

бог м. *бої* – ера ако е нечѡшь карати богом ти се сада заклинѡмь и тѡшкомь мошомь вѡтешкомь десницомь каѡа бѡдемо ездѡчи на конѡе на чѡ тебѡ зѡети за пась те чѡ те изврчи и-с-ѡдла немилостиво (4б/15–5а/5); в. **бого**

Богдановић м. *Боїдановић, їрезимѡ* – по-томѡ по заповѡиѡи само-држца цара стѡфана даѡе емѡ свою сародницѡ госпою милицѡ даштерь юга богдановѡча (1б/8–13)

бого м. *хиї. ог бої* – и бого вѡїе неправд(...) и ѡни брзо тѡ чѡшь попиш(...) ѡ тѡрака на марици вѡди и брзо имь тѡрци главѡе ѡсекоше (2а/6–10); в. **бог**

божији, -а, -е *божїи* – боже ти намь даѡи за ѡвѡр хриѡтиѡнскѡ бога молити и за цркѡе божиѡе крѡвь свою пролитѡи (11б/7–11); ♦ **суд божији** *божїа їравѡа* – а ѡни свѡдь бж(...) приѡнаше и тако таѡаѡи ѡ т(...)рака погѡблѡни бѡше за ниѡѡѡ (!) лѡкавство и неп(...)вѡдѡ зашто господара свога свога (!) ѡбише (2а/13–18); ♦

- промисао божији божја воља, сѣарање** – и паки по погибели мрнавчевича промисломъ божиемъ поставише кнеза лазара на престолъ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васего сабора србскаго (2б/14–3а/2)
- бој** м. *бој* – сва господа и брача мрчанчевичи (!) на томъ бою погибоше (2а/19–2б/2); **♦ бој бити борити се** – та сѣ копа вриедна сѣ на полъ косовъ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити не могъ тако се говоре ѿ ѣци деветъ юговичима да се и самъ царь тврски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)
- бојати се, бојим се** несвр. *бојати се* – та сѣ копа вриедна сѣ на полъ косовъ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити не могъ тако се говоре ѿ ѣци деветъ юговичима да се и самъ царь тврски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)
- бојни, -а, -о бојни** – боина копа земли пободена а баираци каконо и облаци ѿфевени лиепо (10а/4–7)
- Бранковић** м. *Бранковић, ѿрезиме* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва мариѣ прочена (!) висава (!) коѣ бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѣ бисъ дата за милоша ѿбилича (3а/10–18)
- брат** м. *браїи 1. браїи, родбински огнос* – тадаи мѣ се милица сѣзна поклони и рече мѣ тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѿ заклетв^е сестри за милоштѣ нека старца юга пасъ ѡстане честитаго крви и колена или гласъ на ѡвомъ краю земле (8б/9–9а/2); **2. ѿријашель, груї** – караи брате верницѣ свою ѡвлѣ видосавѣ да не говори зле ричи и да не зове поглавите делие ѡратима (4б/11–15)
- братити, братим** несвр. *браїимити* – тѣ милошъ ѿговара милане брате мои зато те братимъ и кѣмимъ богомъ великим^б (10а/14–17)
- браћа** ж. *браћа* – сва господа и брача мрчанчевичи (!) на томъ бою погибоше (2а/19–2б/2); в. **брат 1**
- брзо** прил. *убрзо, ускоро* – и бого виѣ неправд(...) и ѡни брзо тѣ чашъ попиш(...) ѿ тѣрака на марици води и брзо имъ тѣрци главе ѿсекоше (2а/6–10)
- број** м. *број ♦ броја не има ѡроман, безбројан* – него те молимъ ако ѡчешъ да главе тои воисци доѣмо ѡвако реци на саборѣ србскои господи велика е сила тѣрска броја не има воисци али ние ѿ боѣ юнака ни крепка виѣти

(10б/9–16); **♦ броја се не зна** *оїроман, безбројан* – милан имь топличанинь ѿговара господи и властеломь велика е сила тврська брона се не зна али ние ѿ боа юнака вече све сиромаха и занатлиа и бѣдалина истомь иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

будалина ж. (м.) *будал(ей)ина* – милан имь топличанинь ѿговара господи и властеломь велика е сила тврська брона се не зна али ние ѿ боа юнака вече све сиромаха и занатлиа и бѣдалина истомь иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

В

ва предл. (с ак.) *у 1. за означавање креїшања ка месїу, ѿоложају унуїтар нечеїа, досїевања у їакав однос* – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!) (1б/5–8) **2. за означавање времена вршења їаїолске радње** – ва то време настѣпи на царство јурошево (!) краљ вѣкашинь мрнавчевичь и вглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4); ср. **у**

вазраст м. *узрасї* – и возраста бїнаше 18 лета (1а/13–1б/1)

вапити, вапијем/вапим несвр. *ваїїїи* – када милань дође сви мѣ ради бїнахѣ како летѣ по злои зими сви мѣ рѣкѣ давахѣ (!) и грлечи вапиахѣ за цара мѣрат^а питахѣ (11а/6–12)

вас, васа, васа зам. *сав 1. који је без изузетїка, целокуїан* – и паки по погїбели мрнавчевича промисломь божиемь поставише кнеза лазара на престољ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васего сабора србскаго (2б/14–3а/2); **2. цео, чиїав** – и поче славни кнезь (!) лазарѣ говорити господине мои васѣ дршчемь како прѣтъ и мртви ме знои попо и страх ме обѣзе кое се рїечи и гласѣ носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3); ср. **сав**

васаки, -а, -о зам. *сваки* – тако кнезь лазарѣ бись господарѣ срблемь и пребиваше ѣ васакомѣ добромѣ чинѣ и ѣ милости и правди и ѣ правомѣ сѣдѣ (3а/3–7); ср. **сваки**

велик, -а, -о велик 1. који је ѿ инїензиїшеїу, јачини изнаг їросечної, обичної – него те молимь ако ѡчешь да главе тои воисци дођемо ѡвако реци на саборѣ србскої господи велика е сила тврська брона не има воисци али ние ѿ боа юнака ни крепка вићети (10б/9–16) **2. особїи, нарочїи, необичан** – нечѣ штећети мою сабљѣ чиничѣ спомень полѣ косовѣ ѡставичѣ каменѣ знати се ѣзвїекѣ за велико чѣдо (12а/3–7); **3. као аїрибуї** *уз*

- имена религијских ѿјмова* – тѣ милошъ ѿговара милане братае мои зато те братимъ и кѣзимъ богомъ великим^б (10а/14–17); **◇ мали и велики сви без разлике, без обзира на узрасѣ** – и на тои риечи господа ѿсташе весела на ти гласъ мали и велики ѣзеше се ѣ орѣ играхъ и ѿвѣ песнѣ пою (11б/2–6)
- весео, -ела, -о весео** – и на тои риечи господа ѿсташе весела на ти гласъ мали и велики ѣзеше се ѣ орѣ играхъ и ѿвѣ песнѣ пою (11б/2–6)
- веће¹** прил. *више, даље (за време)* – и то милошъ мѣ све говори али на неѣ зле воле не имаше и ѿ тоѣ мѣ часа вече мѣ не споменѣ него ѣ пѣшча ѣ свое дворе а милошъ ѿтѣде ѣ свое дворе (5б/15–6а/5)
- веће²** везн. *већ* – милан имѣ топличанинѣ ѿговара господи и властеломѣ велика е сила тѣрска брѣна се не зна али нѣе ѿ боѣ юнака вече све сиромаша и занатлиѣа и бѣдалиѣа истомѣ иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)
- већма** прил. *више, догајно* – миланѣ топличанинѣ тако рече миланѣ како ѣ милошъ навчи и вечема позлатѣ ѿниемѣ навкомѣ коѣем ѣ навчи (10б/17–11а/4)
- вечер** м. (ж.?) *вече* – ѣочи кр^сноѣа имена зѣоди се вечерѣ сѣботни данѣ и сазва славни кнезѣ лазарѣ свѣ србскѣа господѣа к себи на вечерѣ (12б/10–15)
- вечера** ж. *вечера* – ѣочи кр^сноѣа имена зѣоди се вечерѣ сѣботни данѣ и сазва славни кнезѣ лазарѣ свѣ србскѣа господѣа к себи на вечерѣ (12б/10–15)
- ви** зам. *ви* – ви тѣрци тѣжни есте милоша слѣшали али мѣ ниесте сабле ѿ кѣшали (11б/11–14)
- Видов дан** м. *Видовдан* – и то се зѣоди и би мѣа иѣлиѣа 14 (!) данѣ видовѣ данѣ и бѣнаше кнезѣ лазарѣа крсно име на коѣ мѣ би сѣћено погинѣти лета на 6897 (12б/3–9)
- Видосава** ж. *Видосава, женско име* – видосава говори дрѣѣама своимѣ и сестри ели погледаѣте чѣда сада како милошъ кобиличѣа ездѣ коѣа з деснѣа странѣа моѣа ѿца лазара а вѣкъ бранковѣчѣа с лѣевѣа странѣа (3б/6–13)
- виђети, видим** свр. и несвр. *видѣти 1. оѣазѣтии чулом вида, уѣледаѣти* – него те молимѣ ако ѿчешѣ да главе тоѣ воѣсци доћемо ѿвако реци на саборѣа србскоѣа господѣа велика е сила тѣрска брѣна не има воѣсци али нѣе ѿ боѣа юнака ни крепка виђети (10б/9–16); • *увидѣти, схваѣтии* – и боѣо виђе неправд(...) и ѿни брзо тѣ чашѣа попиш(...) ѿ тѣрака на марици води и брзо имѣ тѣрци главе ѿсекоше (2а/6–10); **2. искусиѣти** – тако ми боѣа и моѣ сабле и коѣа и живота моѣа виђесте (!) снаѣа моѣа када бѣдемѣ тамо к вама дочи че

вамъ мачъ мои полѣбичете га (11б/15–12а/2); **З. биѣи свестѣан** – сестра ела нои говори моа драга и премила сестрице да не види нашъ ѿтаць кнезь лазаръ милоша добра юнака и памети негове и врсности негове не би га мето з десн⁸ странѣ да кона ездѣ (3б/13–4а/3)

висок, -а, -о висок – ва то време кнезь лазаръ ездѣнаше на конѣ са своима двема зетовима свомѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двѣ кчѣри лазаревѣ с висока чардака (3а/18–3б/6)

витез м. *виѣез* – то немои казивати тако славномѣ кнезѣ лазарѣ и воисци нашои ера че се господа наша и витези препастѣ (10б/1–5)

витешки, -а, -о виѣешки – ера ако е нечешъ карати богом ти се сада заклинемъ и тешкомъ момѣ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездѣчи на конѣ на чѣ тебе взети за пасъ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)

вјера/вера? ж. *вера, релиѣија* – боже ти намъ даи за верѣ хриѣтанскѣ бога молити и за цркве божие крвѣ свою пролити (11б/7–11)

вјеран/веран?, -рна, -о веран – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоа воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{1а} земла родила немои ми вкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

вјерница/верница? ж. *жена која је верна свом мужу* – караи брата верницѣ свою ѿшлѣ видосавѣ да не говори зле риѣчи и да не зове поглавите делиѣ ѿратѣма (4б/11–15)

вјерно/верно? прил. *верно* – и верно милошѣ слѣжи свога господара славнога кнеза лазара али вѣкъ бранковичѣ ѿтѣде славномѣ кнезѣ лазарѣ врло милоша ѿпадати и зле риѣчи износити кое че свѣ господѣ србскѣ изгѣбити (6а/5–13)

вјетар/ветар? м. *вѣѣар* – када и станѣ ветри нихати страшиво е мои брата и погледати реко би лѣзи сѣ изнова взрасли како е поле ѿћевено (10а/7–12)

властела ж. *власѣела* – милан имѣ топличанинѣ ѿговара господѣ и властеломъ велика е сила тѣрска брона се не зна али нѣ ѿ боа юнака вече све сиромѣха и занатлиѣна и бѣдалѣна истомъ иде да се леба наѣде (11а/12–11б/2)

вода ж. *вода* **1. вода** – кнезь лазарѣ наипрво прорѣче пакѣ милица ѿ немѣ прорѣче коа ладнѣ водѣ ѿ града крѣтевца (!) двѣ кчѣри лазаревѣ водѣ бѣстрѣ с крвию смѣтише и свѣ србскѣ господѣ и витезе погѣбише и србскѣ

- земљѡ ѡпѡстише и хриѡтанске цркве ѡпѡстише и порѡвшише (12а/10–12б/3);
- 2. река** – и бого виће неправд(...) и ѡни брзо тѡ чашѡ попиш(...) ѡ тѡрака на марици води и брзо имѡ тѡрци главе ѡсекоше (2а/б–10)
- водити, водим** несвр. *водиѡи* – немои ми деветѡ браче юговича ѡ бои водити немои ме жалоснѡ ѡцвиелити немои ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крѡвь (8а/4–10)
- војевати, војујем** несвр. *војеватиѡи* – и тамо воеваше царѡ тѡрскомѡ паазитѡ (2б/11–13)
- војевода** м. *војвода* – повесть ѡ житиѡ светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^ѡде иже бистѡ на полѡ косовѡ (1а/2–8)
- војинство** с. *војска* – и воинства ѡ тѡа^к(...) погѡблено би 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13); в. **војска**
- војник** м. *војник* – кнезь лазарѡ говори милици срамота б^н била твоѡмѡ братѡ едном^с ѡ мое воиске ѡстати рекли би воиници ѡнѡ ние юнакѡ нити е кадерѡ юнаштва ѡчинити (9а/7–13)
- војска** ж. *војска, војници* – и воинства ѡ тѡа^к(...) погѡблено би 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13); в. **војинство**
- воља** ж. *воља/жеља* ♦ **имати злу вољу биѡи неѡријѡиѡельски расѡоложен** – и то милош мѡ све говори али на нега эле воле не имаше и ѡ тога мѡ часа вече мѡ не споменѡ него га пѡшча ѡ свое дворе а милошѡ ѡтиде ѡ свое дворе (5б/15–6а/5); ♦ **испунити вољу исѡунити жељу** – а милица мѡ сѡзна говори а ти поѡи з-богомѡ господине мои него те желно молимѡ како мога господара испѡни ми волѡ мою за великѡ лѡбавѡ нашѡ премилѡ (7б/1–7)
- вратити се, вратим се** свр. *вратиѡиѡи се* – кнез славни лазарѡ на кона свога ѡседе свою воискѡ ѡбрати к полѡ косовѡ и то наипослие ѡтиче ѡ свога двора како вече се вратити нече (9б/1–7)
- време** с. *време* ♦ **по мали времени убрзо** – и по мали времени престаѡи се царѡ стефанѡ (1б/13–15)
- вриједан, -дна, -о вредан, граѡцен** – немои ми деветѡ браче юговича ѡ бои водити немои ме жалоснѡ ѡцвиелити немои ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крѡвь (8а/4–10)
- врло** прил. *врло* – и верно милошѡ слѡжи свога господара славнога кнеза лазара али вѡкѡ бранковичѡ ѡтиде славномѡ кнезѡ лазарѡ врло милоша ѡпадати и эле риечи износити кое че свѡ господѡ србскѡ изгѡбити (6а/5–13)

- врсност** ж. *врсности* – сестра ела нои говори моја драга и премила сестрице да не види нашъ ѿтаць кнезь лазаръ милоша добра юнака и памети негове и врсности негове не би га мето з десн⁸ странъ да кона езди (3б/13–4а/3)
- врћи, вржем/вргнем** свр. *бацйиши* \diamond **врћи лажне мреже сїлешкарииши** – ѿ милошъ да ти е бити на томе зборъ шо се ѿ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичъ врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномъ кнезъ лазаръ (6б/13–7а/2)
- вук** м. *вук* – рѣком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкѣ вѣкѣ јане ка-д-одае пак чѣ тобом^б здарити ѿ каменъ каконо гладанъ ѿро жабомъ корначомъ (5а/5–11)
- Вук** м. *Вук, мушко име* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва марија прочена (!) висава (!) која бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела која бисъ дата за милоша ѿбилича (3а/10–18)
- Вукашин** м. *Вукашин, мушко име* – ва то време настѣпи на царство јурошево (!) краљ вѣкашинъ мрнавчевичъ и вглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)

Г

- гди** прил. *гди* – тѣ ние нигди пола гди ние тѣрака све конъ до кона а юнакъ до юнака (10а/1–4)
- глава** ж. *глава* \diamond **одсећи главу** (*їої*)*убийиши* – и бого виће неправд(...) и ѿни брзо тѣ чашъ попиш(...) ѿ тѣрака на марици води и брзо имъ тѣрци главе ѿсекоше (2а/6–10); \diamond **женска глава жена** – до то(!) се доба звашъ милошъ ѿбиличъ а ѿтадаи милошъ кобиличъ зашто една женска глава ѿшла извѣсти и тако ѿста (5б/7–11); \diamond **доћи главе унишииши** – него те молимъ ако ѿчешъ да главе тои воисци доћемо ѿвако реци на саборъ србскои господи велика е сила тѣрска броја не има воисци али ние ѿ боја юнака ни крепка вићети (10б/9–16)
- гладан, -дна, -о** *гладан* – рѣком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкѣ вѣкѣ јане ка-д-одае пак чѣ тобом^б здарити ѿ каменъ каконо гладанъ ѿро жабомъ корначомъ (5а/5–11)
- глас** м. *глас* **1. весї, новостї, обавешїење, їорука** – и на тои рїечи господа ѿсташе весела на ти гласъ мали и велики вѣзеше се ѣ оръ играхъ и ѿвѣ песнъ поју (11б/2–6); \diamond **глас носити їовориши** – и поче славни кнезь (!) лазаръ говорити господине мои васъ дршчемъ како прѣтъ и мртви ме знои попо и

- страх ме обџзе кое се риечи и гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3); **2. слава, уїлег** – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоѣа воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{ја} земля родила немой ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)
- гледати, гледам** несвр. *їлегайѣи* – ва то време кнезь лазарь ездѣаше на коние са своима двема зетовима своимъ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)
- говорити, говорим** несвр. *їговорѣи* – видосава говори дрѣгама своимъ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошъ кобиличъ ездѣ конѣ з деснѣ странѣ мога ѡца лазара а вѣкъ бранковичъ с лиевѣ странѣ (3б/6–13)
- Гојко** м. *Гојко, мушко име* – ва то време настѣпи на царство юрошево (!) краль вѣкашинѣ мрнавчевичъ и ѡглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)
- господа** ж. *їосїюга* – повесть ѡ житѣна светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^ѣде иже бистѣ на полѣ косовѣ (1а/2–8); в. **господин**
- господар** м. *їосїюгар* – и по-томъ поставише младаго юроша (!) сина царева на царство негово господара срблемъ (1б/15–18)
- господин** м. *їосїюгин* – и поче славни кнезь (!) лазарѣ говорити господине мой вѣсь дршчемъ како прѣтъ и мртви ме зной попо и страх ме обџзе кое се риечи и гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3)
- госпоја** ж. *їосїюѣа* – по-томъ по заповиеди само-дрѣца цара стефана даде емъ свою сародницѣ госпою милицѣ даштерѣ юга богдановичѣ (1б/8–13)
- град** м. *їрад* – кнезь лазарѣ наипрво прорече пакъ милица ѡ немъ прорече коѣ ладнѣ водѣ ѡ града крѣтевца (!) двие кчери лазареве водѣ бистрѣ с крвию смѣтише и свѣ србскѣ господѣ и витезе погѣбише и србскѣ землѣ ѡпѣстише и христанске цркве ѡпѣстише и порѣшише (12а/10–12б/3)
- грлити, грлим** несвр. *їрлийѣи* – када миланѣ доѣ сви мъ ради биѣахѣ како летѣ по злои зими сви мъ рѣкѣ давахѣ (!) и грлечи вапиѣахѣ за цара мѣрат^а питахѣ (11а/6–12)

Д

- да** парт. и везн. *га I*. опт. парт. **1.** на *їочейѣку ойѣшѣивних реченица* – ѡ милошѣ да ти е бити на томе зборѣ шо се ѡ теби говори како илбени вѣкъ (!)

бранковичъ врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномъ кнезъ лазаръ (6б/13–7а/2); **2.** *га + презентий у функцији императива* – и тѣ рече вѣкъ бранковичъ да знашь господине мои кнеже лазаре тебе данасъ милиц^а прорече да те царева сила послѣе (9а/2–7); **II.** везн. **1.** *гойунски* – зато нека свакъ зна шо ѣчини ѿбиличъ и нека свакъ чѣе и види да ниесамъ на милошь кобиличъ него ѿбиличъ прави и рабри ѣетичъ (5б/1–6); **2.** *намерни* – и дадоше га родители его само-држцѣ царѣ стефанѣ синѣ крапа дечанскаго да слѣжи емѣ (1б/1–4); **3.** *условни а. реални услов* – славни кнезъ лазаръ милици говори милице моя не би ти се сада ѣставио да би се векче нигда не врати(...) с пола косова (7а/14–7б/1); **б.** *иреални услов* – сестра ела нои говори моя драга и премила сестрице да не види нашъ ѿтацъ кнезъ лазаръ милоша добра юнака и памети неговѣ и врсности неговѣ не би га мето з десн^с странѣ да кона ездѣ (3б/13–4а/3); **4.** *послѣдични* – та сѣ копа вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити не могѣ тако се говоре ѿ ѣеци деветъ юговичима да се и самъ царъ тѣрски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)

давати, дајем несвр. *давати* – када миланъ дође сви мѣ ради биѣахъ како летѣ по злои зими сви мѣ рѣкѣ давахъ (!) и грлечи вапиахъ за цара мѣрат^а питахъ (11а/6–12); **◇ давати завјет/завет?** *завѣшоваши се, заклинаши се* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мѣжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоја воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^а земля родила немой ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

далеко прил. *далеко 1.* *на велику удаљеностѣ* – милошь и-с-рца ѣздахъ и ѣзе вѣка бранковича за рѣкѣ те га далеко о (!) вора (!) ѿведе и рече немѣ (4б/7–10); **2.** *на великој удаљености* – чадори се биеле далеко како сниегъ (10а/13–14)

дан м. *дан 1.* *време ог 24 саиѣ* – и миланъ ѿтѣде постаѣ тамо много дана докле води силѣ цара мѣрата и тако г^а жѣлахъ србска господа вече мѣ се не надаѣ (9б/10–15); **2.** *огређени даиум у месецу* – и то се згоди и би мѣца иѣлиа 14 (!) данѣ видоѣ данѣ и биѣашѣ кнезъ лазаръ крсно име на кое мѣ би сѣђено погинѣти лета на 6897 (12б/3–9)

данас прил. *данас* – и тѣ рече вѣкъ бранковичъ да знашь господине мои кнеже лазаре тебе данасъ милиц^а прорече да те царева сила послѣе (9а/2–7)

даровати, дарујем свр. *дароваџи* – пак чѣ те ѡ моѡи десници ѡднieti каконо хртѣ зеца пред ловцима и даровачѣ те верници твоѡи ѡлои видосави или жива или мртва зашто она ѡчини мою матерѣ кобиломѣ (5а/11–5б/1)

дати, дам свр. *гаџи* **1.** *ѡрегаџи* – и дадоше га родители его само-држцѣ царѣ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емѣ (1б/1–4); **2.** *угаџи* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва мариѡа прочена (!) висава (!) коѡа бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѡа бисѣ дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)

дашти ж. *кѣи* – по-томѣ по заповиеди само-држца цара стефана даде емѣ свою сародницѣ госпою милицѣ даштерѣ юга богдановича (1б/8–13); ср. **кѣи**

два, -ије, -а бр. осн. *два* – марко синѣ крала вѣкашина и костантинѣ жекликовацѣ синѣ воеводе деѡана те двие воеводе ѡбегоше ѡ србске госпoде да и не погѣбе порди (!) вѣкашина свога ѡѡа (2б/5–11)

двор м. *двораи, ѡпалаџа* – ва то време кнезѣ лазарѣ ездѡиаше на коние са своима двема зетовима своѡм дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареѡе с висока чардака (3а/18–3б/6)

девет бр. осн. *деѡеѡ* – немoи ми деѡетѣ браче юговича ѡ бои водити немoи ме жалоснѣ ѡцвиелити немoи ми да погине колено юга богдановича та врѡедна ѡснова златна колено и крѡѣ (8а/4–10)

Дејан м. *Дејан, мушко име* – марко синѣ крала вѣкашина и костантинѣ жекликовацѣ синѣ воеводе деѡана те двие воеводе ѡбегоше ѡ србске госпoде да и не погѣбе порди (!) вѣкашина свога ѡѡа (2б/5–11)

делија м. *делија, јуѡак* – караи брате верницѣ свою ѡѡлѣ видосавѣ да не говори зле рѡечи и да не зoве поглавите делие ѡратима (4б/11–15)

десни, -а, -о десни – видосаѡа говори дрѣгама своимѣ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошѣ кобиличѣ езди коѡа з деснѣ странѣ мога ѡца лазара а вѣкѣ бранковичѣ с лиевѣ странѣ (3б/6–13)

десница ж. *десница, десна рука* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемѣ и тешкомѣ моѡмѣ витешкомѣ десницомѣ када бѣдемо ездечи на коние ѡа чѣ тебе взети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)

деспот м. *десѡѡѡ* – ва то време настѣпи на царство јурошеѡо (!) краљѣ вѣкашинѣ мрѡавчевичѣ и ѡглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)

дечански, -а, -о дечански – и дадоше га родители его само-држцѣ царѣ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емѣ (1б/1–4)

Димитрија м. *Димитрија*, *мушко име* – краль вкашинь имаше 3 сина марка и андриу и димитриу (2б/2–4)

дјевица/девица? ж. *девојка* – када то ч8 видосава поскочи каконо шхола девица и вдари свою сестрѹ елѹ рѹкомь ѳз образь (4а/3–7)

дјело/дело? с. *дело* – тако ти завета кои е мечѹ нама што даю верни мъжеви верниемь женама и тако ти твога рода кои самь с тобомь изродила и тако ти твоја воиска с тобомь здраво шдила и сречниемь деломь и гласомь свѣда добивала и тако ти по-т-обомь тво^а земля родила немой ми вкротити (!) шо ч8 ти говорити (7б/8–8а/4)

до предл. (с ген.) *до* **1.** за означавање *положаја, местѹа у близини оноѹа чије име сѹоји у ѱен.* – тѹ ние нигди пола гди ние тѹрака све конь до кона а юнакь до юнака (10а/1–4); • – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!) (1б/5–8); **2.** за означавање *времена свршеѹка раније зайочѹе ѱлаѱолске радње, односно времена докад нешѹо тѹраје* – до то(!) се доба звашь милошь шбиличь а штадаи милошь кобиличь зашто една женска глава швола изѹсти и тако шста (5б/7–11)

доба с. *доба* – до то(!) се доба звашь милошь шбиличь а штадаи милошь кобиличь зашто една женска глава швола изѹсти и тако шста (5б/7–11)

добар, -бра, -о добар – тако кнезь лазарь бись господарь срблемь и пребиваше ѹ васакомь добромь чинѹ и ѹ милости и правди и ѹ правомь сѹдѹ (3а/3–7); – ела крвава пре-д-воре изиде милошь додра (!) кона примаше крвавиемь ѹбрѹсомь заклонаше се (4а/15–4б/2)

добивати, добивам несвр. *добијати* – тако ти завета кои е мечѹ нама што даю верни мъжеви верниемь женама и тако ти твога рода кои самь с тобомь изродила и тако ти твоја воиска с тобомь здраво шдила и сречниемь деломь и гласомь свѣда добивала и тако ти по-т-обомь тво^а земля родила немой ми вкротити (!) шо ч8 ти говорити (7б/8–8а/4)

доброћа ж. *доброћа* – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!)(1б/5–8)

додавати, додајем несвр. *додавати* – рѹком ч8 те рѹци испот кона додавати како вѹкь вѹкѹ ѱане ка-д-одае пак ч8 тобом^б вдарити ш камень каконо гладань шро жабомь корначомь (5а/5–11)

дојездити, дојездим свр. *дојездити, дојахати* – ѹ ти чась кнезь лазарь доће сѹ своја двема зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15)

докле везн. врем. *докле, док 1.* за означавање линеарне симултаности – и милань ѡтиде постаю тамо много дана докле води силѧ цара мврата и тако г^а желях србска господа вече мѧ се не надаѧ (9б/10–15); **2.** за означавање *терминалтивности* – кнеже лазаре господине мои видимь ера ѡчешь почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своомь воискомь докле се види е ли што истина ѡ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14); в. **доклез доклез** везн. *докле, док* – милош че ѡставити спомень полѧ косовѧ доклез се зовѧ растрѧзи звиекь знати се (6б/10–13); в. **докле 1**

доћи, доћем свр. *доћи* – ѧ ти чась кнезь лазарь доће сѧ своѧ двама зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15); **◇ доћи главе уништии** – него те молимь ако ѡчешь да главе тои воисци доћемо ѡвако реци на саборѧ србскои господи велика е сила тѧрска броѧ не има воисци али ние ѡ боѧ юнака ни крепка вићети (10б/9–16)

драг, -а, -о граї – сестра ела нои говори моѧ драга и премила сестрице да не види нашь ѡтаць кнезь лазарь милоша добра юнака и памети негове и врности негове не би га мето з десн⁸ странѧ да кона езди (3б/13–4а/3)

држава ж. држава – тадаи мѧ се милица сѧзна поклони и рече мѧ тако ти богь свѧ твою државѧ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри за милоштѧ нека старца юга пась ѡстане честитаго крви и колена или глась на ѡвомѧ краю земле (8б/9–9а/2)

друга ж. друїарица, ириїашељица – видосава говори дрѧгама своимь и сестри ели погледаите чѧда сада како милошь кобиличь езди кона з деснѧ странѧ мога ѡца лазара а вѧкь бранковичь с лиевѧ странѧ (3б/6–13)

други, -а, -о друїи – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѧгога лазара трече вѧка и даштери 2 прва марина прочена (!) висава (!) коѧ бис дата за вѧка бранковича дрѧга ела коѧ бись дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)

дрхтати, дршћем несвр. *дрхїаїи ◇ дрхтати како прут јако дрхїаїи, иресїи се* – и поче славни кнезь (!) лазарѧ говорити господине мои вась дршчемь како прѧть и мртви ме знои попо и страх ме обѧзе кое се риечи и глась носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѧ косовѧ (6а/13–6б/3)

душа ж. душа ◇ душа му се засједе/заседе? уїлаши се – ка-т^о разабра вѧкь бранковичь те страшне риечи ѡд милоша звша(!) мѧ се заседе проговорити не може (5б/11–15)

Ђ

ђетић м. *младић, јунак* – зато нека сваки зна шо њчини ѿбиличъ и нека сваки чъе и види да ниесамъ ња милошь кобиличъ него ѿбиличъ прави и рабри ѳетичъ (5б/1–6)

ђеца ж. *геца, младићи* – та сѡ копа вриедна сѡ на полѡ косовѡ бои бити да се сва земла скочи та копа сломити не могѡ тако се говоре ѡ ѳеци деветъ юговичима да се и самъ царъ тѡрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)

Ж

жаба ж. *жаба* – рѡком чѡ те рѡци испот кона додавати како вѡкъ вѡкѡ њане кад-одае пак чѡ тобом^б ѡдарити ѡ каменъ каконо гладанъ ѡро жабомъ корначомъ (5а/5–11)

жалостан, -сна, -о *жалосѡан* – немои ми деветъ браче юговича ѡ бои водити немои ме жалоснѡ ѡцвиелити немои ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крвъ (8а/4–10)

Жекликовац м. *Жеѡлиѡвац, еѡник* – марко синъ крала вѡкашина и костантинъ жекликовацъ синъ воеводе деѡана те двие воеводе ѿбегоше ѿ србске госпoде да и не погѡбе порди (!) вѡкашина свога ѡца (2б/5–11)

жељети/желети?, желим несвр. *жељети* – и миланъ ѡтиде постаѡ тамо много дана докле ѡди силѡ цара мѡрата и тако г^а желахѡ србска госпoда вече мѡ се не надаѡ (9б/10–15)

жељно прил. *усрдно* – а милица мѡ сѡзна говори а ти поѳи з-богомъ господине мои него те желно ѡмолимъ како мога господара испѡни ми волѡ мою за великѡ лѡбавъ нашѡ премилѡ (7б/1–7)

жена ж. *жена, сѡруѡа* – тако ти завета кои е мечѡ нама што даѡ верни мѡжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоѡа воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѡда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{ѡа} земла родила немои ми ѡкротити (!) шо чѡ ти говорити (7б/8–8а/4)

женски, -а, -о *женски* ◊ **женска глава** *жена* – до то(!) се доба звашъ милошь ѿбиличъ а ѡтадаи милошь кобиличъ зашто една женска глава ѡѡла изѡсти и тако ѡста (5б/7–11)

жив, -а, -о *жив* – пак чѡ те ѡ моѡи десници ѡдниети каконо хртъ зеца пред ловцима и даровачѡ те верници твоѡи ѡѡлои видосави или жива или мртва зашто она ѡчини мою матеръ кобиломъ (5а/11–5б/1)

живот м. *живоѿ* – тако ми бога и мое сабле и кона и живота мога виђсте (!) снагѧ мою када бѧдемъ тамо к вама дочи че вамъ мачъ мои полѧбичете га (11б/15–12а/2); ср. **житије**

житије с. *живоѿ*, *живльење* – повесть ѿ житиѧ светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѿбилича и ѿстале све србске г^ѣде иже бистъ на полѧ косовѧ (1а/2–8); ср. **живот**

З

за предл. (с ак. и инстр.) **за I.** с ак. **1.** *за означавање нејравої објекѿа а.* означавање објекѿа уз који се нешѿо сѿаја, веже, ѿриања – милошь и-срца въздохнѧ и взе вѧка бранковича за рѧкѧ те га далеко о (!) вора (!) ѿдведе и рече немѧ (4б/7–10); • – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѧгога лазара трече вѧка и даштери 2 прва мариѧ прочена (!) висава (!) коѧ бис дата за вѧка бранковича дрѧга ела коѧ бисъ дата за милоша ѿбилича (3а/10–18); **б.** *означавање објекѿа ѿрема којем је усмерена радња* – када миланъ дође сви мѧ ради биахѧ како летѧ по злои зими сви мѧ рѧкѧ давахѧ (!) и грлечи вапилахѧ за цара мѧрат^а питахѧ (11а/6–12); **2.** *за означавање узрока ѿлаѿолске радње а. основа за казну* – а они свѧ бж(...) приѧше и тако тадаи ѿ т(...)рака погѧблени бише за ниовѧ (!) лѧкавство и неп(...)вдѧ зашто господара свога свога (!) ѧбише (2а/13–18); **б.** *основа за молбу, захѿев* – а милица мѧ свѧзна говори а ти пођи з-богомъ господине мои него те желно молимъ како мога господара испѧни ми волѧ мою за великѧ лѧбавъ нашѧ премилѧ (7б/1–7); **3.** *за означавање циља, намере* – тадаи мѧ се милица свѧзна поклони и рече мѧ тако ти богъ свѧ твою дрѧвѧ сахраниѧ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѿстави ѿ заклетв^е сестри за милоштѧ нека старца юга пасъ ѿстане честитаго крви и колена или гласъ на ѿвомѧ краю земле (8б/9–9а/2); – боже ти намъ даи за верѧ хриѿѿанскѧ бога молити и за цркве божие крѧвь свою пролити (11б/7–11); **II.** с инстр. *за означавање нејравої објекѿа* – и поче славни кнезь (!) лазарѧ говорити господине мои васъ дршчемъ како прѧтъ и мртви ме знои попо и страх ме обѧзе кое се риечи и гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на полѧ косовѧ (6а/13–6б/3)

завјет/завет? м. *завейѿ* ѧ **давати завјет/завет?** *завейѿоваѿи се, заклинѧѿи се* – тако ти завета кои е мечѧ нама што дау верни мѧжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоѧ воиска с

тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^а земля родила немой ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

заклетва ж. *заклейѡва* – тадаи мѣ се милица сѣзна поклони и рече мѣ тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри за милоштѣ нека старца юга пась ѡстане честитаго крви и колена или глась на ѡвомѣ краю земле (8б/9–9а/2)

заклињати се, заклињем се несвр. *заклињайѡи се* – ера ако е нечешь карати богом ти се сада заклинемъ и тешкомъ моѡмъ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездечи на коние на чѣ тебе ѡзети за пась те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)

заклоњати се, заклюњам се несвр. *заклањайѡи се* – ела крвава пре-д-воре изиде милоштѣ додра (!) кона примаше крвавиемъ ѡбрѣсомъ заклюнаше се (4а/15–4б/2)

занатлија м. *занайлија* – милан имь топлечанинь ѡговара господи и властеломъ велика е сила тѣрска брѡна се не зна али ние ѡ боѡ юнака вече све сирѡмаха и занатлиина и бѣдалина истомъ иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

зао, зла, зло *зао* – караи брѣте верницѣ свою ѡмѣ видосавѣ да не говори зле риечи и да не зове поглавите делие ѡратима (4б/11–15); **ѡ имати злу вољу бийѡи нейријайѡельски расѡоложен** – и то милош мѣ све говори али на неѡа зле воле не имаше и ѡ тоѡа мѣ часа вече мѣ не споменѣ него га пѣшча ѡ свое дворе а милоштѣ ѡтиде ѡ свое дворе (5б/15–6а/5)

заповијед ж. *зайѡвесѡи, наређење* – по-томѣ по заповиеди само-држца цара стефана даде емѣ свою сародницѣ госпою милицѣ даштерь юга богдановича (1б/8–13)

засјести/засести се, засјед(н)ем/засед(н)ем се? свр. *засѡайѡи ѡ душа му се засједе/заседе уйлаши се* – ка-т-^о разабра вѣкь бранковичь те страшне риечи ѡд милоша зѣша(!) мѣ се заседе проговорити не може (5б/11–15)

зато прил. *зайѡ* – зато нека свакь зна шо ѡчини ѡбиличь и нека свакь чѣе и види да ниесамь на милоштѣ кобиличь него ѡбиличь прави и рабри ѡетичь (5б/1–6)

зашто везн. *јер, ѡшѡ* – а ѡни сѣдѣ бж(...) принаше и тако тадаи ѡ т(...)рака погѣблени бише за ниѡвѣ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара своѡа своѡа (!) ѡбише (2а/13–18)

з-богом парт. *збоіом* \diamond **остати з-богом** *їоздрав* *їри огласку*, *расїанку* – пакъ то извести кнезъ лазаръ рече ѡстани з-богомъ милице сзве твое срце мое стрелама ѡграждаемъ (!) естъ (9а/14–18); в. **с(а)**

збор м. *збор* – ѡ милошѣ да ти е бити на томе збораѣ шо се ѡ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичъ врже лажне мреже да ѡмрази милоша славномъ кнезѣ лазарѣ (6б/13–7а/2)

звати се, зовем се несвр. *звѣи се* – до то(!) се доба звашъ милошѣ ѡбилить а ѡтадаи милошѣ кобилить зашто една женска глава ѡшла извести и тако ѡста (5б/7–11)

звати, зовем несвр. *звѣи*, *назваїи* – караи брате верницѣ свою ѡвлѣ видосавѣ да не говори зле риечи и да не зове поглавите делие ѡратима (4б/11–15)

згодити се, згодим се свр. *зїодїи се*, *доїодїи се* – и то се згоди и би мѣа ивлиа 14 (!) дань видовъ дань и бїаше кнезѣ лазарѣ крсно име на кое мѣа би свѣено погинѣти лета на 6897 (12б/3–9)

здраво прил. *снажно* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоа воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{їа} земля родила немой ми вкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

здржати, здржим свр. *сачуваїи* – тадаи мѣа се милица сзна поклони и рече мѣа тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри за милоштѣ нека старца юга пасъ ѡстане честитаго крви и колена или гласъ на ѡвомѣ краю земле (8б/9–9а/2); в. **сахранити**

земља ж. *земља* **1.** *земљина* *їовршина*, *їїло* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоа воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{їа} земля родила немой ми вкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4); **2.** *људски род*, *сви људи који насељавају земаљску куїлу* – та свѣа копна вриедна свѣа на полѣ косовѣ бои бити да се свѣа земля скочи та копна сломити не могѣ тако се говоре ѡ ѣци деветъ юговичима да се и самъ царъ тѣрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5); **3.** *држава*, *национална* *їерїїорија* – тадаи мѣа се милица сзна поклони и рече мѣа тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри

за милоштѣ нека старца юга пасѣ ѡстане честитаго крви и колена или гласѣ на ѡвомѣ краю землѣ (8б/9–9а/2)

зет м. *зей* – ва то време кнезь лазарѣ ездинаше на коние са своима двема зетовима свомѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)

зец м. *зец* – пак чѣ те ѣ моши десници ѡднieti каконо хртѣ зеца пред ловцима и даровачѣ те верници твоши ѡѡлои видосави или жива или мртва зашто она ѣчини мою матерѣ кобиломѣ (5а/11–5б/1)

зима ж. *зима* – када миланѣ дође сви мѣ ради бинахѣ како летѣ по злои зими сви мѣ рѣкѣ давахѣ (!) и грлечи вапинахѣ за цара мѣрат^а питахѣ (11а/6–12)

златан, -тна, -о *злашан* – немой ми деветѣ браче юговича ѣ бои водити немой ме жалоснѣ ѣцвиелити немой ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крвѣ (8а/4–10)

злато с. *злашо* – на рѣци ѡи бинаше прстенѣ о (!) злата потонѣ ели ѣ лице ѡкрвави ѡи лиеви ѡбразѣ ѣдари крвца нис прси (4а/7–11)

знати, знам несвр. *знаши* **1.** *бийши свесшан, имаши на уму, схвайшайши* – зато нека свакѣ зна шо ѣчини ѡбиличѣ и нека свакѣ чѣе и види да ниесамѣ на милошѣ кобиличѣ него ѡбиличѣ прави и рабри ћетичѣ (5б/1–6); **2.** *ѡознавайши чињенице о некоме или нечему, бийши уѡознайши са нечим* – а знамо царевѣ силѣ и неговѣ ратѣ и амо сѣ наши витезови кои чѣ тѣрци познати (10б/5–9); **ѡ** **броја се не зна** *оѡроман, безбројан* – милан имѣ топличанинѣ ѡговара господи и властеломѣ велика е сила тѣрска брона се не зна али ние ѡ боја юнака вече све сиромаха и занатлиа и бѣдалина истомѣ иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

зној м. *зној* **ѡ** **мртви ме зној** *попо ѡресшрашио сам се* – и поче славни кнезь (!) лазарѣ говорити господине мой васѣ дршчемѣ како прѣтѣ и мртви ме знои попо и страх ме ѡбѣзе кое се риечи и гласѣ носи за милошомѣ кои чѣ ти неверникѣ бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3)

И

и везн. **и** **1.** *сасшавни а. везује ѡјомове у набрајању* – повесть ѡ житиа светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^ѣде иже бистѣ на полѣ косовѣ (1а/2–8); **б.** *ѡвезује два ѡјма исшои или блиској сарржаја* – та сѣ копна вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земла скочи та копна сломити не могѣ тако се говоре ѡ ћеци деветѣ юговичима да се и самѣ царѣ тѣрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5); **2.** *емфайшчки* –

- та сѣ копа вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земла скочи та копа сломити не могѣ тако се говоре ѿ ђеци деветѣ юговичима да се и самѣ царѣ тврски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)
- играти, играм** несвр. *и҃раїи*, *їлесайи* – и на тои риечи господа ѿсташе весела на ти гласѣ мали и велики взеше се ѣ орѣ играхѣ и ѿвѣ песнѣ пою (11б/2–6)
- иже, јаже, јеже** зам. *који* – повесть ѿ житина светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѿбилича и ѿстале све србске г^ѣде иже бистѣ на полѣ косовѣ (1а/2–8); ср. **који**
- из** предл. (с ген.) *из* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемѣ и тешкомѣ моомѣ витешкомѣ десницомѣ када бѣдемо ездечи на коние на чѣ тебе взети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)
- изврћи, извржем/извргнем** свр. *избацїи* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемѣ и тешкомѣ моомѣ витешкомѣ десницомѣ када бѣдемо ездечи на коние на чѣ тебе взети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)
- изгубити, изгубим** свр. *їоїубиїи* – и верно милошѣ слѣжи свога господара славнога кнеза лазара али вѣкѣ бранковичѣ ѿтуде славномѣ кнезѣ лазарѣ врло милоша ѿпадати и эле риечи износити кое че свѣ господѣ србскѣ изгѣбити (6а/5–13)
- изићи, изидем/изиђем** свр. *изаћи* – ела крвава пре-д-воре изиде милошѣ додра (!) кона примаше крвавиемѣ ѣбрѣсомѣ заклонаше се (4а/15–4б/2)
- изнова** прил. *изнова* – када и станѣ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лѣзи сѣ изнова зрасли како е поле ѿћевено (10а/7–12)
- износити, износим** несвр. *їоворїи* – и верно милошѣ слѣжи свога господара славнога кнеза лазара али вѣкѣ бранковичѣ ѿтуде славномѣ кнезѣ лазарѣ врло милоша ѿпадати и эле риечи износити кое че свѣ господѣ србскѣ изгѣбити (6а/5–13)
- изродити, изродим** свр. *изродїи* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемѣ женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомѣ изродила и тако ти твоѣа воиска с тобомѣ здраво ѿдила и сречниемѣ деломѣ и гласомѣ свѣда добивала и тако ти по-т-обомѣ тво^{ма} земла родила немои ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)
- изустити, изустим** свр. *изустїи* – до то(!) се доба звашѣ милошѣ ѿбиличѣ а ѿтадаи милошѣ кобиличѣ зашто една женска глава ѿшла изѣсти и тако ѿста (5б/7–11)

ијули м. *јул* – и то се згоди и би мца ивлиа 14 (!) дань видовь дань и бинаше кнезъ лазаръ крсно име на кое мѣ би свѣнено погинѣти лета на 6897 (12ѣ/3–9)

илбен, -а, -о лукав, који вара – ѿ милошѣ да ти е бити на томе зборѣ шо се ѿ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичѣ врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномѣ кнезѣ лазарѣ (6ѣ/13–7а/2)

или везн. или **1. расшавни** – тадаи мѣ се милица свзна поклони и рече мѣ тако ти богы свѣ твою државѣ сахрани ѿ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѿстави ѿ заклетвѣ сестри за милоштѣ нека старца юга пасѣ ѿстане честитаго крви и колена или гласѣ на ѿвомѣ краю земле (8ѣ/9–9а/2); **2. емфашички** – пак чѣ те ѣ моѣи десници ѿдниети каконо хртѣ зеца пред ловцима и даровачѣ те верници твоѣи ѿѿлои видосави или жива или мртва зашто она ѣчини мою матерѣ кобиломѣ (5а/11–5ѣ/1)

Илија м. *Илија, мушко име* – сие писа илиа иѿанов (1а/1)

имати, имам несвр. *имати* – краль вѣкашинѣ имаше 3 сина марка и андрию и димитрию (2ѣ/2–4); **ѿ имати податливе руке биши дарезлив, давати не шѣдећи** – имаше ѿко милостиво рѣци имаше податливе свакомѣ чловека (3а/7–10); **ѿ имати злу вољу биши нейријателски расѿоложен** – и то милош мѣ све говори али на неѣ зле воле не имаше и ѿ тога мѣ часа вече мѣ не споменѣ него ѣ пѣшча ѣ свое дворе а милошѣ ѿтиде ѣ свое дворе (5ѣ/15–6а/5); **ѿ броја не има оѿроман, безбројан** – него те молимѣ ако ѿчешѣ да главе тои воисци доћемо ѿвако рѣци на саборѣ србскои господи велика е сила тѣрска броја не има воисци али ние ѿ боа юнака ни крепка вићети (10ѣ/9–16)

име с. *име* **ѿ крсно име ѿродични ѿразник везан за име одрећеної свеца, слава** – и то се згоди и би мца ивлиа 14 (!) дань видовь дань и бинаше кнезъ лазаръ крсно име на кое мѣ би свѣнено погинѣти лета на 6897 (12ѣ/3–9)

испод предл. (с ген.) *исѿод* – рѣком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкѣ вѣкѣ нане ка-д-одае пак чѣ тобом^б вдарити ѿ каменѣ каконо гладанѣ ѿро жабомѣ корначомѣ (5а/5–11)

испунити, испуним свр. *исѿунити* **ѿ испунити вољу исѿунити жѣљу** – а милица мѣ свзна говори а ти поћи з-богомѣ господине мои него те жѣлно молимѣ како мога господара испѣни ми волѣ мою за великѣ лѣбавѣ нашѣ премилѣ (7ѣ/1–7)

истина ж. *исти́на* – кнеже лазаре господине мои видимь ера очешь почи на поле косово али се мало ыстав(...) са своомь воискомь докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере оче ли шо бити истина (7а/7–14)

истом прил. *исти́ом* – милан имь топличанинь ѿговара господи и властеломь велика е сила тврська броя се не зна али ние ѿ боја юнака вече све сиромаха и занатлина и бѣдалина истомь иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

ићи, **идем** несвр. *ићи* – милан имь топличанинь ѿговара господи и властеломь велика е сила тврська броя се не зна али ние ѿ боја юнака вече све сиромаха и занатлина и бѣдалина истомь иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

Ј

ја зам. *ја* – ера ако е нечешь карати богом ти се сада заклинемь и тешкомь моомь витешкомь десницомь када бѣдемо ездечи на коние на чѣ тебе ызети за пась те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5); \diamond (у дат.) *у заклейѿви* – тако ми бога и мое сабле и кона и живота мога вићсте (!) снагѣ мою када бѣдемь тамо к вама дочи че вамь мачь мои полябичете га (11б/15–12а/2)

јање с. *јаїње* – рвком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкѣ вѣкѣ нане ка-д-одае пак чѣ тобом^б ыдарити ѿ камень каконо гладань ѿро жабомь корначомь (5а/5–11)

један, **-дна**, **-о** бр. осн. *јеган* – до то(!) се доба звашь милошь ѿбиличь а ѿтадаи милошь кобиличь зашто една женска глава ѿола изѣсти и тако ѿста (5б/7–11)

јездити, **јездим** несвр. *јездиѿи*, *јахаѿи* – ва то време кнезь лазарь ездинаше на коние са своима двема зетовима свомѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)

Јела ж. *Јела*, *женско име* – имаше сина 3 прво стефана деспота дръгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва мариѣ прочена (!) висава (!) коѣ бис дата за вѣка бранковича дръга ела коѣ бись дата за милоша ѿбилича (3а/10–18)

јера везн. *galjep* **1.** *гойунски* – кнеже лазаре господине мои видимь ера очешь почи на поле косово али се мало ыстав(...) са своомь воискомь докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере оче ли шо бити истина (7а/7–14);

2. *узрочни* – то немои казивати тако славномѣ кнезѣ лазарѣ и воисци нашої ера че се господа наша и витези препаста (10б/1–5)

Јоанов м. *Јованов, ѓрезиме* – сие писа илина ишанов (1а/1)

Југ м. *Јуї, мушко име* – по-томѡ по заповиеди само-држца цара стефана даде емѡ свою сародницѡ госпою милицѡ даштерѡ юга богдановича (1б/8–13)

Југовић м. *Јуїовић, ѓрезиме* – немои ми деветѡ браче юговича ѡ бои водити немои ме жалоснѡ ѡцвиелити немои ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крвѡ (8а/4–10)

јунак м. *јунак* – сестра ела нои говори моа драга и премила сестрице да не види нашѡ ѡтацѡ кнезѡ лазарѡ милоша добра јунака и памети негове и врсности негове не би га мето з деснѡ странѡ да кона езди (3б/13–4а/3)

јунаштво с. *јуначко дело* – кнезѡ лазарѡ говори милици срамота б^и била твомѡ братѡ едномѡ ѡ мое воиске ѡстати рекли би воиници ѡнѡ ние јунакѡ нити е кадерѡ јунаштва ѡчинити (9а/7–13)

К

к предл. (с дат.) **к 1.** *за означаванѡ циља креїања или радње* – кнез славни лазарѡ на кона свога ѡседе свою воискѡ ѡбрати к полѡ косовѡ и то најпослие ѡтиче ѡ свога двора како вече се вратити нече (9б/1–7); **2.** *за означаванѡ месїа вршења радње* – тако ми бога и мое сабле и кона и живота мога вићсте (!) снагѡ мою када бѡдеме тамо к вама дочи че вамѡ маць мои полѡбичете га (11б/15–12а/2)

кад(а) везн. *кад(а)* – када то чѡ видосава поскочи каконо ѡхола девица и ѡдари свою сестрѡ елѡ рѡкомѡ ѡз образѡ (4а/3–7)

кадер, -дра, -о кадар, сїособан – кнезѡ лазарѡ говори милици срамота б^и била твомѡ братѡ едномѡ ѡ мое воиске ѡстати рекли би воиници ѡнѡ ние јунакѡ нити е кадерѡ јунаштва ѡчинити (9а/7–13)

казати, кажем свр. *казати* – милошѡ виће елѡ крвавѡ и рече шо е ело лице крраво а ѡна мѡ а ѡна мѡ (!) све право каже како е сестра ѡбила (4б/2–6)

казивати, казујем несвр. *казивати* – то немои казивати тако славномѡ кнезѡ лазарѡ и воисци нашои ера че се господа наша и витези препасти (10б/1–5)

како везн. и прил. *како/као I*. везн. **1.** *дојунски* – видосава говори дрѡгама своимѡ и сестри ели погледаите чѡда сада како милошѡ кобиличѡ езди кона з деснѡ странѡ мога ѡца лазара а вѡкѡ бранковичѡ с лиевѡ странѡ (3б/6–13); **2.** *начински* – када и станѡ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лѡзи сѡ изнова ѡзрасли како е поле ѡћевено (10а/7–12); **3.** *начинско ѓоредбени а. ѓоказује начин на који се нешиѡ врши, збива* – и поче славни кнезѡ (!) лазарѡ говорити господине мои васѡ дршчемѡ како прѡтѡ и

- мртви ме знои попо и страх ме обззе кое се риечи и гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на полъ косовъ (6а/13–6б/3); **б.** *у вези с везником 'каг' исказује ѿоређење које се замишља или ѿрешијосѿавља* – рѣком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкъ вѣкъ ѿне ка-д-одае пак чѣ тобом^б ѿдарити ѿ каменъ каконо гладанъ ѿро жабомъ корначомъ (5а/5–11);
- 4.** *начинско доуунски* – милошъ виће елѣ крвавѣ и рече шо е ело лице крваво а она мѣ а она мѣ (!) све право каже како е сестра ѿбила (4б/2–6); **II.** прил. **1.** *у односним реченицама, каг се исказује ѿоређење, ѿовезаносѿ, најоредносѿ* – миланъ топлечанинъ тако рече миланъ како га милошъ навчи и вечма позлати ѿниемъ навкомъ којем га навчи (10б/17–11а/4); **2.** *исѿред именице са којом ближе одређује оно на шѿи се шѿа именица односи* – а милица мѣ свзна говори а ти поѿи з-богомъ господине мои него те желно ѿмолимъ како мога господара испѣни ми волѣ мою за великѣ лѣбавѣ нашѣ премилѣ (7б/1–7); **в.** **каконо**
- каконо** *везн. као* – када то чѣ видосава поскочи каконо ѿхола девица и ѿдари свою сестрѣ елѣ рѣкомъ ѣз образѣ (4а/3–7); **в.** **како I. З. а.**
- камен** *м. камен* – рѣком чѣ те рѣци испот кона додавати како вѣкъ вѣкъ ѿне ка-д-одае пак чѣ тобом^б ѿдарити ѿ каменъ каконо гладанъ ѿро жабомъ корначомъ (5а/5–11)
- карати, карам** *несвр. ѿрдишѿи, коришѿи, ѿрекоревайшѿи* – караи брате верницѣ свою ѿвлѣ видосавѣ да не говори зле риечи и да не зове поглавите делие ѿрѣтима (4б/11–15)
- кнегиња** *ж. кнеиња* – и тѣ поче кнегина говорити милица господине мои чѣш ли шо чѣ ти говорити како една женска глава (7а/3–7)
- кнез** *м. кнез* – повесть ѿ житиѣ светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѿбилича и ѿстале све срѣске г^ѣде иже бистѣ на полъ косовѣ (1а/2–8)
- кобила** *ж. кобила* – пак чѣ те ѣ моѿи десници ѿднieti каконо хртѣ зеца пред ловцима и даровачѣ те верници твоѿи ѿлоѿи видосави или жива или мртва зашто она ѣчини мою матерѣ кобиломъ (5а/11–5б/1)
- Кобилић** *м. Кобилић, ѿрезиме* – видосава говори дрѣгама своимъ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошъ кобиличѣ ези кона з деснѣ странѣ мога ѿца лазара а вѣкъ бранковичѣ с лиевѣ странѣ (3б/6–13)
- који, -а, -е** *зам. који* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва марина прочена (!) висава (!) коѿа бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѿа бис дата за милоша ѿбилича (3а/10–18); **ср.** **иже**

- кољено/колено?** с. *колено, ѿколење* – немой ми деветь браче юговича 8 бои водити немой ме жалоснѹ ѹцвиелити немой ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крвь (8а/4–10)
- коњ** м. *коњ* – ва то време кнезь лазарь езднѹше на коние са своима двема зетовима свомѹ дворѹ биелѹ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)
- копје** с. *копје* – та сѹ копна вриедна сѹ на полѹ косовѹ бои бити да се сва земля скочи та копна сломити не могѹ тако се говоре ѡ ћеци деветь юговичима да се и самь царь тѹрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)
- корњача** ж. *корњача* – рѹком чѹ те рѹци испот кона додавати како вѹкь вѹкь нане ка-д-одае пак чѹ тобом^б ѹдарити ѡ камень каконо гладань ѡро жабомь корначомь (5а/5–11)
- Косово поље** с. *Косово поље* – повесть ѿ житина светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^где иже бисть на полѹ косовѹ (1а/2–8)
- Костантин** м. *Константин, мушко име* – марко синь краля вѹкашина и костантинь жекликоваць синь воеводе деѹана те двие воеводе ѿбегоше ѿ србске госпode да и не погѹбе порди (!) вѹкашина свога ѡца (2б/5–11)
- крај** м. *крај, обласи* – тадаи мѹ се милица сѹзна поклони и рече мѹ тако ти богь свѹ твою државѹ сахрани ѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѿ заклетв^е сестри за милоштѹ нека старца юга пась ѡстане честитаго крви и колена или глась на ѡвомѹ краю земле (8б/9–9а/2)
- краљ** м. *краљ* – и дадоше га родители его само-држѹцѹ царѹ стефанѹ синѹ краля дечанскаго да слѹжи емѹ (1б/1–4)
- крв** ж. *крв 1. крв, шелесна шечност* – кнезь лазарь наипрво прорече пакь милица ѡ немѹ прорече коя ладнѹ водѹ ѿ града крѹтевца (!) двие кчери лазареве водѹ бистрѹ с крвию смѹтише и свѹ србскѹ госпode и витезе погѹбише и србскѹ землѹ ѡпѹстише и христанске цркве ѡпѹстише и порѹшише (12а/10–12б/3); **ѡ пролити своју крв ѿинутии, жрѹвовати се, сѹрадатии у борби, у райу** – боже ти намь даи за верѹ христанскѹ бога молити и за цркве божие крвь свою пролити (11б/7–11); **2. рог** – немой ми деветь браче юговича 8 бои водити немой ме жалоснѹ ѹцвиелити немой ми да погине колено юга богдановича та вриедна ѡснова златна колено и крвь (8а/4–10); в. **крвца**
- крвав, -а, -о крвав** – ела крвава пре-д-воре изиде милошѹ додра (!) кона примаше крвавиемь ѹбрѹсомь заклонаше се (4а/15–4б/2)

крвца ж. *крв* – на рзци ѿи бинаше прстенъ о (!) злата потонѧ ели ѧ лице ѿкрвави ѿи лиеви ѿбразъ ѧдари крвца нис прси (4а/7–11); в. **крв 1**

крепак, -пка, -о *крейак* – него те молимъ ако ѿчешъ да главе тои воисци доћемо ѿвако реци на саборѧ србскои господи велика е сила тѧрска броѧ не има воисци али ние ѿ боѧ юнака ни крепка вићети (10б/9–16)

крепост ж. *крейосѣ* – милош е штить мои пернати ѧ немѧ ми сва моѧ снага и крепость стои (6б/7–10)

крити, кријем несвр. *криѣи* – и тѧ поче вѧкъ бранковичъ спрешно говорити криючи и погледати (9б/15–10а/1)

кротост ж. *кройкосѣ* – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставленъ бисъ до цара први ва полате црве (!)(1б/5–8)

крсни, -а, -о *крсни* ♦ **крсно име** *йородични йразник везан за име одрећеної свеца, слава* – и то се згоди и би мѧ ивлиѧ 14 (!) данъ видовъ данъ и бинаше кнезъ лазарѧ крсно име на кое мѧ би свћено погинѧти лета на 6897 (12б/3–9)

Крушевац м. *Крушевац, ірад* – кнезъ лазарѧ наипрво прорече пакъ милица ѿ немѧ прорече коѧ ладнѧ водѧ ѿ града крѧтевца (!) двие кчери лазареве водѧ бистрѧ с крвию смѧтише и свѧ србскѧ господѧ и витезе погѧбише и србскѧ землѧ ѿпѧстише и хриѧћанске цркве ѿпѧстише и порѧшише (12а/10–12б/3)

кѣи ж. *кѣи* – ва то време кнезъ лазарѧ ездѧше на коние са своима двема зетовима свомѧ дворѧ биелѧ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6); ср. **дашти**

кумити, кумим несвр. *кумиѣи* – тѧ милошъ ѿговара милане брате мои зато те братимъ и кѧмимъ богомъ великим^б (10а/14–17)

кушати, кушам несвр. *кушѣи, йробѣи, йроверавѣи* – ви тѧрци тѧжни есте милоша слѧшали али мѧ ниесте сабле ѿ се кѧшали (11б/11–14)

Л

ладан, -дна, -о *хладан* – кнезъ лазарѧ наипрво прорече пакъ милица ѿ немѧ прорече коѧ ладнѧ водѧ ѿ града крѧтевца (!) двие кчери лазареве водѧ бистрѧ с крвию смѧтише и свѧ србскѧ господѧ и витезе погѧбише и србскѧ землѧ ѿпѧстише и хриѧћанске цркве ѿпѧстише и порѧшише (12а/10–12б/3)

лажа ж. *лаж* – тѧ поче славни кнезъ лазарѧ говорити мѧчи вѧче мѧчи тко тѧ лажѧ износи на милоша (6б/3–7)

лажан, -жна, -о лажан ◊ **врћи лажне мреже сїлейшкарїи** – ѿ милошѣ да ти е бити на томе зборѣ шо се ѿ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичѣ врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномѣ кнезѣ лазарѣ (бб/13–7а/2)

Лазар м. *Лазар, мушко име* – повесть ѿ житїа светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѿбилича и ѿстале све србске г^ѣде иже бистѣ на полѣ косовѣ (1а/2–8)

Лазарев, -а, -о Лазарев – ва то време кнезѣ лазарѣ ездинаше на конїе са своїма двема зетовима своѣм дворѣ биелѣ а то гледаю двїе кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6)

ли парт. *ли* – и тѣ поче кнегина говорити милица господине мои чѣш ли шо чѣ ти говорити како една женска глава (7а/3–7)

лијеви, -а, -о леви – видосава говори дръгама своїмѣ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошѣ кобиличѣ ездї коня з деснѣ странѣ мога ѿца лазара а вѣкѣ бранковичѣ с лїевѣ странѣ (3б/6–13)

лијепо прил. *леїо* – боїна копна землї пободена а баїраци каконо и облаци ѿћевени лїепо (10а/4–7)

лице с. *лице* – на рѣци ѿи бїнаше прстенѣ о (!) злата потонѣ ели ѣ лице ѿкрвави ѿи лїевї ѿбразѣ ѣдари крвца нїс прси (4а/7–11)

лов м. *лов* – и ѣбїше цара младаго јуроша (!) ѣ ловѣ (2а/4–6)

ловац м. *ловац* – пак чѣ те ѣ моѣи деснїци ѿднїети каконо хртѣ зеца пред ловцїма и даровачѣ те вернїци твоѣи ѿшлої видосавї или жива или мртва зашто она ѣчїни мою матерѣ кобиломѣ (5а/11–5б/1)

луг м. *луї* – када и станѣ ветри нїхати страшїво е мої брате и погледати реко бї лѣзи сѣ изнова ѣзраслї како е поле ѿћевено (10а/7–12)

лукавство с. *лукавсїво* – а ѿнї сѣдѣ бж(...) приѣше и тако тадаї ѿ т(...)рака погѣблени бїше за нїѿѿ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара свога свога (!) ѣбїше (2а/13–18)

Љ

љѣб/леб? м. *хлеб* – милан имѣ топличанїнѣ ѿговара господїи и властеломѣ велика е сила тѣрска броѣ се не зна али нїе ѿ боѣа јунака вече све сїромаха и занатлїна и бѣдалина истомѣ иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)

љето/лето? с. *леїо* **1. леїо, їодишње доба** – када миланѣ доће сви мѣ ради бїнахѣ како летѣ по злої зїмї сви мѣ рѣкѣ давахѣ (!) и грлечи вапїнахѣ за

цара мврат^а питахъ (11а/6–12); **2. ѿгодина** – и вазраста бѣнаше 18 лета (1а/13–15/1)

љубав ж. *љубав* – а милица мѣ съзна говори а ти поћи з-богомъ господине мои него те желно молимъ како мога господара испъни ми волѣ мою за великѣ лѣбавъ нашѣ премилѣ (7б/1–7)

М

мали, -а, -о мали 1. малобројан – и воинства ѿ тѣа^к(...) погѣблено бѣ 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13); **2. крайкоштрајан** ♦ **по мали времени убрзо** – и по мали времени престафи се царь стефанъ (15б/13–15); **3. млад, низак** ♦ **мали и велики сви без разлике, без обзира на узрасѣ** – и на тои рѣчи господа ѡсташе весела на ти гласъ мали и велики взеше се ѣ орѣ играхъ и ѡвѣ песнѣ пою (11б/2–6)

мало прил. *мало* – кнеже лазаре господине мои видимъ ера ѡчешъ почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своомъ воискомъ докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14)

Марија ж. *Марија, женско име* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва мариѣ прочена (!) висава (!) коѣ бѣс дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѣ бѣс дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)

Марица ж. *Марица, река* – и бого виѣ неправд(...) и ѡни брзо тѣ чашѣ попиш(...) ѿ тѣрака на марици води и брзо имъ тѣрци главе ѿсекоше (2а/6–10)

Марко м. *Марко, мушко име* – краль вѣкашинъ имаше 3 сина марка и андрию и димитрию (2б/2–4)

мати ж. *маѣи* – само-држаць кнезь лазарь бѣнаше ѡтачаства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородниѣ родитела ѡца и матере (1а/8–12)

мач м. *мач* ♦ **пољубити мач ѿѿинуѣи** – тако ми бога и мое сабле и коѣ и живота мога виѣсте (!) снагѣ мою када бѣдемъ тамо к вама дочи че вамъ мачъ мои полѣбичете га (11б/15–12а/2)

међу предл. (с инстр.) *међу* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоѣ воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^ѣ земля родила немои ми зкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

- метати, мећем** несвр. *меѡаѡи, сѡавѡаѡи* – сестра ела нои говори моа драга и премила сестрице да не види наш ѡтац кнезъ лазаръ милоша добра юнака и памети негове и врсности негове не би га мето з десн⁸ странѡ да кона ездѡ (3б/13–4а/3)
- ми** зам. *ми* – тако ти завета кои е мечѡ нама што даю верни мѡжеви верниемѡ женама и тако ти твога рода кои самѡ с тобомѡ изродѡла и тако ти твоа воиска с тобомѡ здраво ѡдила и сречниемѡ деломѡ и гласомѡ свѡда добивала и тако ти по-т-обомѡ тво¹⁸ земла родѡла немой ми ѡкротѡти (!) шо чѡ ти говоритѡ (7б/8–8а/4)
- Милан** м. *Милан, мушко име* – и посла кнезъ лазаръ милана топличанин^а да входи воискѡ и силѡ цара мѡрата (9б/7–10)
- Милица** ж. *Милица, женско име* – по-томѡ по заповиеди само-дрѡца цара стефана даде емѡ свою сародницѡ госпою милицѡ даштерѡ юга богдановѡча (1б/8–13)
- милост** ж. *милосѡи* – тако кнезъ лазаръ бѡсѡ господарѡ срблемѡ и пребиваше ѡ васакомѡ добромѡ чинѡ и ѡ милости и правди и ѡ правомѡ свѡдѡ (3а/3–7)
- милостив, -а, -о** *милосѡив* – имаше ѡко милостиво рѡци имаше податливе свакомѡ чловека (3а/7–10)
- Милош** м. *Милош, мушко име* – повесть ѡ житѡна светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^сде иже бѡсѡ на полѡ косовѡ (1а/2–8)
- Милошев, -а, -о** *Милошев* – кнеже лазаре господине мой видимѡ ера ѡчешѡ почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своѡмѡ воискомѡ докле се види е ли што истина ѡ милошеве невере ѡче ли шо битѡ истина (7а/7–14)
- милошта** ж. *милошѡа* – тадаи мѡ се милица свѡзна поклони и рече мѡ тако ти богѡ свѡ твою дрѡжавѡ сахраниѡ и здраво срдѡжо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри за милоштѡ нека старца юга пасѡ ѡстане честѡтаго крви и колена или гласѡ на ѡвомѡ краю земле (8б/9–9а/2)
- мјесец/месец?** м. *месец* – и то се згоди и бѡ мѡца ивѡлина 14 (!) данѡ видовѡ данѡ и бѡнаше кнезѡ лазарѡ крсно име на кое мѡ бѡ свѡћено погинѡти лета на 6897 (12б/3–9)
- млад, -а, -о** *млад* – и по-томѡ поставѡше младаго јуроша (!) сѡна царева на царство негово господара срблемѡ (1б/15–18)
- много** прил. *мноѡо* – и миланѡ ѡтѡде постаѡ тамо много дана докле ѡди силѡ цара мѡрата и тако г^а желажѡ србска господа вече мѡ се не надаѡ (9б/10–15)

мој, -а, -е зам. *мој* – видосава говори дрџама своимъ и сестри ели погледаите чџда сада како милошъ кобиличъ ездџ конѧ з деснѧ странѧ мога ѡца лазара а вѧкъ бранковичъ с лиевѧ странѧ (3б/6–13)

молити, молим несвр. *молиѧи* **1.** *на лей начин, лейим, бираним речима обраѧаѧи се некоме ѧражеѧи да нешѧо учини, ѧредузме* – а милица мѧ свѧзна говори а ти поѧи з-богомъ господине мои него те желно молимъ како мога господара испѧни ми волѧ мою за великѧ лѧбавъ нашѧ премилѧ (7б/1–7); **2.** *обраѧаѧи се боѧу славеѧи ѧа, ѧражеѧи од ѧеѧа ѧомоѧ, ѧрошѧај и сл.* – боже ти намъ даи за верѧ христѧнскѧ бога молити и за цркве божие крвѧ свою пролити (11б/7–11)

моѧи, могу несвр. *моѧи* – ка-т-^о разабра вѧкъ бранковичъ те страшне рѧечи ѡд милоша звѧша(!) мѧ се заседе проговорити не може (5б/11–15)

мрежа ж. *мрежа* **◇ врѧи лажне мреже сѧлейѧкариѧи** – ѡ милошѧ да ти е бити на томе зборѧ шо се ѡ теби говори како илбени вѧкъ (!) бранковичъ врже лажне мреже да ѡмрази милоша славномѧ кнезѧ лазарѧ (6б/13–7а/2)

Мрѧвчевѧѧ м. *Мрѧвчевѧѧ, ѧрезиме* – ва то време настѧпи на царство јурошево (!) краљ вѧкашинѧ мрѧвчевѧичъ и ѧглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)

мртѧв, -тва, -о мрѧѧѧв – пак чѧ те ѧ моѧи десници ѡдниети каконо хртѧ зеца пред ловцима и даровачѧ те верници твоѧи ѡлои видосави или живѧ или мртѧвѧ зашто она ѧчини мою матерѧ кобиломъ (5а/11–5б/1); **◇ мртѧви ме зној попо ѧрестѧрашио сам се** – и поче славни кнезѧ (!) лазарѧ говорити господине мои вѧсѧ дрѧщемъ како прѧтѧ и мртѧви ме знои попо и страх ме ѡбѧзе кое се рѧечи и гласѧ носи за милошомъ кои че ти неверникѧ бити на полѧ косовѧ (6а/13–6б/3)

муж м. *муж* – тако ти завета кои е мечѧ нама што даѧ верни мѧжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самѧ с тобомъ изродила и тако ти твоѧ воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѧда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^ѧ земла родила немѧи ми ѧкротити (!) шо чѧ ти говорити (7б/8–8а/4)

Мурат м. *Муратѧ, мушко име* – и посла кнезѧ лазарѧ милана топличанин^а да ѧходи воискѧ и силѧ цара мѧрата (9б/7–10)

мучати, мучим несвр. *ѧуѧаѧи* – тѧ поче славни кнезѧ лазарѧ говорити мѧчи вѧче мѧчи тко тѧ лажѧ износи на милоша (6б/3–7)

Н

- на** предл. (с ак. и лок.) на **I.** с ак. **1.** за означавање *месѿа завршеѿка или циља креѿања* – кнеже лазаре господине мои видимъ ера ѡчешъ почи на поле косово али се мало встав(...) са своомъ воискомъ докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7a/7–14); **2.** за означавање *нейравої објекѿа* – и воеваше на христане (2б/13); **3.** за означавање *повода, побуде нечеїа, оноїа шѿо изазива неки одїовор или реакцију* – и на тои риечи господа ѡсташе весела на ти гласъ мали и велики взеше се ѡ орѡ играхъ и ѡвѡ песнѡ пою (11б/2–6); **4.** за означавање *времена вршења їлаїолске радње* – и то се згоди и би мѡа ивлиѡа 14 (!) данъ видоѡ данъ и биѡаше кнезъ лазарѡ крсно име на кое мѡ би сѡћено погинѡти лета на 6897 (12б/3–9); **II.** с лок. **1.** за означавање *месѿа на ком се нешѿо налази, креће, збива* – повесть ѿ житиѡа светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске гѿде иже бистъ на полѡ косовѡ (1a/2–8); • – сва господа и брача мрчанчевичи (!) на томѡ бою погибоше (2a/19–2б/2); **2.** за означавање *повода, побуде нечеїа, оноїа шѿо изазива неки одїовор или реакцију* – и на тои риечи господа ѡсташе весела на ти гласъ мали и велики взеше се ѡ орѡ играхъ и ѡвѡ песнѡ пою (11б/2–6)
- надати се, надам се** несвр. *надатїи се* – и миланъ ѡтиде постаѡа тамо много дана докле води силѡ цара мѡрата и тако г^а желяхъ србска господа вече мѡ се не надаѡ (9б/10–15)
- најести се, наједем се** свр. *најестїи се* – милан имъ топличанинѡ ѿговара господи и властеломъ велика е сила тѡрска брѡна се не зна али ние ѿ боѡа юнака вече све сирѡмаха и занатлиѡа и бѡдалиѡа истомъ иде да се леба наеде (11a/12–11б/2)
- најпослије** прил. *најїосле, на крају* – кнез славни лазарѡ на коѡа свога вседе свою воискѡ ѡбрати к полѡ косовѡ и то најпослие ѡтиче ѿ свога двѡра како вече се вратити нече (9б/1–7)
- најпрво** прил. *најїре, їрво* – кнезъ лазарѡ најпрво прѡрече пакъ милиѡа ѡ немѡ прѡрече коѡа ладнѡ водѡ ѿ града крѡтевѡа (!) двие кчѡри лазаревѡ водѡ бистрѡ с крвию смѡтише и свѡ србскѡ господѡ и витезе погѡбїше и србскѡ землѡ ѡпѡстише и хриѡтанске цркѡе ѡпѡстише и порѡшїше (12a/10–12б/3)
- нарочит, -а, -о нарочитїи** – само-држаѡ кнезъ лазарѡ биѡаше ѡтаѡства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородниѡе родитѡла ѡѡа и матѡре (1a/8–12)

наступити, наступим свр. *найасѣи* – ва то време настѣпи на царство јурошево (!) краљ вѣкашинь мрнавчевичь и ѡглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)

наук м. *наук* – милань топличанинь тако рече милань како га милошь навчи и вечма позлати ѡниемь навкомь којем га навчи (10б/17–11а/4)

научити, научим свр. *научиѣи* – милань топличанинь тако рече милань како га милошь навчи и вечма позлати ѡниемь навкомь којем га навчи (10б/17–11а/4)

наш, -а, -е зам. *наш* – сестра ела нои говори моѡ драга и премила сестрице да не види нашь ѡтаць кнезь лазарь милоша добра јунака и памети негове и врсности негове не би га мето з десн⁸ странѡ да кона езди (3б/13–4а/3)

не парт. *не* – марко синь краља вѣкашина и костантинь жекликоваць синь воеводе деѡана те двие воеводе ѡббегоше ѡ србске госпoде да и не погѡбѡ порди (!) вѣкашина свога ѡѣца (2б/5–11)

невјера/невера? ж. *невера, неверсѣво* – кнеже лазаре господине мои видимь ера ѡчешь почи на поле косово али се мало встав(...) са своѡмь воискомь докле се види е ли што истина ѡ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14)

невјерник/неверник? м. *неверник, издајник* – и поче славни кнезь (!) лазарѡ говорити господине мои вась дршчемь како прѡть и мртви ме знои попо и страх ме ѡбѡзе кое се ричи и глась носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѡ косовѡ (6а/13–6б/3)

него везн. и парт. *него* **1.** везн. – зато нека сваць зна шо ѡчини ѡбиличь и нека сваць чѡе и види да ниесамь на милошь кобиличь него ѡбиличь прави и рабри ѡетичь (5б/1–6); **2.** парт. – а милица мѡ свзна говори а ти поѡи збогомь господине мои него те желно молимь како мога господара испѡни ми волѡ мою за великѡ лѡбѡвѡ нашѡ премилѡ (7б/1–7)

нека парт. *нека* – зато нека сваць зна шо ѡчини ѡбиличь и нека сваць чѡе и види да ниесамь на милошь кобиличь него ѡбиличь прави и рабри ѡетичь (5б/1–6)

неки, -а, -о зам. *неки* – и воинства ѡ тѡа^к(...) погѡблено би 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13)

немилоство прил. *немилоствиво, немилосрдно* – ера ако е нечешь карати богом ти се сада заклинемь и тешкомь моѡмь витешкомь десницомь када бѡдемо ездечи на коние на чѡ тебе ѡзети за пась те чѡ те изврчи и-с-едла немилоство (4б/15–5а/5)

немој парт. *немој* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоја воиска с тобомъ здраво ѡдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^и земля родила немой ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

неправда ж. *нейрава* – и бого виће неправд(...) и ѡни брзо тѣ чашѣ попиш(...) ѡ тѣрака на марици води и брзо имъ тѣрци главе ѡсекоше (2а/6–10)

ни везн. *ни* – него те молимъ ако ѡчешъ да главе тои воисци доћемо ѡвако реци на саборѣ сръбској господи велика е сила тѣрска брѡна не има воисци али ние ѡ боа юнака ни крепка вићети (10б/9–16)

нигда прил. *никаг(а)* – славни кнезь лазаръ милици говори милице моја не би ти се сада ѡставиѡ да би се векче нигда не врати(...) с пола косова (7а/14–7б/1)

нигди прил. *нигде* – тѣ ние нигди пола гди ние тѣрака све конь до кона а юнакъ до юнака (10а/1–4)

низ предл. (с ак.) *низ* – на рѣци ѡи бинаше прстенъ о (!) злата потонѣ ели ѣ лице ѡкрвави ѡи лиеви ѡбразъ ѡдари крвца нис прси (4а/7–11)

нити везн. *ниѣи* – кнезь лазаръ говори милици срамота б^и била твоѣмъ братѣ едномъ ѡ мое воиске ѡстати рекли би воиници ѡнъ ние юнакъ нити е кадеръ юнаштва ѡчинити (9а/7–13)

носити, носим несвр. *носиѣи* – сва господа желе да милана кои гласъ носи (11а/4–6); **глас/ријеч носити** *ѡговориѣи* – и поче славни кнезь (!) лазаръ говорити господине мои васъ дршчемъ како прѣтъ и мртви ме зној попо и страх ме ѡбѣзе кое се риечи и гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3)

Њ

његов, -а, -о зам. *њѣѡв* – повесть ѡ житија светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све сръбске г^ѣде иже бистъ на полѣ косовѣ (1а/2–8)

њиов, -а, -о зам. *њихов* – а ѡни сѣдъ бж(...) принаше и тако тадаи ѡ т(...)рака погѣблени бише за ниовѣ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара свога свога (!) ѣбише (2а/13–18)

њихати, њишем несвр. *њихаѣи* – када и станѣ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лѣзи сѣ изнова ѣзрасли како е поле ѡћевено (10а/7–12)

О

- о¹** предл. (с ак. и лок.) *о 1.* с ак. за указивање на *предмет* с којим се неко или *нешто* судара – рџком чџ те рџци испот кона додавати како *вџкџ вџкџ* *јане* *ка-д-одае* пак чџ *тобом^б* *вдарити џ* *камень* *каконо* *гладань џро* *жабомь* *корначомь* (5а/5–11); **2.** с лок. за указивање на *предмет* *јовора*, *мишљења*, *брије* и сл. – та сџ *копна* *вриедна* сџ на *полџ* *косовџ* *бои* *бити* да се сва *земла* *скочи* та *копна* *сломити* не *могџ* тако се *говоре џ* *ћеци* *деветь* *јоговичима* да се и *самь* *царь* *тџрски џд* ни *бои* и *стра* *има* (8а/15–8џ/5)
- о²** узв. *о* – џ *милошџ* да ти е *бити* на *томе зборџ* *шо* се џ *теби* *говори* како *илбени* *вџкџ (!)* *бранковичь* *врже* *лажне* *мреже* да *џмрази* *милоша* *славномь* *кнезџ* *лазарџ* (6џ/13–7а/2)
- Обилић** м. *Обилић*, *презиме* – *повесть џ* *житина* *светаго* *кнеза* *лазара* и *негова* *воеводе* *милоша џбилича* и *џстале* *све* *срџске* *г^г* *де* *иже* *бисть* на *полџ* *косовџ* (1а/2–8)
- облак** м. *облак* – *боина* *копна* *земли* *пободена* а *баираци* *каконо* и *облаци* *џћевени* *лиепо* (10а/4–7)
- образ** м. *образ* – *када* то чџ *видосава* *поскочи* *каконо џхола* *девица* и *вдари* *свою* *сестрџ* *елџ* *рџкомь* *џз* *образь* (4а/3–7)
- обратити, обратим** свр. *окренуџи* – *кнез* *славни* *лазарь* на *кона* *свога* *џседе* *свою* *воискџ* *џбрати* к *полџ* *косовџ* и то *наипослие* *џтиче џ* *свога* *двора* како *вече* се *вратити* *нече* (9џ/1–7)
- обузети, обузем** свр. *обузетџи* – и *поче* *славни* *кнезь (!)* *лазарџ* *говорити* *господине* *мои* *вась* *дршчемь* како *прџть* и *мртви* *ме* *знои* *попо* и *страх* *ме* *обџзе* *кое* се *риечи* и *глась* *носи* за *милошомь* *кои* *че* ти *неверникь* *бити* на *полџ* *косовџ* (6а/13–6џ/3)
- овај, ова, ово** зам. *овај* – *тадаи* *мџ* се *милица* *сџзна* *поклони* и *рече* *мџ* тако *ти* *богь* *сџџ* *твою* *државџ* *сахраниџ* и *здроаво* *срдџо (!)* а *ти* *ми* *еднога* *брата* *џстави џ* *заклетв^е* *сестри* за *милоштџ* *нека* *старца* *југа* *пась* *џстане* *честитаго* *крви* и *колена* или *глась* на *џвомџ* *краю* *земле* (8џ/9–9а/2); ср. **с**
- овако** прил. *овако* – *него* те *молимь* *ако џчешь* да *главе* *тои* *воисци* *доћемо* *џвако* *реци* на *саборџ* *срџскои* *господи* *велика* е *сила* *тџрска* *броја* не *има* *воисци* *али* *ниџ* *џ* *боја* *јунака* *ни* *крепка* *вићети* (10џ/9–16)
- ограждајем, -а, -о** *ограђен (?)* – *пакь* то *изџсти* *кнезь* *лазарь* *рече* *џстани* *з-* *богомь* *милице* *сџзе* *твое* *срце* *мое* *стрелама* *џграждаемь (!)* *есть* (9а/14–18)

од предл. (с ген.) *од 1. за означавање исходишне тачке кретања* – кнез славни лазарь на кона свога њседе свою воиску ѡбрати к полъ косовъ и то наипослие ѡтиче ѿ свога двора како вече се вратити нече (9б/1–7); **2. за означавање ѡрекла, ѡшпицања** – само-држаць кнезь лазарь бинаше ѡтачества рода племени^{та} и нарочита ѿ благородние родитела ѡца и матере (1а/8–12); **3. за означавање ѡравца, смера, сѡране ѡшпицања** – кат^о разабра вѡкъ бранковичь те страшне риечи ѡд милоша зѡша(!) мѡ се заседе проговорити не може (5б/11–15); **4. за означавање узрока ѡлаѡлске радње** – та сѡ копа вриедна сѡ на полъ косовъ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити не могъ тако се говоре ѡ ѡеци деветъ юговичима да се и самъ царь тѡрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5); **5. за означавање уклањања, избѡавања (некоѡ, нечеѡ)** – марко синь крала вѡкашина и костантинъ жекликоваць синь воеводе деѡана те двие воеводе ѡбегоше ѿ сѡрске госпoде да и не погѡбе порди (!) вѡкашина свога ѡца (2б/5–11); • – тадаи мѡ се милица сѡзна поклони и рече мѡ тако ти богъ свѡ твою државѡ сахраниѡ и здраво срдѡ (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѿ заклетв^е сестри за милоштѡ нека старца юга пась ѡстане честитаго крви и колена или глась на ѡвомѡ краю земле (8б/9–9а/2); **6. за означавање вршиоца радње, субјекта (лоѡчкоѡ)** – а ѡни сѡдѡ бж(...) приаше и тако тадаи ѿ т(...)рака погѡблени бише за ниѡвѡ (!) лѡкавство и неп(...)вдѡ зашто господара свога свога (!) ѡбише (2а/13–18); **7. за означавање материјала, ѡрађе, чиме је нештѡ начињено** – на рѡци ѡи бинаше прстенъ о (!) злата потонѡ ели ѡ лице ѡкрвави ѡи лиеви ѡбразѡ ѡдари крвца нис прси (4а/7–11); **8. за означавање ѡочетѡка временскоѡ одсека, ѡериода, сѡања, ѡрајања** – и то милош мѡ све говори али на неѡа зле воле не имаше и ѿ тога мѡ часа вече мѡ не споменѡ него га пѡшча ѡ свое дворе а милошѡ ѡтиде ѡ свое дворе (5б/15–ба/5); **9. за увођење објектскоѡ ѡенишѡва** – повесть ѿ житиѡ светаѡа кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све сѡрске г^еде иже бистѡ на полъ косовъ (1а/2–8); **10. за увођење ѡарѡшѡивноѡ ѡенишѡва** – кнеже лазаре господине мои видимъ ера ѡчешѡ почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своѡмѡ воискомѡ докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14)

одбѡеѡи/одбѡеѡи, одбѡегнем/одбегнем? свр. *одбѡеѡи* – марко синь крала вѡкашина и костантинъ жекликоваць синь воеводе деѡана те двие воеводе

- ѡбегоше ѡ србске господе да и не погѣбе порди (!) вѣкашина свога ѡѡа (2ѡ/5–11)
- одвести, одведем** свр. *одвѣсти* – милошѣ и-с-рѣца ѣздахнѣ и ѣзе вѣка бранковича за рѣкѣ те га далеко о (!) вора (!) одведе и рече немѣ (4ѡ/7–10)
- одговарати, одговарам** несвр. *одговарати* – кнезѣ лазарѣ ѡговара милица (!) госпоѡ моѡа ти знашѣ да ѣ твоѡи бѣрачи сва моѡа стои снага и крепость (8а/11–15)
- одити, одим** несвр. *ходиши* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даѡ верни мѣжеви верниемѣ женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомѣ изродила и тако ти твоѡа воиска с тобомѣ здраво ѡдила и сречниемѣ деломѣ и гласомѣ свѣда добивала и тако ти по-т-обомѣ тво^{ѡа} земла родила немѡи ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7ѡ/8–8а/4)
- однијети, однесем** свр. *однѣти* – пак чѣ те ѣ моѡи десници ѡднѣти каконо хрѣтѣ зеца пред ловцима и даровачѣ те верници твоѡи ѡѡлои видосави или жива или мртѡа зашто она ѣчини моѡу матерѣ кобилѡмѣ (5а/11–5ѡ/1)
- одсјећи/одсећи, одсијечем/одсечем?** свр. *одсећи* \diamond **одсјећи/одсећи?** глаѡу (*ѡѡ*)*убиши* – и богоѡ виѣне неправд(...) и ѡни брзо тѣ чашѣ попиш(...) ѡ тѣрака на марици води и брзо имѣ тѣрци главе ѡсекоше (2а/6–10)
- оѣвен, -а, -о одевен** – боина копна земљи пободена а баираци каконо и облаци ѡѣвени лиѣпо (10а/4–7)
- око** с. *око* – имаше ѡко милостиво рѣци имаше податлиѡе свакомѣ чловекѣ (3а/7–10)
- окрѡавити, окрѡавим** свр. *окрѡавиши* – на рѣци ѡи бѡнаше прстенѣ о (!) злата потѡнѣ ели ѣ лице ѡкрѡави ѡи лиѡеѡ ѡбразѣ ѡдари крѡца нис прси (4а/7–11)
- омразити, омразим** свр. *омразиши* – ѡ милошѣ да ти е бити на томе зборѣ шо се ѡ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичѣ врже лажне мреже да ѡмрази милоша славномѣ кнезѣ лазарѣ (6ѡ/13–7а/2)
- он, она, оно** зам. *он* – и дадоше га родители его само-држѣцѣ царѣ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емѣ (1ѡ/1–4); \diamond присѡ. ген. **јего** – и дадоше га родители его само-држѣцѣ царѣ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емѣ (1ѡ/1–4)
- онај, она, оно** зам. *онај* – миланѣ топличанинѣ тако рече миланѣ како га милошѣ навчи и вѣчма позлати ѡниемѣ навкомѣ коимѣ га навчи (10ѡ/17–11а/4)

- оол, -а, -о охол** – караи брате верницѧ своју ошлѧ видосавѧ да не говори эле риечи и да не зове поглавите делие ошатима (4ѧ/11–15); в. **охол**
- опадати, опадам** несвр. *клевейѧтии* – и верно милошь слѧжи свога господара славнога кнеза лазара али вѧкъ бранковичѧ отиде славномѧ кнезѧ лазарѧ врло милоша опадати и эле риечи износити кое че свѧ господѧ србскѧ изгѧбити (6а/5–13)
- опустити, опустим** свр. *ошустѧишии, учинишии шустѧим* – кнезѧ лазарѧ наипрво прорече пакѧ милица о немѧ прорече коѧ ладнѧ водѧ ѿ града крѧтевца (!) две кчери лазареве водѧ бистрѧ с крвию смѧтише и свѧ србскѧ господѧ и витезе погѧбише и србскѧ землѧ опѧстише и христѧнске цркве опѧстише и порѧшише (12а/10–12ѧ/3)
- орјат** м. *хуља, лошов* – караи брате верницѧ своју ошлѧ видосавѧ да не говори эле риечи и да не зове поглавите делие ошатима (4ѧ/11–15)
- оро**¹ м. *ороо* – рѧком чѧ те рѧци испот кона додавати како вѧкъ вѧкѧ ѧне ка-д-одае пак чѧ тобом^б вдарити о каменѧ каконо гладанѧ оро жабомѧ корначомѧ (5а/5–11)
- оро**² с. *оро, коло* – и на тои риечи господа ошаше весела на ти гласѧ мали и велики ѧзеше се ѧ орѧ играхѧ и ошлѧ песнѧ пою (11ѧ/2–6)
- основа** ж. *основа, шемель* • – немои ми деветѧ брѧче юговичѧ ѧ бои водити немои ме жалоснѧ ѧцвиелити немои ми да погине колено юга богдановичѧ та вриедна ошнова златна колено и крѧвь (8а/4–10)
- оставити, оставим** свр. *ошѧвишии* 1. *шоклонѧишии, даровѧишии, даѧишии* – милош че ошавити споменѧ полѧ косовѧ доклез се зовѧ растрѧзи ѧвиекѧ знати се (6ѧ/10–13); 2. *шѧшѧдеѧишии, изузѧишии* – тадаи мѧ се милица сѧзна поклонѧи и рече мѧ тако ти богѧ свѧ твоју дрѧжавѧ сахранишѧ и здраво срѧдѧ (!) а ти ми еднога брата ошавѧи ѿ заклетѧ^е сестри за милоштѧ нека старѧца юга пасѧ оштане честѧтаго крѧви и колена или гласѧ на ошвомѧ краю землѧ (8ѧ/9–9а/2)
- остаѧи, -а, -о ошѧѧи** – повесть ѿ житѧна светѧго кнеза лазара и негова воеводе милоша ошбилича и ошталѧ све србске г^еде иже бѧсть на полѧ косовѧ (1а/2–8)
- остаѧи, останем** свр. *ошѧѧишии* 1. *задрѧжѧишии се* • – до то(!) се доба звашѧ милошь ошбиличѧ а оштадаи милошь кобиличѧ зашто една женска глава ошлѧ изѧсти и тако ошта (5ѧ/7–11); 2. **остаѧи з-богомѧ шѧоздравѧ шри огласку, расѧѧанку** – пакѧ то изѧсти кнезѧ лазарѧ рече оштѧни з-богомѧ милице сѧзе твоѧ срѧце мое стрѧлама ошграждаемѧ (!) ешѧ (9а/14–18); 3. *шреживѧишии* – и

- воинства ѿ тва^к(...) погублено би 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13); **3. госїеши у какву нову шрајну ситуацију, ѡложјај, сїање; ѡсїаши** – и на тои речи господа ѡсташе весела на ти глась мали и велики взеше се ѡ орѡ играхъ и ѡвѡ песнѡ пою (11б/2–6); **4. ѡреосїаши** – тадаи мѡ се милица сѡзна поклони и рече мѡ тако ти боґь сѡѡ твою државѡ сахраниѡ и здраво срдґо (!) а ти ми едноґа брата ѡстави ѿ заклетв^е сестри за милоштѡ нека старца юґа пась ѡстане честитаґо крви и колена или глась на ѡвомѡ краю земле (8б/9–9а/2); **5. изосїаши** – кнезь лазарь говори милици срамота б^и била твоѡмѡ братѡ едноѡ^с ѿ мое воиске ѡстати рекли би воиници ѡнѡ ние юнакѡ нити е кадерѡ юнаштѡ ѡчинити (9а/7–13)
- отадај** прил. *оѡаg(a)* – до то(!) се доба звашь милошь ѡбиличь а ѡтадаи милошь кобиличь зашто една женска глава ѡѡла изѡсти и тако ѡста (5б/7–11)
- отац** м. *оѡац* – само-држаць кнезь лазарь бїаше ѡтачаства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородниѡ родитела ѡѡа и матере (1а/8–12)
- отачаство** с. *рог, ѡроґица* – само-држаць кнезь лазарь бїаше ѡтачаства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородниѡ родитела ѡѡа и матере (1а/8–12)
- отићи, отидем/одем** свр. *оѡићи* – и то милош мѡ све говори али на нега зле воле не имаше и ѿ тоґа мѡ часа вече мѡ не споменѡ него га пѡшча ѡ свое дворе а милошь ѡтиде ѡ свое дворе (5б/15–6а/5)
- охол, -а, -о охол** – када то чѡ видосава поскочи каконо ѡхола девица и здари свою сестрѡ елѡ рѡкомѡ ѡз образь (4а/3–7); в. **оол**

П

- Пајазит** м. *Бајазитї, мушко име* – и тамо воеваше царѡ тѡрскомѡ паазитѡ (2б/11–13)
- пак** везн. *ѡак 1. сасїавни* – рѡком чѡ те рѡци испот кона додавати како вѡкѡ вѡкѡ ѡне ка-д-одае пак чѡ тобом^б ѡдарити ѡ каменѡ каконо гладанѡ ѡро жабомѡ корначомѡ (5а/5–11); **2. временски** – пакѡ то изѡсти кнезь лазарь рече ѡстани з-боґомѡ милице сѡзе твоѡ срце мое стрелама ѡграждаемѡ (!) естѡ (9а/14–18)
- паки** прил. *зайшїм, ѡѡшом* – и паки по погїбели мрнавчевича промисломѡ боґиѡемѡ поставише кнеза лазара на престоль србски са благословениѡ^м четири патриарха (!) србска и васеґо сабора србскаґо (2б/14–3а/2)

- памет** ж. *паметѝ* – сестра ела нои говори моја драга и премила сестрице да не види нашъ ѿтаць кнезь лазаръ милоша добра юнака и памети неговѣ и врсности неговѣ не би га мето з десн⁸ странъ да кона ездѣ (3б/13–4а/3)
- пас** м. *пас* **1.** *пѡјас* – ера ако е нечешъ карати богом ти се сада заклинѣмъ и тешкомъ моѡмъ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездѣчи на конѣе на чѣ тебе взѣти за пасъ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5); **2.** *рођаци једноѣ сѣйена сродсѣва у односу на заједничкоѣ ѡрѣшка, колѣно* – тадаи мѣ се милица свѣзна поклонѣи и рече мѣ тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѡ заклетв^е сестри за милоштѣ нека старца юга пасъ ѡстане честитаго крви и колѣна или гласъ на ѡвомъ краю землѣ (8б/9–9а/2)
- патријарх** м. *патријарх* – и паки по погѣбели мрнавчѣвича промисломъ божиемъ поставѣше кнеза лазара на престолъ србски са благословѣние^м чѣтири патриарха (!) србска и васѣго сабора србскаго (2б/14–3а/2)
- пернат, -а, -о** *кићен, лей, красан* – милош е штѣтъ мои пернати ѣ немѣ ми сва моја снага и крепостъ стоѣи (6б/7–10)
- писати, пишем** несвр. *писати* – сѣе писа илина иѡанѡв (1а/1)
- питати, питам** несвр. *питати* – када миланъ дође сви мѣ ради бѣнахъ како летѣ по злоѣи зѣми сви мѣ рѣкѣ давахъ (!) и грлѣчи вапилахъ за цара мѣрат^а питлахъ (11а/6–12)
- пјесна/песна?** ж. *песма* – и на тоѣи рѣчи господа ѡсташѣ весѣла на ти гласъ мали и велики взѣше се ѣ орѣ играхъ и ѡвѣ песнѣ поѡ (11б/2–6)
- племенит, -а, -о** *племениѝ* – само-држаць кнезь лазаръ бѣнаше ѡтачѣства рода племени^{та} и нарочѣта ѡ благородниѣ родѣтѣла ѡѣа и матѣре (1а/8–12)
- по** предл. (с лок.) *по* **1.** *за означавање узрока ѣлаѡлске радње* – по-томъ по заповѣеди само-држца цара стѣфана даде емѣ свою сародницѣ госпоѡу милицѣ даштѣрѣ юга богданѡвича (1б/8–13); **2.** *за означавање времена неѡсредно ѡсле оноѣа шѣѡ се казује именицом: ѡсле, након* – и по мали врѣмени прѣстаѣи се царѣ стѣфанъ (1б/13–15); **в. по-тому**
- пободен, -а, -о** *пободен* – боѣна копна землѣ пободѣна а баѣраци каконо и облаци ѡћѣвени лиѣпо (10а/4–7)
- повѣст** ж. *повѣстѣ, ѡрѣча* – повѣстѣ ѡ житѣи свѣтаго кнеза лазара и неговѣ вѡеводе милоша ѡбѣлича и ѡсталѣ свѣ србскѣ г^ѣде иже бѣстѣ на полѣ косѡвѣ (1а/2–8)

- погибель** ж. *поибија* – и паки по погибели мрнавчевича промисломъ божиемъ поставише кнеза лазара на престолю сръбски са благословение^м четири патриарха (!) сръбска и васего сабора сръбскаго (2б/14–3а/2)
- погинути, погинем** свр. *поинутии* – сва господа и брача мрчанчевичи (!) на томъ бою погибоше (2а/19–2б/2)
- поглавит, -а, -о уїледан, цењен** – караи брате верницъ свою ѿмъ видосавъ да не говори зле риечи и да не зове поглавите делие ѿратима (4б/11–15)
- погледати, погледам** несвр. *поїлѣгаїи* – и тѣ поче вѣкъ бранковичъ спрешно говорити криючи и погледати (9б/15–10а/1)
- погледати, погледам** свр. *їдїлѣгаїи* – видосава говори дръгама своимъ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошь кобиличъ ездѣ конѣ з деснѣ странѣ мога ѿца лазара а вѣкъ бранковичъ с ливѣ странѣ (3б/6–13)
- погубити, погубим** свр. *поїубиїи* – марко синъ крала вѣкашина и костантинъ жекликоваць синъ воеводе деѣна те двие воеводе ѿбегоше ѿ сръбске госпode да и не погъбе порди (!) вѣкашина свога ѿца (2б/5–11)
- под** предл. (с инстр.) *пог* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоѣ воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^ѣ земля родила немой ми вкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)
- податљив, -а, -о погаїан, издѣган, дарезљив** \diamond **имати податљиве руке биїи дарезљив, даваїи не шїдегећи** – имаше ѿко милостиво рѣци имаше податливе свакомъ чловеку (3а/7–10)
- позлатити, позлатим** свр. *позлаїиїи* – миланъ топличанинъ тако рече миланъ како га милошь наѣчи и вѣчма позлати ѿниемъ наѣкомъ коимъ га наѣчи (10б/17–11а/4)
- познати, познам** свр. *познаїи* – а знамо царевъ силъ и неговъ рѣчь и амо сѣ наши витезови кои чѣ тѣрци познати (10б/5–9)
- појати, појем** несвр. *појаїи, поеваїи* – и на тои риечи господа ѿсташе весела на ти гласъ мали и велики ѣзеше се ѣ орѣ играхъ и ѿвѣ песнѣ пою (11б/2–6)
- поклонити се, поклоним се** свр. *поклониїи се* – тадаи мѣ се милица сѣзна поклони и рече мѣ тако ти богъ свѣ твою дрѣжавъ сахраниш и здраво срдѣжо (!) а ти ми еднога брата ѿстави ѿ заклетв^ѣ сестри за милоштѣ нека старца юга пасъ ѿстане честитаго крви и колена или гласъ на ѿвомъ краю земле (8б/9–9а/2)

- полата** ж. *палата* – ради негово кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!)(1б/5–8)
- поље** с. *поље* – тѣ ние нигди пола гди ние тѣрака све конь до кона а юнакъ до юнака (10а/1–4)
- пољубити, пољубим** свр. *пољубити* ◇ **пољубити мач** *поинути* – тако ми бога и мое сабле и кона и живота мога вићсте (!) снагѣ мою када бѣдемь тамо к вама дочи че вамь мачь мои полѣбичете га (11б/15–12а/2)
- попасти, попаднем** свр. *попасти*, *обузети* ◇ **мртви ме зној** *попо* *престрашио сам се* – и поче славни кнезь (!) лазарѣ говорити господине мои вась дршчемь како прѣтъ и мртви ме зној попо и страх ме обѣзе кое се риечи и глась носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѣ косовѣ (6а/13–6б/3)
- попити, попијем** свр. *попити* ◇ **попити ту чашу** *дочекати* *исти* *судбину* – и бого виће неправд(...) и они брзо тѣ чашѣ попиш(...) ѿ тѣрака на марици води и брзо имь тѣрци главе ѿсекоше (2а/6–10)
- пор(а)ди** предл. (с ген.) *збој* – марко синь крала вѣкашина и костантинь жекликоваць синь воеводе дејана те двие воеводе ѿбегоше ѿ србске госпде да и не погѣбе порди (!) вѣкашина свога ѿца (2б/5–11)
- порушити, порушим** свр. *порушити* – кнезь лазарѣ наипрво прорече пакь милица ѿ немѣ прорече коя ладнѣ водѣ ѿ града крѣтевца (!) двие кчери лазареве водѣ бистрѣ с крвию смѣтише и свѣ србскѣ господѣ и витезе погѣбише и србскѣ землѣ ѿпѣстише и христанске цркве ѿпѣстише и порѣшише (12а/10–12б/3)
- посадити, посадим** свр. *посадити*, *поставити* – самь господинь седе на вечерѣ пакь посади старца таста (12б/15–17)
- посиловати, посиљујем** свр. *нагјачати* – и тѣ рече вѣкъ бранковичь да знашь господине мои кнеже лазаре тебе данась милиц^а прорече да те царева сила послѣе (9а/2–7)
- поскочити, поскочим** свр. *поскочити* – када то чѣ видосава поскочи каконо ѿхола девица и ѣдари свою сестрѣ елѣ рѣкомь ѣз образь (4а/3–7)
- послати, пошаљем** свр. *послати* – и посла кнезь лазарѣ милана топличанин^а да ѣходи воискѣ и силѣ цара мѣрата (9б/7–10)
- поставити, поставим** свр. *поставити* ◇ **поставити на царство** *проласити* *за цара* – и по-томѣ поставише младаго юроша (!) сина царева на царство негово господара срблемь (1б/15–18); ◇ **поставити на престол** *проласити*

- за владара – и паки по погибели мрнавчевича промисломь божиемь поставише кнеза лазара на престоль србски са благословение^М четири патриахра (!) србска и васего сабора србсаго (2б/14–3а/2)
- постајати, постојим** несвр. *постѣјаѣши* – и милань ѿтиде постаю тамо много дана докле води силѧ цара мврата и тако г^а желяхѧ србска господа вече мѧ се не надав (9б/10–15)
- по-тому** прил. *пошом, зайшим* – по-томѧ по заповиеди само-држца цара стефана даде емѧ свою сародницѧ госпою милицѧ даштерь юга богдановича (1б/8–13); в. **по**
- потонути, потонем** свр. *пошонуѣши* – на рѣци ѿи бинаше прстенъ о (!) злата потонѧ ели ѧ лице ѡкрвави ѿи лиеви ѡбразь ѡдари крвца нис прси (4а/7–11)
- поћи, поћем** свр. *поћи* – кнеже лазаре господине мои видимь ера ѡчешь почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своимь воискомь докле се види е ли што истина ѿ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14)
- почети, почнем** свр. *почеѣши* – и поче славни кнезь (!) лазарѧ говорити господине мои вась дршчемь како прѣть и мртви ме знои попо и страх ме ѡбѣзе кое се риечи и глась носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѧ косовѧ (6а/13–6б/3)
- прав, -а, -о ѡраведан, исѡраван** ◇ **прав суд исѡинска ѡравда** – тако кнезь лазарь бись господарь срблемь и пребиваше ѧ васакомѧ добромѧ чинѧ и ѧ милости и правди и ѧ правомѧ сѣдѧ (3а/3–7)
- правда** ж. *ѡравда* – тако кнезь лазарь бись господарь срблемь и пребиваше ѧ васакомѧ добромѧ чинѧ и ѧ милости и правди и ѧ правомѧ сѣдѧ (3а/3–7)
- прави, -а, -о ѡрави, исѡински** – зато нека свакъ зна шо ѡчини ѡбиличь и нека свакъ чѣе и види да ниесамь на милошь кобиличь него ѡбиличь прави и рабри ћетичь (5б/1–6)
- право** прил. *ѡраво, ѡрачно* – милошь виће елѧ крвавѧ и рече шо е ело лице крваво а ѡна мѧ а ѡна мѧ (!) све право каже како е сестра ѡбила (4б/2–6)
- први, -а, -о** бр. ред. *ѡрви 1. који временски ѡрѣѡходи друѡима* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва марина прочена (!) висава (!) коѧ бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѧ бись дата за милоша ѡбилича (3а/10–18); **2. најбољи** – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!) (1б/5–8)

- прво** прил. *ѿрво* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрвгога лазара трече ввка и даштери 2 прва марија прочена (!) висава (!) коѧа бис дата за ввка бранковича дрвга ела коѧа бись дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)
- пребивати, пребивам** несвр. *ѿребиваѿи* – тако кнезь лазарь бись господарь срблемь и пребиваше ѡ васакомѡ добромѡ чинѡ и ѡ милости и правди и ѡ правомѡ сьдѡ (3а/3–7)
- пред** предл. (с ак. и INSTR.) *ѿред 1.* с ак. за *исказивање месѿа у нейосредној близини ѿредње сѿране нечеѿа као крајње, завршне ѿачке некој креѿања или радње* – ѡ ти чась кнезь лазарь доѿе сѡ своѧа двема зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15); **2.** с INSTR. за *исказивање особе, сѿвари или месѿа исѿред некоѿа, насуйроѿи некоме или на некој удаљености од ѧихове ѿредње сѿране* – пак чѡ те ѡ моѿи десници ѡдниети каконо хрть зеца пред ловцима и даровачѡ те верници твоѡи ѡѡлои видосави или жива или мртва (5а/11–16)
- премио, -ила, -о ѿремио** – сестра ела нои говори моѧа драга и премила сестрице да не види нашь ѡтаць кнезь лазарь милоша добра юнака и памети негове и врсности негове не би га мето з десн⁸ странѡ да коѧа езди (3б/13–4а/3)
- препасти се, препадем се** свр. *ѿреѿасѿи се* – то немѡи казивати тако славноѡ кнезѡ лазарѡ и воисци нашои ера че се господа наша и витези препасти (10б/1–5)
- преставити се, преставим се** свр. *ѿрестѿавиѿи се, умрети* – и по мали времени престаѿи се царь стефань (1б/13–15)
- престол** м. *ѿрестѿо* ♦ **поставити на престол ѿроѿласиѿи за владара** – и паки по погибели мрнавчевича промисломѡ божиемѡ поставише кнеза лазара на престоль србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васега сабора србскаго (2б/14–3а/2)
- пријати, примим** свр. *ѿримѿи* – а ѡни сьдѡ бж(...) приѧаше и тако тадаи ѡ т(...)рака погѡблени бише за ниѡвѡ (!) лѡкавство и неп(...)вдѡ зашто господара свога свога (!) ѡбише (2а/13–18)
- примати, примам** несвр. *ѿрихваѿаѿи* – ела крвава пре-д-воре изиде милошѡ додра (!) коѧа примаше крвавиемѡ ѡбрѡсомѡ заклонаше се (4а/15–4б/2)
- проговорити, проговорим** свр. *ѿроѿовориѿи* – ка-т-^о разабра вѡкь бранковичѡ те страшне риечи ѡд милоша зѡша(!) мѡ се заседе проговорити не може (5б/11–15)

пролити, пролијем свр. *ѡролиѡи* ◊ **пролити своју крв** *ѡоинуѡи, жрѡивоваѡи се, сѡрагаѡи у борби, у раѡу* – боже ти намь даи за верь хриѡтанскь бога молити и за цркве божие крвь свою пролити (11б/7–11)

промисао м. *ѡромисао* ◊ **промисао божији божја воља, сѡарање** – и паки по погибѡли мрнавчевича промисломь божиемь поставише кнеза лазара на престољ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васего сабора србскаго (2б/14–3а/2)

прореѡи, проречем/прорекнем свр. *ѡпрореѡи* **1. ѡпредвидѡѡи, ѡпредсказаѡи** – и ть рече вькь бранковичь да знашь господине мои кнеже лазаре тебе данась милиц^а прорече да те царева сила посиље (9а/2–7); **2. назваѡи, ѡрозваѡи** – имаше сина 3 прво стефана деспота дрьгога лазара трече вька и даштери 2 прва марина прочена (!) висава (!) коѡа бис дата за вька бранковича дрьга ела коѡа бись дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)

прси ж. мн. *ѡрса* – на рьци ѡи бинаше прстенъ о (!) злата потонь ели 8 лице ѡкрвави ѡи лиеви ѡбразь здари крвца нис прси (4а/7–11)

прстен м. *ѡрсѡен* – на рьци ѡи бинаше прстенъ о (!) злата потонь ели 8 лице ѡкрвави ѡи лиеви ѡбразь здари крвца нис прси (4а/7–11)

прут м. *ѡруѡ* ◊ **дрхтати како прут јако дрхѡѡѡи, ѡресѡи се** – и поче славни кнезь (!) лазарь говорити господине мои вась дршчемь како прьтъ и мртви ме знои попо и страх ме ѡбьзе кое се риечи и глась носи за милошомь кои че ти неверникь бити на поль косовь (6а/13–6б/3)

пушћати, пушћам несвр. *ѡушћѡѡи* – и то милош мь све говори али на нега зле воле не имаше и ѡ тога мь часа вече мь не спомень него га пьшча 8 свое дворе а милошь ѡтиде 8 свое дворе (5б/15–6а/5)

Р

рабар, -бра, -о храбар – зато нека сваць зна шо ьчини ѡбиличь и нека сваць чѡе и види да ниесамь на милошь кобиличь него ѡбиличь прави и рабри ћетичь (5б/1–6)

раброст ж. *храбростѡ* – ради негове кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!)(1б/5–8)

рад, -а, -о рад – када милань дође сви мь ради бинахь како леть по злои зими сви мь рькь давахь (!) и грлечи вапинахь за цара мьрат^а питахь (11а/6–12)

ради предл. (с ген.) *ради; збоѡ* **1. ради** – и воинства ѡ тьа^к(...) погьблено би 8000 воиске а мали неки ѡсташе правде ради (2а/10–13); **2. збоѡ** – ради негове

кротости и доброче (!) и рабрости поставлень бись до цара први ва полате црве (!)(15/5–8)

разабрати, разаберем свр. *разабраїи, схвайїиїи, разумейи* – ка-т-^о разабра възкь бранковичь те страшне риечи ѿд милоша зѣша(!) мѣ се заседе проговорити не може (55/11–15)

раструзи м. мн. ? – милош че ѿставити спомень полѣ косовѣ доклез се зовѣ растрѣзи ѣвиекь знати се (65/10–13)

рат ж. *војска* – а знамо царевѣ силѣ и неговѣ рать и амо сѣ наши витезови кои че тѣрци познати (105/5–9)

рећи, речем/рекнем свр. *рећи* – милошѣ виће елѣ крвавѣ и рече шо е ело лице крваво а ѿна мѣ а ѿна мѣ (!) све право каже како е сестра ѣбила (45/2–6)

ријеч ж. *реч* – караи брате верницѣ свою ѿвољ видосавѣ да не говори зле риечи и да не зове поглавите делие ѿратима (45/11–15); **ријеч носити** *їовориїи* – и поче славни кнезѣ (!) лазарѣ говорити господине мои васѣ дршчемь како прѣть и мртви ме знои попо и страх ме обѣзе кое се риечи и гласѣ носи за милошомь кои че ти неверникь бити на полѣ косовѣ (6а/13–65/3)

род м. *род* **1.** *їородична лоза* – само-држаць кнезѣ лазарѣ бїнаше ѿтачаства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородние родитела ѿца и матере (1а/8–12); **2.** *їород, їоїомсїво* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемь женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомь изродила и тако ти твоѣ воиска с тобомь здраво ѿдила и сречниемь деломь и гласомь свѣда добивала и тако ти по-т-обомь тво^{їа} земла родила немой ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (75/8–8а/4)

родитељ м. *родитељ* – само-држаць кнезѣ лазарѣ бїнаше ѿтачаства рода племени^{та} и нарочита ѿ благородние родитела ѿца и матере (1а/8–12)

родити, родим свр. *родити, даїи їлодове* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемь женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомь изродила и тако ти твоѣ воиска с тобомь здраво ѿдила и сречниемь деломь и гласомь свѣда добивала и тако ти по-т-обомь тво^{їа} земла родила немой ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (75/8–8а/4)

рука ж. *рука* **и** *имати податљиве руке бити дарежљив, давайи не шїедећи* – имаше ѿко милостиво рѣци имаше податљиве свакомѣ чловекѣ (3а/7–10)

С

с(а) предл. (с ген., ак. и инстр.) *с(а) I.* с ген. за означавање *йошицања, одвајања од некої месџа* – славни кнезь лазарь милици говори милице моја не би ти се сада вставио да би се векче нигда не врати(...) с пола косова (7а/14–7б/1); • за означавање *месџа са кој се нешишо сазнаје, йрима, йерцијира чулима* – ва то време кнезь лазарь ездџаше на коние са своима двема зетовима своџ дворџ биелџ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6); **II.** с ак. за означавање *месџа на ком се неко (нешишо) налази или се нешишо врши* – видосава говори дрџгама своимџ и сестри ели погледаите чџда сада како милошџ кобиличџ ездџи кона з деснџ странџ мога џца лазара а вџкџ бранковичџ с лиевџ странџ (3б/6–13); **III.** с инстр. **1.** за означавање *истџовременої учешџа у радџи или сџању* – ва то време кнезь лазарь ездџаше на коние са своима двема зетовима своџ дворџ биелџ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6); **2.** за означавање *начина вршења радџе* – и паки по погџбели мрнавчевџча промисломџ божиемџ поставџше кнеза лазара на престолџ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васего сабора србскаго (2б/14–3а/2); **3.** за означавање *сџедињавања* – кнезь лазарь наипрво прорече пакџ милица џ немџ прорече коџа ладнџ водџ џ града крџтевца (!) двие кчери лазареве водџ бистрџ с крвию смџтише и свџ србскџ господџ и витезе погџбџше и србскџ землџ џпџстише и христџанске цркве џпџстише и порџшише (12а/10–12б/3); в. **су**; в. **з-богом**

с, си, се зам. *овај* – сие писа илина иџанов (1а/1); ср. **овај**

сабља ж. *сабља* – ви тџрци тџжни есте милоша слџшали али мџ ниесте сабле џ се кџшали (11б/11–14)

сабор м. *сабор* – и паки по погџбели мрнавчевџча промисломџ божиемџ поставџше кнеза лазара на престолџ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васего сабора србскаго (2б/14–3а/2)

сав, сва, све зам. *сав 1.* *који је без изузетџка, целокуџан* – повесть џ житџна светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша џбилича и џстале све србске г^џде иже бџсть на полџ косовџ (1а/2–8); **2.** *цео, чиџав* – тадаи мџ се милица сџзна поклони и рече мџ тако ти богџ свџ твою дрџжавџ сахранио и здраво срџжо (!) а ти ми еднога брата џстави џ заклетџ^џ сестри за милоштџ нека старца юга пасџ џстане честџтаго крви и колена или гласџ на џвомџ краю землџ (8б/9–9а/2); **3.** *у функцији йрилоїа (у облику ср. р. једн.) за истџицање истџородностџи сасџава нечеїа шџшо се налази у великом*

броју– тв ние нигди пола гди ние тврака све коњ до кона а юнак до юнака (10a/1–4); ср. **вас**

сада прил. *сада* – видосава говори дрџама своимъ и сестри ели погледаите чџда сада како милошъ кобиличъ ездџ кона з деснџ странџ мога џца лазара а вакъ бранковичъ с лиевџ странџ (3б/б–13)

сазвати, сазовем свр. *сазватии* – џочи кр^снога имена згоди се вечеръ съботни данъ и сазва славни кнезъ лазаръ свџ србскџ господџ к себи на вечерџ (12б/10–15)

сам, -а, -о сам **1.** *означава лице које самостџално, без џомоћи или мешања друџих учесџивује у радњи или од коџа џоџиче радња* – како чоекъ самъ себе прорече и тако мџ се брзо стече (12a/7–10); **2.** *означава оно шџо је џлавно, најважнџе као носилац радње и сџања* – самъ господџнъ седе на вечерџ пакъ посади старца таста (12б/15–17); **3.** *означава важносџ, значај, уџлед, високи џоложај некоџ лица* – та сџ копа вриедна сџ на полџ косовџ боџ бити да се сва земла скочи та копа сломити не могџ тако се говоре џ њеци деветъ џововичџма да се и самъ царъ тџрски џд ни боџ и стра има (8a/15–8б/5)

само-дрџац м. *самодрџац, айсолуџни владар* – само-дрџацъ кнезъ лазаръ биџаше џтачаства рода племени^{та} и нарочџта џ благородниџе родџтеле џџа и матере (1a/8–12)

сародница ж. *рођака* – по-томџ по заповиџди само-дрџца цара стџфана даде емџ своџ сародницџ госпоџо милицџ даштерџ џга богдановџча (1б/8–13)

сахранџти, сахраним свр. *сачуваџи, зашџиџиџиџи* – тадаџ мџ се милица сџзна поклони и рече мџ тако ти богџ свџ твоџ дрџавџ сахраниџ и здраво срџжо (!) а ти ми еднџга брата џстави џ заклетв^с сестри за милоштџ нека старца џга пасъ џстане честџтаго крџви и колена или гласъ на џвомџ краџу земле (8б/9–9a/2); в. **здржати**

свак зам. *свако* – зато нека свакъ зна шо џчини џбиличъ и нека свакъ чџе и види да ниесамъ на милошъ кобиличъ него џбиличъ прави и рабри џетџчъ (5б/1–б)

сваки, -а, -о зам. *сваки* – имаше џко милостџиво рџци имаше податливџе свакомџ чловека (3a/7–10); ср. **васаки**

свет, -а, -о свей – повесть џ жџџџа светаго кнеза лазара и негова воеводе милоша џбилича и џстале све србске г^сде иже биств на полџ косовџ (1a/2–8)

- свој, -а, -е** зам. *свој* – по-томъ по заповиеди само-држца цара стефана даде емъ свою сародницъ госпою милицъ даштеръ юга богдановича (1б/8–13)
- свуда** прил. *свуда* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоа воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^а земля родила немой ми вкротити (!) шо чъ ти говорити (7б/8–8а/4)
- себе, се** зам. *себе* **1.** *ѿврайѿна заменица* – ви тврци тѣжни есте милоша слѣшали али мѣ ниесте сабле ѿ се кѣшали (11б/11–14); **2.** (енкл.) **а.** *у сасѣаву ѿврайѿних ѿлаѿола* – то немой казивати тако славномъ кнезъ лазаръ и воисци нашои ера че се господа наша и витези препаста (10б/1–5); **б.** *за ѿворбу ѿасивних и безличних констѣрукиѿа* – ѿ милошъ да ти е бити на томе зборъ шо се ѿ теби говори како илбени вѣкѣ (!) бранковичъ врже лажне мреже да ѿмрази милоша славномъ кнезъ лазаръ (6б/13–7а/2)
- седло** с. *седло* – ера ако е нечешъ карати богом ти се сада заклинемъ и тешкомъ мошъ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездечи на коние на чъ тебе взети за пасъ те чъ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)
- сестра** ж. *сесѣра* – видосава говори дрѣгама своимъ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошъ кобиличъ езди кона з деснѣ странѣ мога ѿца лазара а вѣкъ бранковичъ с лиевѣ странѣ (3б/6–13)
- сестрица** ж. *сесѣрица* – сестра ела нои говори моа драга и премила сестрице да не види нашъ ѿтаць кнезь лазаръ милоша добра юнака и памети негове и врсности негове не би га мето з деснѣ⁸ странѣ да кона езди (3б/13–4а/3)
- сила** ж. *сила* – и тѣ рече вѣкъ бранковичъ да знашъ господине мои кнеже лазаре тебе данасъ милицѣ^а прорече да те царева сила посилае (9а/2–7)
- син** м. *син* – и дадоше га родители его само-држцѣ царѣ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емъ (1б/1–4)
- сиромах** м. *сиромах* – милан имъ топличанинъ ѿговара господи и властеломъ велика е сила тѣрска брѿна се не зна али ние ѿ боа юнака вече све сиромача и занатлина и бѣдалина истомъ иде да се леба наеде (11а/12–11б/2)
- сјести/сести, сјед(н)ем/сед(н)ем?** свр. *сесѣи* – самъ господинъ седе на вечерѣ пакъ посади старца таста (12б/15–17)
- скочити се, скочим се** свр. *скуѣиѣи се, усѣиѣи (ѿроѣив некоѿа)* – та сѣ копа вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити

не могъ тако се говоре ѿ ђеци деветъ юговичима да се и самъ царь тврски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)

славан, -вна, -о славан – и верно милошь слъжи свога господара славнога кнеза лазара али вѣкъ бранковичь ѿтуде славномъ кнезѣ лазарѣ врло милоша ѿпадати и зле риечи износити кое че свѣ господѣ србскѣ изгѣбити (6а/5–13)

сломити, сломим свр. *сломиѣи* – та сѣ копа вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земля скочи та копа сломити не могъ тако се говоре ѿ ђеци деветъ юговичима да се и самъ царь тврски ѿд ни бои и стра има (8а/15–8б/5)

служити, служим несвр. *служиѣи* **1. некоѣа** – и верно милошь слъжи свога господара славнога кнеза лазара али вѣкъ бранковичь ѿтуде славномъ кнезѣ лазарѣ врло милоша ѿпадати и зле риечи износити кое че свѣ господѣ србскѣ изгѣбити (6а/5–13); **2. некоме** – и дадоше га родители его самодржцѣ царѣ استفанѣ синѣ краля дечанскаго да слъжи емѣ (1б/1–4)

слушати, слушам несвр. *слушаѣи* – ви тврци тѣжни есте милоша слъшали али мѣ ниесте сабле ѿ се кѣшали (11б/11–14)

смутити, смутим свр. *смутѣиѣи, смешаѣи* – кнезь лазарь наипрво прорече пакъ милица ѿ немѣ прорече коѣа ладнѣ водѣ ѿ града крѣвѣвца (!) двие кчери лазареве водѣ бистрѣ с крвию смѣтише и свѣ србскѣ господѣ и витезе погѣбише и србскѣ землѣ ѿпѣстише и христанске цркве ѿпѣстише и порѣшише (12а/10–12б/3)

снага ж. *снаѣа* – милош е штить мои пернати ѣ немѣ ми сва моѣ снага и крепость стои (6б/7–10)

снијег м. *снеѣ* – чадори се биеле далеко како сниегъ (10а/13–14)

спомен м. *сѣомен* – милош че ѿставити споменъ полѣ косовѣ доклез се зовѣ растрѣзи ѣвиекъ знати се (6б/10–13)

споменути, споменем свр. *сѣоменуѣи* – и то милош мѣ све говори али на неѣа зле воле не имаше и ѿ тога мѣ часа вече мѣ не споменѣ него га пѣшча ѣ свое дворе а милошь ѿтуде ѣ свое дворе (5б/15–6а/5)

спрешно прил. *брзо, журно* – и тѣ поче вѣкъ бранковичь спрешно говорити криючи и погледати (9б/15–10а/1)

срамота ж. *срамотѣа* – кнезь лазарь говори милици срамота б^и била твоѣмъ братѣ едномъ ѿ мое воиске ѿстати рекли би воиници ѿнѣ ние юнакъ нити е кадерѣ юнаштва ѣчинити (9а/7–13)

- Србљи** м. мн. *Срби* – и по-томъ поставише младаго юроша (!) сина царева на царство негово господара срблемъ (1б/15–18)
- срѣѣан, -ѣна, -о** *који има усѣшан исход* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоја воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{ѣа} земла родила немой ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)
- српски, -а, -о** *српски* – повесть ѿ житиѣ свѣтаго кнеза лазара и негова воеводе милоша ѡбилича и ѡстале све србске г^ѣде иже бистъ на полѣ косовѣ (1а/2–8)
- срце** с. *срце* • *унуѣрашњи човеков свѣтѣ, душа* – пакъ то извѣсти кнезь лазаръ рече ѡстани з-богомъ милице сѣзе твое срце мое стрелама ѡграждаемъ (!) естъ (9а/14–18); **♦ из срца** *врло јако, снажно* – милошъ и-с-рца ѡздахнѣ и ѡзе ѡвѣка бранковича за рѣкѣ те га далеко о (!) вора (!) ѡдведе и рече немъ (4б/7–10)
- стајати, стојим** несвр. *сѣјајѣши, налазиѣши се* – милош е штить мои пернати ѡ немъ ми сва моѣ снага и крепость стои (6б/7–10)
- старац** м. *сѣарац* – тадаи мъ се милица сѣзна поклони и рече мъ тако ти богъ свѣ твою државѣ сахраниѡ и здраво срджо (!) а ти ми еднога брата ѡстави ѿ заклетв^ѣ сестри за милоштѣ нека старца юга пасъ ѡстане честитаго крви и колена или гласъ на ѡвомъ краю землѣ (8б/9–9а/2)
- стати, станем** свр. *ѡочѣѣши* – када и станѣ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лѣзи сѣ изнова ѡзрасли како е поле ѡћевено (10а/7–12)
- стеѣи се, стечем/стекнем се** свр. *сѣѣѣши се, доѡдогиѣши се* – како чоекъ самъ себе прорече и тако мъ се брзо стече (12а/7–10)
- Стефан** м. *Сѣефан, мушко име* – и дадоше га родители его само-држѣцѣ царъ стефанѣ синѣ крала дечанскаго да слѣжи емъ (1б/1–4)
- стра** м. *сѣрах* – та сѣ копѣ вриедна сѣ на полѣ косовѣ бои бити да се сва земла скочи та копѣ сломити не могѣ тако се говоре ѡ ѣѣци деветъ юговичима да се и самъ царъ тѣрски ѡд ни бои и стра има (8а/15–8б/5); в. **страх**
- страна** ж. *сѣрана* – видосава говори дрѣгама своимъ и сестри ели погледаите чѣда сада како милошъ кобиличъ ездѣ конѣ з деснѣ странѣ мога ѡца лазара а ѡвѣкѣ бранковичъ с лиевѣ странѣ (3б/6–13)
- страх** м. *сѣрах* – и поче славни кнезь (!) лазарѣ говорити господинѣ мои васъ дршчемъ како прѣтъ и мртви ме знои попо и страх ме ѡбѣзе кое се рѣчи и

- гласъ носи за милошомъ кои че ти неверникъ бити на поля косовъ (6а/13–6б/3); в. **стра**
- страшан, -шна, -о сѣрашан** – ка-т-^о разабра вѣкъ бранковичъ те страшне риечи ѿд милоша зѣша(!) мѣ се заседе проговорити не може (5б/11–15)
- страшиво** прил. *сѣрашно* – када и станѣ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лѣзи сѣ изнова ѣзрасли како е поле ѿћевено (10а/7–12)
- стрела** ж. *сѣрела* – пакъ то изѣсти кнезь лазаръ рече ѿстани з-богомъ милице сѣзе твое срце мое стрелама ѿграждаемъ (!) естъ (9а/14–18)
- су** предл. (с инстр.) *с(а)* – ѣ ти часъ кнезь лазаръ доће сѣ своѣ двама зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15); в. **с(а)**
- суботњи, -а, -е субоѣњи** – ѣочи кр^снога имена згоди се вечеръ сѣботни данъ и сазва славни кнезь лазаръ свѣ србскѣхъ господѣ к себи на вечерѣ (12б/10–15)
- суд** м. *ѣравда, ѣраведностѣ* \diamond **прав суд истѣинска ѣравда** – тако кнезь лазаръ бисъ господаръ срблемъ и пребиваше ѣ васакѣмъ добромъ чинѣ и ѣ милости и правди и ѣ правомъ сѣдѣ (3а/3–7); \diamond **суд божији божја ѣравда** – а они сѣдѣ бж(...) приѣше и тако тадаи ѿ т(...)рака погѣблени бише за ниѣвѣ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара свога свога (!) ѣбише (2а/13–18)
- судити, судим** несвр. *судийѣи* – и то се згоди и би мѣа изѣина 14 (!) данъ видовъ данъ и биѣше кнезь лазаръ крсно име на кое мѣ би сѣћено погинѣти лета на 6897 (12б/3–9)
- суза** ж. *суза* – пакъ то изѣсти кнезь лазаръ рече ѿстани з-богомъ милице сѣзе твое срце мое стрелама ѿграждаемъ (!) естъ (9а/14–18)
- сузан, -зна, -о сузан** – а милица мѣ сѣзна говори а ти поћи з-богомъ господине мои него те желно молимъ како мога господара испѣни ми волѣ мою за великѣ лѣбавъ нашѣ премилѣ (7б/1–7)

Т

- тадај** прил. *ѣага* – а они сѣдѣ бж(...) приѣше и тако тадаи ѿ т(...)рака погѣблени бише за ниѣвѣ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара свога свога (!) ѣбише (2а/13–18)
- тај, та, то** зам. *ѣај* **1.** *указује на нешѣо шѣо је ѣоменуѣо или о чему је било ѣовора* – ва то време настѣпи на царство јурошево (!) краљ вѣкашинъ мрнавчевичъ и ѣглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4); **2.** *у самостѣалној уѣоѣреби (у облику ср. р. једн.) указује на садрѣжај ѣреѣходној исказа* – ва то време кнезь лазаръ ѣздиѣше на коние са своима

- двема зетовима своѣ дворѣ биелѣ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3б/6); в. **ти**¹
- тако** прил. *ѡако* **1.** на *ѡакав/ѡај* начин – а ѡни свѣдѣ бж(...) принаше и тако тадаи ѡ т(...)рака погѣблени бише за ниѡвѣ (!) лѣкавство и неп(...)вдѣ зашто господара свога свога (!) ѣбише (2а/13–18); **2.** у *заклињању а. са лѡичким субјектѡм у гайшиву* (енкл. зам.), а *предметѡм клейѡе у ѣенишиву* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемѣ женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомѣ изродила и тако ти твоѣа воиска с тобомѣ здраво ѡдила и сречниемѣ деломѣ и гласомѣ свѣда добивала и тако ти по-т-обомѣ тво^а земля родила немѡи ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4); **б.** у *оѡѡаѡивној реченици* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви верниемѣ женама и тако ти твога рода кои самѣ с тобомѣ изродила и тако ти твоѣа воиска с тобомѣ здраво ѡдила и сречниемѣ деломѣ и гласомѣ свѣда добивала и тако ти по-т-обомѣ тво^а земля родила немѡи ми ѣкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4); **3.** *кад се исѡиче висок сѡейен нечеѡа* – и миланѣ ѡтиде постаѣа тамо много дана докле ѣоди силѣ цара мѣрата и тако г^а желахѣ срѣска господа вече мѣ се не надаѣ (9б/10–15)
- тамо** прил. *ѡамо* – и тамо воеваше царѣ тѣрскомѣ папазитѣ (2б/11–13)
- таст** м. *ѡастѡ* – самѣ господинѣ седе на вечерѣ пакѣ посади старца таста (12б/15–17)
- твој, -а, -е** зам. *ѡвој* – пак чѣ те ѣ моѡи десници ѡдниети каконо хртѣ зеца пред лѡвцима и даровачѣ те верници твоѡи ѡлоѡи видосави или жива или мртѡа зашто она ѣчини моѡу матерѣ кобиломѣ (5а/11–5б/1)
- те** везн. *ѡе* – милошѣ и-с-рца ѣздахнѣ и ѣзе ѡвѣка бранковича за рѣкѣ те га далеко о (!) вѡра (!) ѡдведе и рече немѣ (4б/7–10)
- тежак, тешка, тешко снажан** – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемѣ и тешкомѣ моѡмѣ витешкомѣ десницомѣ када бѣдемо ѣздечи на коние на чѣ тебе ѣзети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)
- ти**¹ зам. *ѡај* – ѣ ти часѣ кнезѣ лазарѣ дође сѣ своѣа двема зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15); в. **гај**
- ти**² зам. *ѡи* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемѣ и тешкомѣ моѡмѣ витешкомѣ десницомѣ када бѣдемо ѣздечи на коние на чѣ тебе ѣзети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5); \diamond (у дат.) *у заклейѡви* – тако ти завета кои е мечѣ нама што даю верни мѣжеви

верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоја воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^а земля родила немой ми ѡкротити (!) шо чѣ ти говорити (7б/8–8а/4)

тко зам. *ко* – тѣ поче славни кнезь лазарь говорити мѣчи вѣче мѣчи тко тѣ лажѣ износи на милоша (6б/3–7)

Топличанин м. *Тойличанин, ейник* – и посла кнезь лазарь милана топличанин^а да ѡходи воискѣ и силѣ цара мѣрата (9б/7–10)

треће прил. *треће* – имаше сина 3 прво стефана деспота дрѣгога лазара трече вѣка и даштери 2 прва мариѣ прочена (!) висава (!) коѣ бис дата за вѣка бранковича дрѣга ела коѣ бис дата за милоша ѡбилича (3а/10–18)

ту прил. *ту* **1.** *за мѣсто* – тѣ ние нигди пола гди ние тѣрака све конь до кона а юнакѣ до юнака (10а/1–4); **2.** *за време* – тѣ поче славни кнезь лазарь говорити мѣчи вѣче мѣчи тко тѣ лажѣ износи на милоша (6б/3–7)

тужан, -жна, -о *тужан, јадан* – ви тѣрци тѣжни есте милоша слѣшали али мѣ ниесте сабле ѡ се кѣшали (11б/11–14)

турски, -а, -о *турски* – и тамо воеваше царѣ тѣрскомѣ паѣзитѣ (2б/11–13)

Турци м. мн. *Турци* – и бого виће неправд(...) и ѡни брзо тѣ чашѣ попиш(...) ѡ тѣрака на марици води и брзо имѣ тѣрци главе ѡсекоше (2а/6–10)

Ћ

ћети/тети?, оћу несвр. *хѣиши* **1.** *намераваиши* – кнеже лазаре господине мои видимъ ера ѡчешѣ почи на поле косово али се мало ѡстав(...) са своѡмъ воискомъ докле се види е ли што истина ѡ милошеве невере ѡче ли шо бити истина (7а/7–14); **2.** *у енкл. облицима као ѡмоћни ѡлол у сашѣву будућеї времена* – ера ако е нечешѣ карати богом ти се сада заклинемъ и тешкомъ моѡмъ витешкомъ десницомъ када бѣдемо ездечи на коние ѣ чѣ тебе ѡзети за пасѣ те чѣ те изврчи и-с-едла немилостиво (4б/15–5а/5)

У

у предл. (с ак. и лок.) **у** **І.** с ак. **1.** *за означавање креѣѣња ка мѣсту, ѡложѣју унуѣар нечеїа* – и то милош мѣ све говори али на неѣ зле воле не имаше и ѡ тога мѣ часа вѣче мѣ не споменѣ него га пѣшча ѣ свое дворе а милошѣ ѡтиде ѣ свое дворе (5б/15–6а/5); • – немой ми деветѣ браче юговича ѣ бои водити немой ме жалоснѣ ѡцвиелити немой ми да погине колено юга

- богдановича та вриедна основа златна колена и крвь (8а/4–10); **2.** за означавање *месѿа* на ком се *осѿварује дејсѿиво неке радње* – на рѿци ѿи бинаше прстенъ о (!) злата потонѿ ели ѿ лице ѿкрвави ѿи лиеви ѿбразъ ѿдари крвца нис прси (4а/7–11); **3.** за означавање *времена вршења ѿлаѿолске радње* – ѿ ти часъ кнезь лазаръ дође св своѿа двема зетовима пред-воре свое коне доездише (4а/12–15); **II.** с лок. **1.** за означавање *да се нешѿо налази унуѿар нечеѿа, у оѿсеѿу нечеѿа* – пак чѿ те ѿ моѿи десници ѿдниети каконо хртъ зеца пред ловцима и даровачъ те верници твоѿи ѿѿлои видосави или жива или мртва (5а/11–16); • – кнезь лазаръ ѿговара милица (!) госпоѿ моѿа ти знашь да ѿ твоѿи брачи сва моѿа стои снага и крепость (8а/11–15); **2.** за означавање *месѿа, односно околностѿи вршења ѿлаѿолске радње* – и на тоѿи риечи господа ѿсташе весела на ти гласъ мали и велики ѿзеше се ѿ орѿ играхъ и ѿвѿ песнѿ пою (11б/2–6); • – и ѿбише цара младаго юроша (!) ѿ ловѿ (2а/4–6); ср. **ва**
- убити, убијем** свр. *убиѿи* **1.** *усмрѿиѿи* – и ѿбише цара младаго юроша (!) ѿ ловѿ (2а/4–6); **2.** *исѿуѿи* – милошь виђе елѿ крвавѿ и рече шо е ело лице крваво а ѿна мѿ а ѿна мѿ (!) све право каже како е сестра ѿбила (4б/2–6)
- убрус** м. *убрус, марамица* – ела крвава пред-воре изиде милошь додра (!) кона примаше крвавиемъ ѿбрѿсомъ заклонаше се (4а/15–4б/2)
- увијек** прил. *заувек* – милошь че ѿставити споменъ полѿ косовѿ доклез се зовѿ растрѿзи ѿвиекъ знати се (6б/10–13); в. **узвијек**
- Угљеша** м. *Уѿљеша, мушко име* – ва то време настѿпи на царство юрошево (!) краљ ѿкашинъ мрнавчевичъ и ѿгљеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)
- ударити, ударим** свр. *ударѿи* **1.** *загаѿи ударац* – када то чѿ видосава поскочи каконо ѿхола девица и ѿдари свою сестрѿ елѿ рѿкомъ ѿз образъ (4а/3–7); **2.** *ѿѿшеѿи, избиѿи у јаком млазу, шикнуѿи* – на рѿци ѿи бинаше прстенъ о (!) злата потонѿ ели ѿ лице ѿкрвави ѿи лиеви ѿбразъ ѿдари крвца нис прси (4а/7–11); **3.** *изврѿиѿи судар једноѿ ѿела с друѿим* – рѿком чѿ те рѿци испот кона додавати како ѿвкъ ѿвкѿ ѿане ка-д-одае пак чѿ тобом^б ѿдарити ѿ каменъ каконо гладанъ ѿро жабомъ корначомъ (5а/5–11)
- уз** предл. (с ак.) *уз* – када то чѿ видосава поскочи каконо ѿхола девица и ѿдари свою сестрѿ елѿ рѿкомъ ѿз образъ (4а/3–7)
- узвијек** прил. *заувек* – нечѿ штеѿети моѿу саблѿ чиничѿ споменъ полѿ косовѿ ѿставичѿ каменъ знати се ѿзвиекъ за велико чѿдо (12а/3–7); в. **увијек**

- уздахнути, уздахнем** свр. *уздахнуџи* – милошъ и-с-рца ѝздахнъ и ѝзе вџка бранковича за рџкџ те га далеко о (!) вора (!) џдведе и рече немџ (4б/7–10)
- узети се, узнем се** свр. *узети се (за руке)* – и на тои риечи господа џсташе весела на ти гласъ мали и велики ѝзеше се ѝ орџ играхъ и џвџ песнџ пою (11б/2–6)
- узети, узнем** свр. *узети, ухваџиџи* – милошъ и-с-рца ѝздахнъ и ѝзе вџка бранковича за рџкџ те га далеко о (!) вора (!) џдведе и рече немџ (4б/7–10)
- узрати, узрастем** свр. *узрасџи* – када и станџ ветри нихати страшиво е мои брате и погледати реко би лџзи сџ изнова ѝзрасли како е поле џћевено (10а/7–12)
- укратити, кратим** свр. *одџиџи, ускрасџиџи* – тако ти завета кои е мечџ нама што даю верни мџжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоџа воиска с тобомъ здраво џдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свџда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^а земла родила немой ми ѝкротити (!) шо чџ ти говорити (7б/8–8а/4)
- уодити, уодим** несвр. *уходџиџи* – и миланъ џтиде постаџа тамо много дана докле џоди силџ цара мџрата и тако г^а желахъ србска господа вече мџ се не надаџ (9б/10–15); в. **уходити**
- уочи** предл. (с ген.) *уочи* – џочи кр^снога имена згоди се вечеръ сџботни данъ и сазва славни кнезъ лазаръ свџ србска господџ к себи на вечерџ (12б/10–15)
- Урош** м. *Урош, мушко име* – и по-томџ поставише младаго јуроша (!) сина царева на царство негово господара срблемъ (1б/15–18)
- Урошев, -а, -о Урошев** – ва то време настџпи на царство јурошево (!) краљ џкашинъ мрнавчевичъ и џглеша деспот и гоико воевода (1б/18–2а/4)
- усјести/усести, усјед(н)ем/усед(н)ем?** свр. *узџахџи* – кнез славни лазаръ на кона свога ѝседе свою воиска џбрати к полџ косовџ и то наипослие џтиче џ свога двора како вече се вратити нече (9б/1–7)
- уоставити се, уоставим се** свр. *заусџавиџи се* – кнеже лазаре господине мои видимъ ера џчешъ почи на поле косово али се мало џстав(...) са своџмъ воискомъ докле се види е ли што истина џ милошеве невере џче ли шо бити истина (7а/7–14)
- уходити, уоходим** несвр. *уходџиџи* – и посла кнезъ лазаръ милана топличанин^а да џходи воиска и силџ цара мџрата (9б/7–10); в. **уодити**
- уцвијелити, уцвијелим** свр. *уцвелиџи* – немой ми деветъ браче југовича ѝ бои водити немой ме жалоснџ ѝцвиелити немой ми да погине колено југа богдановича та вриедна џснова златна колено и крџь (8а/4–10)

учинити, учиним свр. *учиниџи* **1.** *извршиџи, извесџи, џочиниџи* (какву радњу), *урадиџи нешџо* – зато нека свакъ зна шо џчини џбиличь и нека свакъ чџе и види да ниесамъ на милошь кобиличь него џбиличь прави и рабри џетичь (5џ/1–6); **2.** *начиниџи некоџа нечим, некаквим* – пак чџ те џ моџи десници џдниети каконо хртъ зеца пред ловцима и даровачџ те верници твоџи џлоџи видосави или жива или мртва зашто она џчини мою матеръ кобиломъ (5а/11–5џ/1)

Х

христанин/христјанин? м. *хришћанин* – и воеваше на христане (2џ/13)
христјански, -а, -о *хришћански* – боже ти намъ даи за веръ христанскџ бога молити и за цркве божие крвь свою пролити (11џ/7–11)
хрт м. *хртџ* – пак чџ те џ моџи десници џдниети каконо хртъ зеца пред ловцима и даровачџ те верници твоџи џлоџи видосави или жива или мртва зашто она џчини мою матеръ кобиломъ (5а/11–5џ/1)

Ц

цар м. *цар* – и дадоше га родители его само-држцџ царџ стефанџ синџ крала дечанскаго да слџжи емџ (1џ/1–4)
царев, -а, -о *царев* – и по-томџ поставише младаго јуроша (!) сина царева на царство негово господара срблемъ (1џ/15–18)
царство с. *царсџво* ♦ **поставити на царство** *џроџласиџи за цара* – и по-томџ поставише младаго јуроша (!) сина царева на царство негово господара срблемъ (1џ/15–18)
црква ж. *црква* – боже ти намъ даи за веръ христанскџ бога молити и за цркве божие крвь свою пролити (11џ/7–11)

Ч

чадор м. *чадор, шайџор* – чадори се биеле далеко како сниегъ (10а/13–14)
чардак м. *дворац, џосџџодски двори* – ва то време кнезь лазарџ ездинаше на коние са своима двема зетовима свомџ дворџ биелџ а то гледаю двие кчери лазареве с висока чардака (3а/18–3џ/6)
час м. *час, џренушџак* – џ ти часџ кнезь лазарџ доџе сџ своџа двема зетовима пре-д-воре свое коне доездише (4а/12–15)

- чаша** ж. *чаша* ◇ **попити ту чашу** *дочекајџи истџу судбину* – и бого виће неправд(...) и они брзо тџ чашџ попиш(...) џ тџрака на марици води и брзо имџ тџрци главе џсекоше (2а/6–10)
- честит, -а, -о** *честџиџџ* – тадаи мџ се милица сџзна поклони и рече мџ тако ти богџ свџ твоју државџ сахраниџ и здраво срдџо (!) а ти ми еднога брата џстави џ заклетв^е сестри за милоштџ нека старца юга пасџ џстане честитаго крви и колена или гласџ на џвомџ крају земље (8б/9–9а/2)
- четири** бр. осн. *четџири* – и паки по погибели мрнавчевича промисломџ божиемџ поставише кнеза лазара на престолџ србски са благословение^м четири патриахра (!) србска и васега сабора србскаго (2б/14–3а/2)
- чин** м. *дело* – тако кнезџ лазарџ бџсь господарџ срблемџ и пребиваше џ васакомџ добромџ чинџ и џ милости и правди и џ правомџ сџдџ (3а/3–7)
- чинити, чиним** несвр. *чиниџџи* – нечџ штећети мою саблџ чиничџ споменџ полџ косовџ џставичџ каменџ знати се џзвиекџ за велико чџдо (12а/3–7)
- чловјек/човек?** м. *човек* – имаше џко милостиво рџци имаше податливе свакомџ чловекџ (3а/7–10); в. **чоек**
- чоек** м. *човек* – како чоекџ самџ себе прорече и тако мџ се брзо стече (12а/7–10); в. **чловјек/човек?**
- чудо** с. *чудо* **1.** *оно шџџо изазива оџшџџе чућење, чудна, необична џјава, феномен* – видосава говори дрџгама своимџ и сестри ели погледаите чџда сада како милошџ кобиличџ езди кона з деснџ странџ мога џца лазара а вџкџ бранковичџ с ливевџ странџ (3б/6–13); **2.** *велики џодвиџ, џодухваџи коџи изазива чућење* – нечџ штећети мою саблџ чиничџ споменџ полџ косовџ џставичџ каменџ знати се џзвиекџ за велико чџдо (12а/3–7)
- чути, чујем** свр. *чуџџи* – када то чџ видосава поскочи каконо џхола девица и џдари своју сестрџ елџ рџкомџ џз образџ (4а/3–7)

Ш

шо зам. в. **што**

- штећети, штедим** несвр. *шџџегетџи* – нечџ штећети мою саблџ чиничџ споменџ полџ косовџ џставичџ каменџ знати се џзвиекџ за велико чџдо (12а/3–7)
- штит** м. *шџџиџџ* – милош е штитџ мои пернати џ немџ ми сва мою снага и крепостџ стои (6б/7–10)
- што**, вар. **шо** зам. *шџџо* **1.** *неодрећена; нешџџо, ма шџџа, ишџџа* – кнеже лазаре господине мои видимџ ера џчешџ почи на поле косово али се мало џстав(...) са своџмџ воискомџ докле се види е ли што истина џ милошеве невере џче

ли шо бити истина (7а/7–14); 2. *уѿийѿна* – милошь виће елз кравъ и рече шо е ело лице криво а ѿна мъ а ѿна мъ (!) све право каже како е сестра збила (4б/2–6); 3. *односна* – тако ти завета кои е мечъ нама што даю верни мъжеви верниемъ женама и тако ти твога рода кои самъ с тобомъ изродила и тако ти твоја воиска с тобомъ здраво ѿдила и сречниемъ деломъ и гласомъ свѣда добивала и тако ти по-т-обомъ тво^{на} земла родила немои ми вкротити (!) шо чъ ти говорити (7б/8–8а/4)

Списак скраћеница и симбола

м. – именица мушког рода;	ген. – генитив;
ж. – именица женског рода;	присв. ген. – присвојни генитив;
с. – именица средњег рода;	дат. – датив;
ср. р. – средњи род;	ак. – акузатив;
зам. – заменица;	инстр. – инструментал;
бр. осн. – основни број;	лок. – локатив;
бр. ред. – редни број;	једн. – једнина;
свр. – глагол свршеног вида;	мн. – множина;
несвр. – глагол несвршеног вида;	хип. – хипокористик;
прил. – прилог;	вар. – варијанта;
предл. – предлог;	енкл. зам. – енклитички облик
везн. – везник;	заменице;
везн. врем. – временски везник;	в. – видети;
узв. – узвик;	ср. – сравнити;
парт. – партикула;	◇ – израз;
опт. парт. – оптативна партикула;	• – пренесено значење.

ИЗВОР

Повест од житија светаго кнеза Лазара и његова војевode Милоша Обилића и остале све српске госpode иже бист на пољу Косову, у саставу рукописа Рс 82 (Зборник из средине XVIII века), л. 1–12, Београд: Народна библиотека Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић, Ђура (1863–1864). *Рјечник из књижевних старина српских*. Београд: Државна штампарија.
- Даничић, Ђура (1874). *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*. Београд: Државна штампарија.
- Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Ређеп, Јелка (2010). *Житије кнеза Лазара*. Нови Сад: Прометеј.
- РМС: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- СС: *Старославјанский словарь, по рукописям X–XI веков*. Ур. Цейтлин, Р. М.; Вечерка, Р.; Благова, Э. Москва: Издательство «Русский язык», 1994.
- Трифуновић, Ђорђе (1968). *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*. Крушевац: Багдала.
- Цейтлин, Раља Михайловна (1986). *Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв.* Софија: Издательство Болгарской академии наук.
- Штавланин-Ђорђевић, Љубица, Мирослава Гроздановић-Пајић и Луција Цернић (1986). *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*. Београд: Народна библиотека Србије.

*

- Meljčuk, Igor (2012). Phraseology in the language, in the dictionary, and in the computer. *Yearbook of Phraseology*. 3/1: 31–56.
- Miklosich, Franz (1863). *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum*. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Škaljić, Abdulah (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Vesna Bajić

THE DICTIONARY OF *THE STORY OF THE BATTLE OF KOSOVO* (THE
MANUSCRIPT BY ILIJA JOVANOV)

S u m m a r y

This paper represents a dictionary of one of the versions of *The Story of the Battle of Kosovo* – *The Manuscript by Ilija Jovanov*, written in the mid-18th century. The text is written in the Old Serbian language, with sporadic lexical items from the Serbian Church Slavonic system (like *dašti*). On the basis of some specific dialectal words, like *čoeck*, it is assumed that the manuscript originates from Montenegro. It is written in the minuscule script, the orthography is not standardized, and both ekavian and ijekavian forms are present. Due to the fact that the lexicon of the pre-standard period of the Serbian vernaculars has not been thoroughly investigated yet, this paper can be regarded as a modest contribution to the understanding of the lexical structure of Serbian language of that epoch.

Key words: historical lexicography, Old Serbian, 18th century, dictionary, *The Story of the Battle of Kosovo*, The Manuscript by Ilija Jovanov.

Мср Весна Бајић

Нови Сад

Србија

Имејл: vesna.bajic93@gmail.com

ФУНКЦИЈА И ПРЕВОД(ИВОСТ) ФРАЗЕОЛОГИЗАМА У ПЕСМИ „ВРАТИ МИ МОЈЕ КРПИЦЕ” ВАСКА ПОПЕ¹

САЖЕТАК

У овом раду се на примеру песме „Врати ми моје крпице” Васка Попе анализира функција и преводивост српских културно специфичних фразеологизама на енглески језик. Имајући на уму специфичне особине српског језика и метафоричну природу фразеологизама, циљ је био указати на изазов превођења поезије која је заснована на српској културно специфичној лексици. Попини фразеологизми су подељени у три групе (непромењени, „прерушени” и фразеологизми са промењеним значењем) и оригинална и преведена песма су компаративно анализирани с аспекта семантичке и структурне употребе фразеологизама. Поређењем оригинала и превода Ен Пенингтон, испитује се Попин поступак употребе, али и мистификације културног наслеђа садржаног у фразеологизмима с циљем да се понуди модел језичке анализе која би омогућила успешнији и прецизнији превод.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Васко Попа, фразеологизам, културно специфична лексика, превођење

1. Увод

Значај културно специфичне лексике за преношење (културне) информације предмет је различитих наука и методолошки приступ лексичкој грађи зависи не само од поља интересовања истраживача, већ и од *контекста* у којем је дата грађа представљена. Став Јоане Ирине Дурдуреану (2011: 53), прихваћен и међу другим лингвистима, према којем „постоје бројне речи за које не постоји еквивалент [у *другом језику*, прим. аут.], посебно уколико су изузете из

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* (бр. 178005), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, под менторством проф. др Јасмине Дражић.

контекста”, подразумева да управо *контекст* одређује поље значења речи, а последично и њену преводивост. Термин „културно специфична лексика” упућује на условљеност значења речи или израза *културом* која то значење производи у специфичној друштвеној, културној и историјској стварности. Весна Савић и Илијана Чутура (2011: 126) су, позивајући се на теорију ‘лексикултуре’ Роберта Галисона, анализирале на који начин се „имплицитно знање које деле сви чланови лингвистичке заједнице”, односно *културно специфично* знање садржано у језику преноси у други језик и културу различитим преводилачким стратегијама. Као што су ауторке истакле, у књижевности је лингвистичка анализа додатно условљена *метафориком* изворног текста, што у анализи и преводу поезије која рачуна на културно специфичну лексику и особене семантичко-синтаксичке структуре представља додатну потешкоћу и изазов преводиоцу. У српској књижевности постоје десетине песника и песникиња који су свој песнички израз засновали на фразеолошком потенцијалу српског језика (Ђорђе Марковић Кодер, Момчило Настасијевић, Новица Тадић и др.), али је поезија Васка Попа јединствена по огромној рецепцији и утицају који је имала управо кроз *превод* песама које обилују наизглед *непреводивим* фразеологизмима и песниковим варијацијама структуре и семантике тих фразеологизама. Ово је посебно значајно јер преводиочев задатак није био само да препозна и пренесе значење, звучање или структуру фразеологизама у други језик, већ и да одвоји *постојеће* фразеолошке изразе од оних које Попа било *мења* било *скрива*, позивајући на игру одгонетања, која нужно активира читаочеву културно-језичку компетенцију. Циљ нашег рада је да на примеру песме „Врати ми моје крпице” анализирамо улогу, употребу и структуру културно специфичних фразеологизама у Попиној поезији, а потом да испитамо критеријуме и успешност превода Ен Пенингтон² на енглески језик. Оваквим приступом се, пре свега, истиче практична примена лингвистичких и традуктолошких теорија о културно специфичној лексиси те нам је крајњи циљ да понудимо модел(е) анализе *културног превода* поезије Васка Попа, као и да укажемо на опасност коју је Гајатри Чакраворти Спивак видела у преводима књижевности тзв.

² „Поред Чарлса Симића, на преводу Попине поезије читавог живота предано је радила и Ен Пенингтон, која је својим извршним преводима и посвећеношћу Попи знатно допринела његовој слави у Енглеској” (Ђерговић-Јоксимовић 2016: 20).

Трећег света³, а која је присутна при сваком превођењу с условно речено мањег језика (језика с мањим бројем говорника) на глобалне језике попут енглеског. Ова опасност почива у недовољном познавању специфичности културе језика с којег се преводи и ненамерни пропусти доводе до креативних језичких поигравања, али у потпуности независних од оригинала.

Анализирајући културу кроз кључне речи, Ана Вјежбицка (1997: 21) је лексику дефинисала као „најбољи доказ стварности ‘културе’, у смислу историјски пренесеног система ‘појмова’ и ‘ставова’”, уз свест да су и језик и култура системи који се непрекидно мењају. Стога, језик није изоловани скуп речи и граматичких правила, већ подразумева „симболичку моћ одређеног начина комуникације” (Durdureanu 2011: 52), коју припадници лингвистичке заједнице разумеју. Другим речима, „вредности које су дубоко укорене у култури одговарају метафоричком систему језика” (Bragina 1996: 199), а та условљеност (метафоричког слоја) језика културом посебно је истакнута у фразеологизмима. У лингвистици и антропологији скован је термин *културема* за „друштвени феномен културе X који њени припадници сматрају релевантним и који је, у поређењу с одговарајућим друштвеним феноменом у култури Y, специфичан односно карактеристичан управо за културу X” (Пејовић 2016: 135). Анђелка Пејовић је у свом раду „Културеме унутар фразема и фраземи као културеме”⁴ анализира на који начин веома учестале лексеме и фраземе без конкретне културолошке компоненте добијају статус културеме у контекстима у којима добијају пренесено и специфично значење које не постоји у другим језицима и културама. Специфичност културеме постоји само у *поређењу с другом културом*, те је у том смислу један од критеријума за називање одређене фраземе *културемом* њена *преводивост* на други језик. Премда граница између културеме и фраземе није прецизно дефинисана, термин *културема* је користан у анализама специфично културне лексике и њене преводивости. Стратегија многих преводилаца јесте употреба *фуснота*, у којима се читаоцу нуде додатна објашњења, али у поезији би такав поступак знатно нарушио хомогену структуру песме и естетски ефекат. Топоними и референце на одређена

³ Анализирајући преводе бенгалских ауторки на енглески, Гајатри Чакраворти Спивак (Spivak 2000: 405) је истицала опасност од недовољног познавања језика бивших колонија и претерано прилагођавање укусу и знању читаоца на Западу: „Другим речима, особа која преводи мора имати изоштрен слух за специфичност оригинала”.

⁴ Више о овоме видети у Пејовић (2016).

културно-историјска дешавања чест су повод преводиоцу да напише додатне коментаре или фусноте, али објашњавање фразеологизама који садрже учестале лексеме представља својеврсни *пораз* преводиоца да пренесе изворни текст у циљну културу. У том смислу је поезија Васка Попе посебан изазов преводиоцима с обзиром на богату српску традиционалну културу на којој је изграђена – на домаћег читаоца, она оставља утисак *већ виђеног*, али мистификованог додатним слојем значења у контексту песничке стварности. Циљ је испитати да ли је и колико било могуће пренети значење српских фразеологизама на енглески, уз свест о постојању различитих преводилачких ставова о томе *шта је успешан превод*.

Већ наслов песме „Врати ми моје крпице” упућује на дечју игру трампе, када деца размењују одећу за своје играчке, посвађају се и траже је назад, те је ово карактеристична жаргонска фраза која уводи читаоца у *игру скривања и претварања* саздану од фразеологизама. С обзиром на то да је у питању циклус састављен од тринаест песама и додатне уводне, „Врати ми моје крпице” представља добар пример за анализу односа Васка Попе према српској културно специфичној лексици и пружа довољно обиман корпус примера употребе фразеологизама у његовом песничком језику. Ради прегледности анализе, поделили смо фразеологизме у три групе:

1. непромењени фразеологизми – фразеологизми које песник у структурном и лексичком смислу не мења, али им додаје слој значења у контексту песме;
2. „прерушени” фразеологизми – фразеологизми којима је циљ да *подсети* на постојеће изразе, било преко сличне структуре, дела фразеологизма или трансформисаног постојећег фразеологизма;
3. фразеологизми промењеног значења – песник их употребљава у изворном или незнатно измењеном облику, али им, делимично или у потпуности, мења значење ослањајући се више на звучаче него семантику.

2. Непромењени фразеологизми

У ову групу су сврстани фразеологизми који су употребљени у изворном значењу, али им је у контексту песничке стварности додат слој метафоричког значења или, другим речима, слој који зависи од тумачења читаоца. На овај

начин Васко Попа показује у којој мери је чак и устаљене изразе попут фразеологизама могуће употребити у новом контексту, на тај начин скренувши пажњу на арбитрарност значења фразеологизма у одређеној културној заједници. Управо због тога што се историјско порекло фразеологизама често изгуби у савременом контексту, њихова структура и неретко необични лексички спојеви представљају неисцрпан извор за стваралачку имагинацију.

Уводна песма почиње фреквентним фразеологизмом *пасти на памет*:

„Падни ми само на памет

Мисли моје образ да ти изгребу” (Попа 1997: 107)

У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РСМ), дата су два значења овог фразеологизма: *дошло (пало) му је на (у) памет*: а) сетио се нечега б) дошла му је жеља, намера да нешто уради (РСМ). Васко Попа радњу која је ван људске контроле (присећање, *случајно* стварање нове идеје) претвара у *вољну* радњу која *зависи* од непознатог субјекта којем се обраћа – субјекат на тај начин добија контролу над сећањем лирског субјекта те му се истовремено и *прети* у случају да одлучи да *падне на памет*. Лексема *пасти* истиче управо немогућност да се ментални процес контролише те Васко Попа сву контролу приписује непознатом субјекту који у песми задобија готово магијске моћи.

Ен Пенингтон први двостих преводи као:

„Just come to my mind

My thoughts will scratch out your face” (Ропа 1969: 54)

Преводитељка бира постојећи фразеологизам у енглеском значењу, један од неколико са сличним значењем (*bring to mind, call to mind, enter one's mind*) – одабрано решење свакако одговара оригиналном изразу, али лексема *come* (доћи) није једнако стилски обојена као српска реч *пасти*. Реч коју је Ен Пенингтон употребила нема нужно значење изненадног догађаја, док сличан израз *spring to mind* (у дословном преводу: ‘изненада се појавити у нечијем уму’) стилски више одговара Попином стиху јер је и у самој лексеми наглашена *случајност*.

У трећој песми, у којој се лирски субјект обраћа непознатом Другом, нижу се негативни облици глагола (*нећу, немој*). Структура песме почива на развијању

метафоре у фразеологизму по обрасцу сличности те песник на постојећи фразеологизам одговара својим:

„Нећу ни печен ни препечен
Ни пресан посољен
Нећу ни у сну” (Попа 1997: 110)

Јосип Матешкић у *Фразеолошком рјечнику хрватскога или српскога језика* наводи два слична фразеологизма: *бити печен и препечен (варен)* у чему ‘бити велики вјештак/стручњак/ експерт у чему, бити препреден’ и *ни печен ни кухан (ни фриган, ни варен)* ‘недефиниран, недовољно одређен’ (Матешкић 1982: 458). У контексту Попиних стихова, највероватније је значење ‘препредености’, јер лирски субјект не жели да буде *преварен* и *заваран*, али не жели ни да *заварава* („Немој да се завараваш” [Попа 1997: 110]). Ипак, читава песма је управо *игра заваравача* о чему сведочи и стих у којем Попа ствара сопствени фразеологизам по узору на постојећи: *ни пресан посољен*. Први фразеологизам, стога, фигурира као *кључ* за загонетку те је песничко поигравање с кулинарском метафориком могуће протумачити у датом светлу. Попа пак не употребљава врло фреквентан „кулинарски фразеологизам” с истим значењем лукавости и препредености: *бити намазан (премазан) свим мастима*, чиме захтева додатни напор читаоца/преводиоца.

Ен Пенингтон је понудила буквалан превод овог идиома:

„I won't not even *grilled and double-grilled*
Not fresh nor salted
I won't even in a dream“ (Попа 1969: 55)

Израз за који се преводитељка одлучила ни у којој мери не преноси оригинално значење српског фразеологизма те је за енглеског читаоца он искључиво песничка метафора, а с обзиром на важност разумевања остатка стихова изведених из датог фразеологизма, песничка слика у преводу је врло херметична. Ипак, уколико би покушала да овај израз замени енглеским фразеологизмом сличног значења (нпр. *double-dealing, hanky-panky, dirty pool*), извесно је да би структура песме била знатно нарушена и у формалном смислу би било врло тешко задржати *формулу* којом се Попа служи. Управо су *формуле* из културне традиције оно што Попа преузима у својој поетици – сем загонетки

и клетви⁵, *структура* фразеологизма је оно што Попин језик чини „истим, само мало другачијим”.

О начину на који Попа *изводи* песничку слику од полазног фразеологизма сведочи и почетак пете песме:

„Теби *дођу лутке*
 А ја их у крви својој купам
 У крпице своје коже одевам” (Попа 1997: 112)

Фразеологизам *дошле (удариле) коме лутке у главу* је у контексту песме посебно значајан – читава песма почива на метафори о игри луткама и крпицама, а значење фразеологизма ‘постати луцкаст, каприциозан, ћудљив’ [Матешић 1982: 322]) одговара *игривости* на којој песник инсистира у свом песничком језику. Стога, овај фразеологизам симболично представља сву двосмисленост Попиног песничког израза те је у преводу потребно пренети и лексему *лутка*, али и *ћудљивост* тог непознатог Другог с којим се лирски субјект *бори* у овој песми.

Ен Пенингтон нужно прави компромис и прилагођава енглеску колокацију *harebrained ideas* у значењу ‘будаласто, бесмислено’:

„You get *harebrained puppets*
 And I bath them in my blood
 Dress them in rags of my skin” (Попа 1969: 56)

С обзиром на то да не постоји еквивалент српском изразу у енглеском језику, ово решење је у великој мери успешно јер рачуна на историју речи *harebrained*. У *The American Heritage Dictionary of the English Language* (1994: 3324)

⁵ У песми „Врати ми моје крпице” такође су присутне формуле преузете из народних загонетки, басми и клетви:

„У три котла намћор воде
 У три пећи знамен ватре
 У три јаме без имена и без млека” (Попа 1997: 113).

„Семе ти и сок и сјај
 И таму и тачку на крају мог живота
 И све на свету” (Попа 1997: 113).

објашњена је распрострањена заблуда у вези с пореклом речи: „Први део сложенице *harebrained* је често погрешно написан као *hair* у уверењу да је значење речи ‘са мозгом величине длаке на коси’, а не ‘са не више разума но наследник’” – ова заблуда је, заправо, корисна за сам превод јер повезује *мозак* и *лутке* на директнији начин од изворног (исправног) значења. Ен Пенингтон је директно превела српски израз и додала му придев те је њен псеудофразеологизам потребно тумачити као ‘get foolish ideas’. Ипак, *дођу лутке* има и конотацију ‘неочекиваног’, ‘променљивог’ и ‘хировитог’ расположења, што се у потпуности изгубило у преводу.

Цела шеста песма написана је по узору на структуру клетве у српском језику, чиме се непознатом Другом псују „и семе и племе” на различите начине:

„Корен ти и крв и круну
И све у животу
(...)
Семе ти и сок и сјај
И таму и тачку на крају мог живота
И све на свету” (Попа 1997: 113).

Псовати некоме корен (и колена) према Матешиневој (1982: 261) одредници значи ‘псовати кому род и претке/пород и потомке’, а Попа развија почетни фразеологизам до онтолошких почетака Бића те куне и „легло празнине”, „небеску материцу”, „таму и тачку на крају живота” (Попа 1997: 113). Анализирајући клетве у српској и македонској народној поезији, Љиљана Суботић (2010: 504–505) их је дефинисала са становишта Остинове теорије говорних чинова као: „илокуциони⁶ говорни чин, који се изводи као реакција на понашање других у виду изрицања негативне жеље, али често и као перлокуциони⁷ говорни чин. Ако посматрамо примере забележених клетви, очигледно је да се експлицитни перформативи – онако како их одређује Остин, тј. глагол у првом лицу (једнине или множине) презента – готово никада не

⁶ Илокуциони говорни чин означава чин који врши говорник самим тим што је формирао исказ.

⁷ Перлокуциони говорни чин означава исказ којим говорник настоји да изазове одређено дејство на понашање, веровање и осећање другог (искази који некога могу да увреде, убеду, уплаше итд).

појављује у клетвама. Нема нити једног примера у којем адресант изриче клетву започињући је речима: *Кунем... / Проклињем*”.

Премда Попа, такође, не помиње *псовку* или лексему којом би се директно клело (*проклињати, клети*), већ је читаоцу из исте културне заједнице довољна структура *именица + енклитика личне заменице у дативу (ти, му, вам)* да би препознао клетву, Ен Пенингтон је у свом преводу користила лексему *damn* која означава клетву на енглеском:

„*Damn your root and blood and crown*
And everything in life
 (...)
Damn your seed and sap and shine
And dark and stop at the end of my life
And everything in the world” (Попа 1969: 56–57)

Јасно је да је у енглеском немогуће репродуковати исту синтаксичку структуру због различитог облика кроз који се исказују падежи, а пренос Попине инверзије у директном облику би звучао бесмислено (*Root your and blood your and crown your*). Премда се додавањем речи *damn* не нарушава структура клетве, сама структура је вишезначна у савременом контексту с обзиром на то да *damn you* пре означава бес или незадовољство нечијим понашањем или поступком него недвосмислену клетву. У контексту песме је пак јасно да је у питању клетва због именица *корен, крв, семе*, али се у строго језичком смислу употреба речи *damn* може односити на *осећање говорника* према објекту, а не нужно проклињање управљено *ка* објекту.

Последњи пример из групе непромењених фразеологизама упућује на постојање универзалних фразеологизама, које је лако разумети јер упућују на конкретну (физичку) радњу којом се изражава осећање:

„Рећи ћу последње доста
 Напунићу уста земљом
Стиснућу зубе” (Попа 1997: 119)

„I'll say the last enough
 Fill my mouth with earth
Grit my teeth” (Попа 1969: 60)

Стиснути зубе означава ‘трпјети шутећи, издржати што’ (Матешић 1982: 795), док у енглеском *grit one's teeth* означава исто ‘if you decide to grit your teeth, you decide to carry on even though the situation you are in is very difficult’ (CCDI).

Анализа непромењених фразеологизама показала је важност не само лексема које чине израз, већ и *структуре* која је чак и без директног помена лексеме носилац значења. Преводeћи ове изразе, Ен Пенингтон их је:

1. заменила постојећим енглеским фразеологизмима (*grit one's teeth, come to my mind*);
2. директно превела (*grilled and double-grilled*);
3. делимично прилагодила енглеском језику, а делимично задржала изворни синтаксички облик (*get harebrained puppets, damn your root and blood*).

3. „Прерушени” фразеологизми

До сада смо анализирали *очигледне* фразеологизме које је могуће пронаћи у речницима српског/хрватског језика, те је преводитељка релативно лако могла препознати Попине референце и употребу српске културно специфичне лексике. Ипак, највећи број фразеологизама су тзв. „прерушени” фразеологизми, изрази које Попа модификује и прилагођава песничком свету, али они истовремено делимично или у потпуности задржавају своје изворно значење.

У првој песми у циклусу, Попа ради додатног стилског ефекта алитерације мења израз *горети од жеље* ‘јакострасно жељети’ (Матешић 1982: 800):

„Моје крпице од тачкасте наде
Од жежене жеље од шарених погледа
Од коже с мога лица” (Попа 1997: 108)

Жежена жеља је жеља која ‘жари’, ‘изазива бол’, а истовремено је сачувано значење изворног фразеологизма. Друго могуће, мада мање вероватно значење изведено је из изрази *жежено злато*, у којем придев *жежено* има значење чистог. Чини се да је преводитељка Ен Пенингтон одабрала друго значење:

„My rags of pure dreaming

Of *burnished desire* of chequered glances
Of skin from my face” (Попа 1969: 54)

Реч *burnished* значи ‘чисто’, ‘исполирано’, ‘сјајно’ и, упркос сличности са речи *burn* ‘горети’, нема везе са њом. Стога, у буквалном преводу на српски, *burnished desire* је ‘сјајна/исполирана жеља’, што се надовезује на „крпице од *чистога* сна” (Попа 1997: 108), али је изгубљен изворни фразеологизам из којег је највероватније изведена анализирана синтагма.

У трећој песми, лирски субјект назива адресата „*гујом под кошуљом*”, алудирајући на фразеологизам *хранити (чувати) гују на срцу (на прсима, у недрима)* у значењу ‘неговати незахвалника’ (Матешкић 1982: 176). Из контекста је јасно да Попа употребљава незнатно измењен фразеологизам с обзиром на то да је трећа песма у целости посвећена „злооком ножу” и „претворници” (Попа 1997: 109), али Ен Пенингтон у енглеском преводу у потпуности превиђа да је у питању *универзални* фразеологизам са директним еквивалентом у енглеском језику:

„Roamed the crooked world
With you *snake in the grass*” (Попа 1969: 55)

Наиме, израз за који се преводитељка одлучила постоји и одговара значењу изворног Попиног фразеологизма: ‘if you describe someone as a snake in the grass, you are expressing strong dislike and disapproval of them because they pretend to be your friend while actually being an enemy and betraying you’ (CCDI), али постоји израз *a snake in (one's) bosom* с истим значењем: ‘someone whom one has befriended, taken care of, or treated well but proves to be traitorous, untrustworthy, deceitful, or ungrateful’ (Farlex Dictionary of Idioms). Ен Пенингтон је пропустила не само прилику за буквалним преводом, већ се лексема *grass* не уклапа у низ делова тела, одевних и кућних предмета које Попа набраја у циљу хиперболизације *блискости* са „*гујом под кошуљом*”: „*марама бела*”, „*од малих ногу*”, „*у истој постељи*” (Попа 1997: 109). Израз *од малих ногу* у значењу ‘од дјетињства, од малена’ (Матешкић 1997: 385) код Ен Пенингтон је преведен “we know each other / *since we were so high*” (Попа 1969: 54), претварањем придева *мало* у енглеско *high*. Такође, израз који је употребила не налази се ни у једном речнику енглеског језика, те је реч о њеном покушају да пренесе слично значење у енглески језик. Чини се да би решење *since we were little* било једноставније и разумљивије у контексту стиха.

У седмој песми, у низу претњи које лирски субјект изриче, једна је у вези са фразеологизмом који је Попа додатно стилски обојио:

„*Напујдаћу ти магле из костију*
Да ти попију кукуте с језика” (Попа 1998: 114)

Матешић (1982: 328) бележи израз *дати кому маглу* у значењу ‘натјерати кога у бег’, што се у контексту Попине песме чита као својеврсни *егзорцизам* тог демонског Другог које га насилно опседа. Попа користи стилски обојену реч *напујдати* ‘нахушкати, подстаћи на лов’ и метафору *магла у костима*, претећи псеудофизичким *комадањем* адресата („спалићу ти ја обрве”, „подрезаћути распеване нокте” [Попа 1997: 114]). Ен Пенингтон налази одговарајућу замену за лексему *напујдати*, а остатак преводи принципом *реч за реч*:

„*I'll hound the fogs out of your bones*
So they drink the hemlock off your tongue” (Попа 1969: 57)

Hound је у енглеском језику и именица и глагол – као именица, означава ‘ловачког пса, оног који гони’, а значење глагола је еквивалентно српској речи *напујдати*. Премда се српски фразеологизам у потпуности изгубио, песма је у преводу добила нову димензију због сличности између *fog/dog*, те је Ен Пенингтон успешно пренела значење ‘гоњења’.

У осмој песми се Попа обраћа адресату у *женском роду*, као љубавник након раскида и набраја *јој* шта све може да ради након што је остави:

„*Можеш да ме правиш од мога пепела*
Од крша мога грохота
Од моје преостале досаде” (Попа 1997: 115)

У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) наведен је фразеологизам *правити (градити, лепити) некога од блата* у значењу ‘жалити за неким, осећати потребу или жељу за неким (кога више нема)’ те се Попа несумњиво позива на ово значење. Употреба лексеме *пепео* уместо *блато* стилски нијансира значење те лирски субјект себе назива *мртвим телом*, оним што остаје након уништења, а даље тумачење би овај модификовани фразеологизам вероватно довело у везу са *жеженом жељом*.

Ен Пенингтон дословно преводи израз:

„You can *shape me from my ashes*
From the *débris* of my guffawing
From my leftover *tedium*” (Попа 1969: 58)

Ово је добар пример начина на који се лако разумљив израз (јер почива на *замисливој* метафори) преноси из изворног у циљни језик без знатних измена, а притом га је могуће разумети иако не постоји еквивалентан фразеологизам у енглеском језику. За српског читаоца ово је *блиска* „претња” коју људи изговарају у свађи или при растанку, док је за енглеског читаоца ово *ефектна метафора* која се тумачи искључиво у контексту песме.

У деветој песми се демонски Други ословљава речју *чудо*, те Попа инсистира на понављању те речи:

„Бежи *чудо од чуда*

Где су ти очи
И овамо је *чудо*” (Попа 1997: 116)

Премда овде не постоји конкретан фразеологизам, Попа алудира на постојеће изразе у којима се понавља лексема *чудо*: *чуда и чудеса, чудна ми чуда, чудно чудо, чудо над чудима, чудом се чудити*. Ен Пенингтон реч *чудо* преводи као *monster*:

„*Monster* flee from the *monster*

Where are your eyes
Over here there’s a *monster* too” (Попа 1969: 58)

Оправдано је претпоставити да се преводитељка водила кореном српске речи *чудовиште*, али је у овом случају посреди *тумачење*, а не превод – у оригиналу се Попа поиграва управо са полисемијом речи *чудо*⁸, док је Ен Пенингтон

⁸ У РМС, наведена су следећа значења именице *чудо*: ‘појава у којој се огледа деловање натприродних сила, појава која је у супротности с природним законима; нешто натприродно, фантастично’, ‘оно што изазива опште чуђење, чудна, необична појава’, ‘велики подвиг, подухват

осиромашила вишезначност и *слободу тумачења* природе адресата. Попино *чудо* је истовремено и ‘чудовишно’ (не зна се где су му очи, живи у *нигдини*) и ‘чудотворно’ (кроз њега се гледа, краде *крпице*, чини невероватне подвиге) и ‘чудно’ (нејасан му је идентитет, лирски субјект му се обраћа час као антропоморфном бићу, час као апстракцији).

У једанаестој песми, Попа меша два фразеологизма и *ствара* два нова:

„Избрисао сам ти лице са свога лица
Здерао ти сенку са своје сенке” (Попа 1997: 118)

Матеших (1982: 311, 333) бележи *избрисати* (*збрисати*, *искоријенити*) *што с лица земље* у значењу ‘посве уништити, искоријенити/истријebити што’ и *здерати кому маску с лица* у значењу ‘раскринкати кога’. Попин лирски субјект постепено демистификује природу адресата кроз истовремено *раскринкавање* и *уништавање*, а једанаеста песма је у потпуности посвећена развијању метафоре *уништења кроз демистификацију* из почетног двостиха. Ен Пенингтон и у овом случају преводи методом *реч за реч*:

„I've wiped your face off my face
Ripped your shadow off my shadow” (Пора 1969: 59)

Ипак, у енглеском постоји еквивалентан фразеологизам који би читалац могао да препозна у преведеним стиховима: *wipe someone or something off the face of the earth* у идентичном значењу ‘уништити, елиминисати’ и да из метафоре првог фразеологизма изведе значење наредних стихова. У овом случају је Ен Пенингтон препознала вредност фразеологизма и није га заменила могућим синонимима за *избрисати* (*delete*, *clear*, *erase*).

Последњи „прерушени” фразеологизам је културама *глоггов колац*, али је у контексту Попине песме овај израз искоришћен као део фразеологизма *ударити чему глоггов колац* у значењу ‘сатрти, уништити (обично какво зло)’ (Матеших 1982: 248):

„Бићу глоггов колац у теби
Једино што у теби могу бити

који изненађује величином’, ‘разноврсни, необични предмети’, ‘тешко стање у коме се неко налази, неприлика, беда, невоља’.

У теби квариигра у теби безвезнице” (Попа 1997: 119)

Јасно је да глогов колац упућује на традиционалну праксу пробадања срца покојнику у страху од повампирења⁹, што у енглеском нема еквивалентни обред, те енглески читалац у изразу *hawthorn stake* не препознаје *ритуалну* позадину Попиних стихова. Ово је посебно важно јер показује на који начин поезија мења значење пуким преношењем у другу културно-језичку средину.

Анализа „прерушених” фразеологизама показала је у којој мери је важна *осетљивост* преводиоца за језичке нијансе као и темељно познавање изворног, али и циљног језика. Ен Пенингтон је имала тежак задатак превода српских културно специфичних фразеологизама (*глогов колац, правити некога од блата, горети од жеље*), али је изазов био препознати и оне фразеологизме који већ постоје у енглеском језику (*гуја у недрима, избрисати некога/нешто с лица земље*) јер их је Попа намерно *сакрио* у песничком тексту. На тај начин је постигао ефекат *блиског*, али истовремено и *зачудног*, употребивши не само *мистификованог адресата* већ и *лексичку мистификацију* која чини његов поетски језик особеним и препознатљивим чак и у преводу. О значајној међународној рецепцији Попине поезије сведочи и чињеница да је Тед Хјуз „отворено говорио да је Попа имао пресудан утицај на његову поезију насталу седамдесетих година двадесетог века” (Ђерговић-Јоксимовић 2016: 17), али је Зорица Ђерговић-Јоксимовић (2016: 121) у студији *Певања Вука и Вране* указала на постојање елемената Попиног стила „за које се може претпоставити да су делимично или сасвим ‘изгубљени’ у преводу”. Она је истакла управо *народну баштину* и традиционалну културу као извор како лексичких, тако и формалних обележја Попиног стиха. Анализирајући лексику, ауторка је скренула пажњу на *оказионализме* (нпр. *квариигра, испилобања, јабуконосац*) и *полусложенице* (нпр. *непочин-поље, неврат-поља*), али није било посебно речи о Попином односу према фразеологизмима. С обзиром на интерпретативну слободу кад је реч о поезији, код Попе је тешко разлучити код којих

⁹ „Сматрано је да глог може да спречи покојника да се после смрти претвори у вампира. Зато су му тело пробијали глоговим коцем, забадали глогове кочеве у гроб, садили глог на гробу, ограђивали гроб глогом или другим бодљикавим биљкама. Ако би се покојник ипак претворио у вампира, тада би му откопавали тело и пробијали га глоговим коцем” (*Словенска митологија* 2001: 126).

фразеологизама је важна *семантичка вредност*, а код којих је песнику више послужила њихова *форма* и *звучање*.

4. Фразеологизми промењеног значења

Премда чине најмању групу, фразеологизми промењеног значења показују на који начин је Попа искористио по дефиницији *окамењене* изразе, рачунајући на њихову *звучност* и метафорички потенцијал индивидуалних лексема. У трећој песми користи два оваква изрази:

„Нећу ни с ногама у џепу
Ни уденут у иглу ни везан у чвор
 Ни сведен на обичан прут” (Попа 1997: 110)

Израз *да кога уденеш у иглу* означава ‘врло мршаваг, танког човека’ (Матеших 1982: 190), а *везати се смртним чвором* представља ‘везаност до смрти за некога или нешто’ (Матеших 1982: 73). Иако им незнатно мења и лексичку структуру, Попа пре свега користи ове изразе јер су *звучни* у контексту треће песме која је у вези с *инађењем* и одбијањем варљиве природе адресата, који настоји да обмане лирског субјекта. Нема места претпоставци да је Попа указивао на мршавост или везаност до смрти, већ је хиперболисано набрајао ситуације које су, буквално схваћене, *фантастичне*. Ен Пенингтон их тако и преводи:

„I won't not even with my feet in my pocket
Not threaded through a needle nor tied in a knot
 Nor reduced to an ordinary rod” (Попа 1969: 55)

Последњи пример илуструје Попину *осетљивост* на звучање српских фразеологизама, те употребљава и оне који би у другом контексту имали застрашујуће значење:

„Теби дођу лутке
А ја их у крви својој купам
 У крпице своје коже одевам” (Попа 1997: 112)

Фразеологизам *купати/окупати се у крви* означава ‘пролити много крви, извршити крвопролиће’ (Матеших 1982: 290), док је у контексту Попине песме

искоришћен метафорички потенцијал фразеологизма, те га је потребно схватити пре као *невоље* које лирски субјект има због хировите и несталне природе адресата. У енглеском преводу не постоји призивок српског фразеологизма, те је енглеском читаоцу далеко *лакше* да разуме метафору коју Попа користи јер нема сукоба између *песничке надградње* и постојећег *фразеологизма*:

„You get harebrained puppets
And I bath them in my blood
Dress them in rags of my skin” (Попа 1969: 56)

5. Закључак

Премда је наша анализа заснована искључиво на једној песми Васка Попе, циљ је био указати на универзалне и културно специфичне фразеологизме и њихову преводивост на други језик. Закључили смо да су многи фразеологизми састављени од лексема које имају еквивалент у страном језику ипак и *културеме* јер се у преводу нужно губи део значења. Упркос чињеници да су фразеологизми *непроменљиви* изрази са културно специфичним значењем, Попина поезија у први план истиче *метафоричност* на којој су засновани, те се поигравање *дословним* и *пренесеним* значењем показало као изузетан изазов за преводитељку Ен Пенингтон. Српска култура је, у поређењу с енглеском, далеко мање заступљена у канону светске културне баштине, те је посебан изазов развити осетљивост за лексичке нијансе Попиног сложеног песничког израза. Поделивши фразеологизме у три групе, указали смо на важност *контекста* у којем се дати израз појављује и компромисе који су начињени у преводу. Оваква анализа представља темељ за подробно испитивање начина који читалац из друге културне средине разуме Попину поезију, али и за потенцијално обогаћивања циљне културе фразеологизмима из изворне. С обзиром на непостојање једне и општеприхваћене теорије о *добром* (*верном*, *успешном*) преводу, циљ није био понудити вредносни суд о преводу Ен Пенингтон, већ понудити модел за лексичку анализу поезије која је „преведена на више од тридесет језика” (Ђерговић-Јоксимовић 2016: 15). С лингвистичког аспекта, компаративна анализа изворног и циљног текста значајна је утолико што демонстрира практичну примену сазнања из неколиких грана хуманистичких наука (етнологије, антропологије, студија културе) и наглашава свест о напоредном постојању *метафорике фразеологизама* и *песничке метафорике* која се уписује на већ постојећу културну традицију. У том смислу

је Попина свест о припадању српској културној традицији приметна не само у његовом односу према народној баштини и усменој поезији, већ и према лексичком потенцијалу српског језика, који је преводом Ен Пеннингтон на енглески постао предмет изучавања многих песника, критичара и лингвиста који су трагали за *пореком* Попине поезије и *зачудне* стварности засноване на културним особеностима српског језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђерговић-Јоксимовић, Зорица (2016) *Певања Вука и Вране*. Београд: Геопоетика.
- Пејовић, Анђелка (2016). Културе унутар фразема и фраземе као културе. *Српски језик: студије српске и словенске*, бр. XXI: 133–144.
- Попа, Васко (1997). *Сабране песме*. Вршац: Друштво Вршац Лена Варош.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Суботић, Љиљана (2010). Синтаксичко-семантичка и лексичка структура клетви: (компаративна анализа клетви на корпусу српске и македонске народне поезије). У: *Сусрет култура, зборник радова, књ. 1* (ур. Љ. Суботић, И. Живанчевић Секеруш). Филозофски факултет у Новом Саду. 503–513.
- Словенска митологија – енциклопедијски речник* (2001). Београд: Zepter Book World.
- Bragina, Natasha (1996). Restricted Collocations: Cultural Boundness. *Proceedings of the 7th EURALEX International Congress* (eds. M.Gellerstam, J. Järborg, S. G. Malmgren, K. Norén, L. Rogström, C. Røjder Papmehl). Novum Grafiska AB. 204–215.
- CCDI 1997: *Collins COBUILD Dictionary of Idioms* (1997). London: Harper Collins Publishers.
- Durdureanu, Ioana Irina. 2011. Translation of Cultural Terms: Possible or Impossible? *The Journal of Linguistic and Intercultural Education*, No. 4. 51–63.
- Farlex Dictionary of Idioms*. <https://www.thefreedictionary.com/> (8. 9. 2018.)
- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Popa, Vasko (1969). *Selected Poems*, trans. by Anne Pennington, with an introduction by Ted Hughes. Harmondsworth, Ringwood: Penguin Books.
- Savić, Vesna. Čutura, Ilijana (2011). Translation as Cultural Transposition. *The Journal of Linguistic and Intercultural Education*, No. 4. 125–149.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2000). The Politics of Translation. *The Translation Studies Reader* (ed. L. Venuti), Routledge. 397–416.
- The American Heritage Dictionary of the English Language* (1994). Boston: Houghton Mifflin Co.
- Wierzbicka, Anna (1997). *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York/Oxford: Oxford University Press.

Dajana Milovanov

THE FUNCTION AND TRANSLATABILITY OF IDIOMS IN THE POEM
“GIVE ME BACK MY RAGS” BY VASKO POPA

Summary

This paper analyzes the function and translatability of Serbian culturally specific idioms to English language on the example of the poem “Give me back my rags” by Vasko Popa. Having in mind the specific features of Serbian language and metaphorical value of idiomatic phrases, the aim was to point out how challenging it is to translate poetry that is rooted in Serbian culturally specific vocabulary. Popa’s idioms were divided in three groups (unchanged idioms, “disguised” idioms and idioms with changed meaning) and the original and translated poem were compared regarding semantic and structural use of idioms.

Keywords: Vasko Popa, idiom, culturally specific vocabulary, translation

Мср Дајана Милованов
Нови Сад
Србија
Имејл: *dacam93@gmail.com*

PASIVNE KONSTRUKCIJE U PRAVNIM TEKSTOVIMA NA ENGLESKOM I NJIHOVI PREVODNI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU*

SAŽETAK

Prednost pasivnih konstrukcija u odnosu na aktivne u pravnim tekstovima očitava se prvenstveno u potrebi da agens bude obezličen, a da se težište stavi na radnju ili ono što je obuhvaćeno tom radnjom. Na taj način se mogu neutralisati sve informacije o vršiocu radnje koje bi u aktivnoj rečenici morale biti iskazane. Cilj ovog rada je da se istraži da li se i na koji način pasivne konstrukcije iz pravnog teksta na engleskom, kao izvornog teksta, realizuju u srpskom prevodu, kao ciljnom tekstu. Koristeći relativno mali korpus sačinjen od pravnog teksta na engleskom i njegovog zvaničnog prevoda na srpski, ispitaćemo učestalost pasiva u izvornom tekstu na engleskom i odrediti koje se gramatičke strukture javljaju kao prevodni ekvivalenti engleskih pasivnih konstrukcija u okviru specifičnog funkcionalnog stila kakav je administrativno-pravni. Ispitaćemo na koji način izvorni tekst na engleskom jeziku utiče na izbor struktura u ciljnom tekstu na srpskom, kao i da li se može primetiti određena sistematičnost u njihovom pojavljivanju.

KLJUČNE REČI: prevodni ekvivalenti, pasiv, administrativni stil, engleski, srpski.

1. Uvod

Gotovo da ne postoji profesija koja se tako snažno oslanja na jezik kao što je to slučaj sa pravom. Od svakodnevne komunikacije sa klijentima preko sastavljanja različitih pravnih dokumenata, pisanja zakona i ostalih normi do saopštavanja presuda, oduvek je postojala potreba za jasnim, preciznim i razumljivim jezičkim izrazom u pravnoj struci. Pasivne konstrukcije postaju jedno od omiljenih jezičkih sredstava u procesu izražavanja pravnih normi jer se njihovim korišćenjem u tekstu

* Ovaj rad nastao je u sklopu ispitnih obaveza iz predmeta Kontrastivna proučavanja jezika na doktorskim studijama Jezika i književnosti, na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, pod mentorstvom prof. dr Dušanke Zvekić-Dušanović.

pažnja čitalaca skreće sa agensa na pacijensa ili na samu radnju, što može biti vrlo korisno u situacijama kada je vršilac radnje očigledan ili nepoznat. S druge strane, preteranom upotrebom pasiva u pravnim tekstovima, čitalac stiče utisak da su misli sastavljača nejasne, a cilj mutan. Stoga se u tekstovima ove vrste pasiv smatra dobrim slugom, a lošim gospodarom. Cilj ovog rada je da istražimo da li se primeri pasivnih konstrukcija iz pravnog teksta na engleskom jeziku preslikavaju i u srpskom prevodu ovog teksta. Drugim rečima, pokušaćemo da odgovorimo na pitanje da li strukture iz izvornog teksta na engleskom jeziku utiču na tip pasivne konstrukcije u ciljnom tekstu, odnosno kakvi sve mogu biti srpski prevodni ekvivalenti za pasivne oblike iz engleskog teksta. Takođe, proverićemo i da li tekst prevoda na srpskom jeziku sadrži primere pasivnih konstrukcija tamo gde u izvornom tekstu nisu realizovani.

1.1. Pasiv u srpskom jeziku

O pasivu se u srpskom jeziku tradicionalno govorilo isključivo kroz prizmu morfologije, odnosno glagolske paradigme, pa je njegovo sintaksičko ispoljavanje ostajalo nedovoljno istraženo.¹ Kako navodi Tanasić (2014: 11), dugo se smatralo da pasiv nije u duhu našeg jezika te da je njegova upotreba dosta ograničena, pa čak i nepoželjna. Međutim, istraživanje o pasivu u književnom jeziku Srba u 19. veku, koje je sprovedla Bjelaković (2008), svedoči o neprihvatljivosti ovih tvrdnji.

Kako bismo mogli detaljnije da govorimo o problematici pasiva, neophodno je prvo da ga definišemo. Opisujući pasiv kao vrstu glagolske dijateze koja se javlja kao opozicija aktivu u okviru kategorije prelaznih glagola², Ksenija Milošević (1972: 65) daje osnovne karakteristike pasivnih konstrukcija, koje je Tanasić (2014: 11-12) sumirao u sledećem obliku:

„1) Poziciju subjekta rečenice zauzima pacijens. Ta osobina može se predstaviti simbolički: S = Pc. U aktivnoj formi rečenice pacijens zauzima sintaksičku poziciju pravog objekta. 2)

¹ O pasivu u srpskom jeziku iz perspektive mahom književnog i publicističkog funkcionalnog stila, napisano je više značajnih radova u proteklih deset godina (Bjelaković i Marković 2010; Tanasić 2012, 2014; Bacić 2017), dok je svega nekoliko radova posvećeno pasivnim konstrukcijama i opravdanosti njihove upotrebe na korpusu sastavljenom od pravnih tekstova (Bulatović 2013; Manojlović 2015).

² Nemaju baš svi prelazni glagol mogućnost pasivizacije jer nemaju svi sposobnost građenja participa pasiva, odnosno trpnog glagolskog prideva. Kako navode Mrazović i Vukadinović (2009: 110): „izuzetak čine glagoli semantičkog polja posedovanja, kao što su: *imati, posedovati, pripadati*, pa i glagoli duhovnog posedovanja: *poznovati, saznavati, znati* i dr. Na primer: Ivana ima novu haljinu, ali ne i *Nova haljina je imana (od Ivane).”

Agens ne može zauzimati sintaksičku poziciju subjekta, dakle $Ag \neq S$. U pasivnoj rečenici nije obavezno iskazivanje agensa, ali on obavezno učestvuje u situaciji koja se predstavlja pasivnom dijatezom. 3) Pasivna konstrukcija karakteriše se komponentom dinamičnosti (D), tj. vršenje radnje je aktuelno u momentu o kome referiše pasivna rečenica.”

Navešćemo i primere koji ilustruju pomenute karakteristike:

aktiv: *Klijent je potpisao ugovor.* S = Ag

pasiv: *Ugovor je potpisan (od strane klijenta).* S = Pc

Pasiv, dakle, predstavlja mehanizam deagentivnosti kojim se objekat iz aktivne rečenice, odnosno pacijens, dovodi u poziciju nosioca rečenične informacije, dok vršilac radnje može i ne mora biti iskazan. Na osnovu konstrukcija kojima se iskazuje pasivno značenje, u srpskom jeziku postoji podela na *participski pasiv* i *refleksivni, tj. se pasiv*.³ Piper i Klajn (2013: 184) nude nešto drugačija terminološka rešenja, te umesto participskog pasiva koriste termin *pridevski pasiv*, dok za refleksivni pasiv upotrebljavaju izraz *zamenički pasiv*.

Konstrukcije sa participskim pasivom su sačinjene od odgovarajućeg oblika glagola *biti*, *bivati* i *jesam* i pasivnog participa, odnosno trpnog glagolskog prideva, npr.: *Novac će biti uplaćen. Uhvaćeni su u laži. Svako ko pogreši, biva kažnjen.* Subjekat u ovim rečenicama predstavlja pojam koji obuhvata radnja, tj. pacijensa radnje, dok se agens, odnosno vršilac radnje vrlo često ne iskazuje. Ako postoji potreba za iskazivanjem agensa, onda se to čini agentivnom odredbom *od (strane)* + imenička jedinica u genitivu (Stanojčić i Popović 2002: 253). Iskazivanje agensa na ovaj način, naročito ako je institucionalnog karaktera, češće se javlja u administrativnom stilu (Piper et al. 2005: 625).

Za razliku od participskog pasiva, refleksivni, odnosno *se pasiv*, ne dozvoljava izricanje agensa predložkom konstrukcijom *od (strane)* + *genitiv*, a nastaje udruživanjem partikule *se* i aktivnog oblika glagola: *Kuća se gradi. Igračke su se kupovale u velikom broju. Rupe na putevima se saniraju.* Najčešće se koristi u 3. licu jednine i množine, dok je subjekat, kojim je iskazan pacijens, u nominativu. Ako rečenica u aktivu sadrži imenicu kojom se označava sredstvo kojim se vrši neka

³ Mrazović i Vukadinović (2009: 164) u ovu podelu ubrajaju još i *neutralni pasiv* u impersonalnoj upotrebi koji se javlja kod neprelaznih glagola ako se radnja koju oni iskazuju odnosi na ljude, npr: *Ovde se spava.* ili *U vojsci se rano leže.*

radnja, tada se u obe vrste pasivnih konstrukcija pomenuta imenica javlja u instrumentalu (Mrazović i Vukadinović 2009: 166):

*Ja perem sudove **sunderom**. > Sudovi se peru **sunderom**.*

*Ona je dovezla dete **biciklom**. > Dete je dovezeno **biciklom**.*

Zajednička karakteristika participskog i refleksivnog pasiva je homonimičnost, tačnije ni jedna ni druga konstrukcija nisu rezervisane samo za izražavanje pasivnog značenja. Kako navodi Tanasić (2014: 222–225), kod participskog pasiva, odnosno pasiva sa trpnim pridevom, homonimičnost se ogleda u dvojakoj prirodi samog trpnog prideva, koji ima glagolsku i pridevsku komponentu, te se rečenica interpretira u zavisnosti od toga koja komponenta je u prvom planu, a koja je potisnuta. Ako je potisnuta pridevska komponenta trpnog prideva, imaćemo slučaj rečenica sa glagolom u obliku pasiva. Ako je pak potisnuta glagolska komponenta trpnog prideva, tada je reč o pridevu u sastavu imenskog predikata. Kod refleksivnog pasiva, homonimija nastaje kada ne možemo da odredimo da li je *se* deo refleksivnog glagola u predikatu ili se radi o prelaznom glagolu gde je *se* pokazatelj pasivne dijateze. Dakle, problematika kod pasivnih konstrukcija u srpskom jeziku prvenstveno se tiče teškoća u njihovoj identifikaciji u homonimičnim konstrukcijama, ali se jednim od najsigurnijih pokazatelja pasivne dijateze u oba slučaja smatra sintaksička pozicija agensa jer pasiv ne dozvoljava iskazivanje vršioca radnje u poziciji subjekta (Tanasić 2014: 225).

1.2. Pasiv u engleskom jeziku

Pasiv je u anglističkoj literaturi podrobno opisan iz više različitih uglova⁴, kako morfolškog i sintaksičkog tako i iz semantičkog i pragmatičkog (Bacić 2017: 164). Kverk i dr. (Quirk et al. 1985: 159) ističu značaj kategorije glagolskog stanja navodeći da se ona ne tiče samo glagola, već i ostalih rečeničnih konstituenata. Ova tvrdnja se odnosi na sintaksičko-semantička pomeranja koja se odvijaju u procesu nastajanja pasivne rečenice: objekat aktivne rečenice postaje pasivni subjekat, dok se subjekat aktivne rečenice pomera iza glagola i postaje pasivni agens označen predlogom *by* (Palmer 1988: 77): *A little boy played the piano. > The piano was played by a little boy.*

⁴ Veoma iscrpan pregled različitih pristupa u analizi pasivnih konstrukcija može se naći u Bjelaković 2005: 103–117.

Kao i kod pasiva u srpskom jeziku, i u engleskom je tranzitivnost glagola ključna za pasivizaciju i isto tako postoje određeni izuzeci od ovog pravila (npr. glagol *resemble*: *John resembles his father.* > **His father is resembled by John*).⁵ Kverk i dr. (Quirk et al. 1985: 162-167) navode primere u kojima, i pored ispunjenog uslova o tranzitivnosti glagola, ne postoji podudarnost između aktivne i pasivne rečenice i klasifikuju ove izuzetke prema tome da li se oni tiču glagola, objekta, agensa, značenja ili frekventnosti upotrebe.

Osnovna i najočiglednija podela pasiva u engleskom jeziku je ona koja je zasnovana na prisustvu agensa budući da se, baš kao i u srpskom jeziku, vršilac radnje može i ne mora sintaksički iskazati u pasivnoj rečenici. S tim u vezi, Bajber i dr. (Biber et al. 2005: 166) navode da pasivne konstrukcije u engleskom jeziku možemo podeliti na kratke i duge. *Kratki pasivi* su oni kod kojih agens nije sintaksički naveden (npr. *The meeting was adjourned.*), dok *duge pasive* odlikuje prisustvo agensa iskazanog predložkom frazom (npr. *The proposal was approved by the board of directors.*).

Zbog homonimične prirode konstrukcije *be + prošli particip*, kojom se gradi pasiv u engleskom jeziku, nastaje „kontinuum ‘pravih’ pasivnih konstrukcija i drugih povezanih oblika koji nemaju aktivne parnjake i razlikuju se u stepenu pasivizacije i deagentivnosti, tzv. pasivni gradijent” (Bacić 2017:165). Klasifikacija ovih struktura, koju su ponudili Kverk i dr. (Quirk et al. 1985: 167-171), počinje od *centralnih* ili *pravih pasiva* kao tipičnih pasivnih konstrukcija, koji se mogu transformisati u svoje aktivne parnjake: *This house was built by my parents.* = *My parents built this house.*

Sledeći na pasivnom gradijentu su *polupasivi* (eng. *semi-passives*), odnosno konstrukcije *be + prošli particip* koje se mogu ponašati i kao glagoli i kao pridevi. Glagolska interpretacija je moguća jer imaju svoje aktivne ekvivalente: *I was shocked by her behaviour.* = *Her behaviour shocked me.* Pridevska komponenta ovih struktura se iskazuje kroz mogućnost ulaska u vezu koordinacije sa drugim pridevima, modifikovanja participa rečima kao što su *quite, rather, more* i sl., kao i zamene pomoćnog glagola *be* kopulama kao što su *feel* i *seem*⁶: *He is concerned by their failure.* > *He is concerned and embarrassed by their failure.* > *He is very concerned by their failure.* > *He seems concerned by their failure.*

⁵ Za kompletnu listu izuzetaka videti Palmer 1988: 79–81.

⁶ Palmer (1988: 88) primećuje da polupasivi sadrže participe čije se značenje uglavnom vezuje za razna emocionalna stanja.

Pseudopasivi (eng. *pseudo-passives*) su konstrukcije koje su na pasivnom gradijentu najudaljenije od centralnih ili pravih pasiva. Baš kao i polupasivi, i ove konstrukcije imaju izraženu pridevsku komponentu, ali za razliku od polupasiva, pseudopasivi nemaju svoje aktivne parnjake niti mogućnost da iskažu agensa. Pseudopasivi, dakle, zadovoljavaju jedino uslove koji se tiču forme pasivnih konstrukcija: *The problem is complicated. *The problem is complicated by Mary. *Mary complicated the problem.* Komponenta dinamičnosti kod pseudopasiva nije prisutna te je jedino moguće statično, odnosno adjektivno tumačenje ove konstrukcije. Prema Hadlstonu i Pulamu (Huddleston & Pullum 2002: 1436), ovakve konstrukcije se ne mogu smatrati pasivima jer im nedostaje neophodna glagolska komponenta, a jedini pasivni element koji sadrže zapravo funkcioniše kao imenski deo kopulativnog predikata.

2. Struktura i analiza korpusa

Korpus iz kojeg smo crpili primere za analizu pasivnih konstrukcija u pravnom diskursu sačinjen je iz teksta *Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije* iz 2003. godine na engleskom jeziku (eng. *United Nations Convention against Corruption*) i njegovog zvaničnog preвода na srpski. Cilj ovog rada je da se istraži da li se i na koji način pasivne konstrukcije iz teksta Konvencije na engleskom, kao izvornog teksta, realizuju u srpskom prevodu, kao ciljnom tekstu. Pokušaćemo da odgovorimo na pitanje koje se gramatičke strukture javljaju kao prevodni ekvivalenti engleskih pasivnih konstrukcija u okviru specifičnog funkcionalnog stila kakav je administrativno-pravni, odnosno na koji način izvorni tekst na engleskom jeziku utiče na izbor struktura u ciljnom tekstu na srpskom.

Specifičnost korpusa ogleda se u činjenici da su primeri za analizu preuzeti iz teksta koji pripada diplomatskom podstilu⁷ u okviru administrativnog funkcionalnog stila. Osnovna vrsta teksta koja se sreće u administrativnom stilu je dokument, koji karakterišu standardizacija i unifikacija. Kako navodi Tošović (2002: 229): „Standardizacija podrazumijeva primjenu jedinstvenih normi prilikom sastavljanja dokumenata, a unifikacija jednoobraznu izradu sa maksimalnim brojem zajedničkih elemenata.” Pored standardizacije i unifikacije, jedno od glavnih obeležja

⁷ Diplomatski podstil podrazumeva jezik međunarodnih ugovora, konvencija, nota, memoranduma, akreditiva i dr. Tekstovi pisani ovim stilom imaju izraženu obaveznost i visok stepen unifikacije (Tošović 2002: 233).

administrativnog stila je i velika obezličenaost, što potvrđuje i mnogo veći broj glagola u pasivu nego u aktivu u tekstovima ovog stila (Klikovac 2008: 256). Prednost pasivnih konstrukcija u odnosu na aktivne u pravnim tekstovima očitava se prvenstveno u potrebi da agens bude obezličena, a da se težište stavi na radnju ili ono što je obuhvaćeno tom radnjom. Na taj način se mogu neutralisati sve informacije o vršiocu radnje koje bi u aktivnoj rečenici morale biti iskazane. Pozivajući se na više sličnih klasifikacija u stranoj literaturi, Bulatović (2013: 100), pored navedene funkcije naglašavanja same radnje, ističe još dve situacije u kojima je opravdano koristiti pasiv u pravnim tekstovima – kada se želi postići bolja kohezija teksta (odnos teme i reme) i kada se želi uvesti duži deo rečenice (subjekat, objekat, itd.).

Izbor korpusa iz kojeg ćemo crpiti primere za analizu je zasnovan na vrsti i veličini pravnog teksta. Izabrali smo *Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije* koja, budući da spada u međunarodne sporazume, ima izražen preskriptivni karakter zbog kojeg je poželjno, a ponekad i neophodno, u fokus staviti pacijensa, a samu radnju deagentizovati. Frekventnost pasiva je, kako tvrdi Savova (2012: 111), u slučaju tekstova ove vrste žanrovski predodređena. Kada je reč o veličini teksta, tekstovi Konvencije na engleskom i srpskom broje ukupno nešto više od 35.000 reči (izvorni tekst sadrži 18.571 reč, a ciljani 16.628 reči). Koristeći ovaj skromni korpus, ispitaćemo učestalost pasiva u pravnom tekstu na engleskom i odrediti koje se konstrukcije javljaju kao njihovi prevodni ekvivalenti u tekstu na srpskom, kao i da li se može primetiti određena sistematičnost u njihovom pojavljivanju.

Prvi korak u analizi je bio da subjektivnom tehnikom u izvornom tekstu na engleskom jeziku pronademo i izdvojimo sve primere pasivnih konstrukcija kako bismo potom na istom mestu u tekstu na srpskom potražili i obeležili oblike kojima su pasivne konstrukcije iz engleskog teksta prevedene. Zatim smo ponovo obradili tekst prevoda na srpskom da bismo ustanovili da li se u njemu javljaju primeri pasiva kao prevodni ekvivalenti nekih drugih gramatičkih struktura iz izvornog teksta. Izdvojeni primeri pasiva su potom pobrojani, razvrstani i analizirani prema njihovim semantičko-sintaksičkim karakteristikama. Ukupno je obrađeno 545 primera pasivnih konstrukcija, i to 228 u engleskom i 317 u srpskom.

2.1. Učestalost pasivnih konstrukcija u izvornom i ciljnom tekstu

U izvornom tekstu Konvencije na engleskom jeziku identifikovano je ukupno 228 primera pasiva koji su razvrstani prema tipu konstrukcije u odnosu na sintaksičko prisustvo ili odsustvo agensa, što se može videti iz Tabele 1:

Tabela 1: Učestalost pasivnih konstrukcija u izvornom tekstu

Pasivna konstrukcija	Broj primera	Primer iz korpusa
kratki pasiv (bez sintaksički iskazanog agensa)	119	Predicate offence shall mean any offence as a result of which proceeds <i>have been generated</i> that may become the subject ... (8)
nefinitni glagol	54	If extradition, <i>sought</i> for purposes of enforcing a sentence... (32)
nefinitni glagol + agens	33	Recalling the work <i>carried out by</i> other international and regional organizations in this field ... (6)
dugi pasiv (sa sintaksički iskazanim agensom)	22	If the authorities of the requested State Party <i>would be prohibited by</i> its domestic law ... (38)
Ukupno	228	

Kao što govore podaci iz tabele, ubedljivo najbrojniji su primeri kratkog ili prostog pasiva, koji čine nešto više od polovine ukupnog broja pasivnih konstrukcija u korpusu na engleskom. Ovaj podatak ne čudi s obzirom na to da je kratki pasiv čak šest puta frekventniji u odnosu na dugi ili složeni pasiv u engleskom jeziku (Biber et al. 2005: 167). I sam karakter ove vrste pravnih tekstova nalaže veći broj obezličenih konstrukcija, te je sasvim očekivano da primat imaju strukture u kojima vršilac radnje nije eksplicitno naveden. Na drugom mestu po učestalosti se nalaze nefinitni glagolski oblici bez iskazanog agensa, dok treće mesto zauzimaju takođe nefinitni glagoli, ali sa sintaksički iskazanim agensom. Ove strukture nastaju redukovanjem odnosno klauze, a nazivaju se još i adjektivnim participima u postnominalnoj poziciji (Bulatović 2013: 100). Izvorni tekst na engleskom pokazuje najmanje potrebe za dugim pasivom, kod kojeg je agens prisutan ne samo na semantičkom već i sintaksičkom planu.

Prvo što primećujemo iz podataka iznetih u tabelama jeste da broj pasivnih konstrukcija u ciljnom tekstu na srpskom znatno premašuje broj pasiva u izvornom tekstu na engleskom. Ovaj podatak nije očekivan s obzirom da se tradicionalno smatralo da pasiv nije karakterističan za srpski jezik, već da se češće uočava u engleskom jeziku. Savremena istraživanja pokazuju da je prisustvo pasivnih konstrukcija u srpskom jeziku uslovljeno različitim funkcionalnim stilovima, ali da njihova produktivnost sve više raste (Tanasić 2012: 95). U korpusu na srpskom jeziku, čak dve trećine ukupnog broja izolovanih primera čine konstrukcije sa refleksivnim ili *se* pasivom. Ako uzmemo u obzir da kod refleksivnih pasivnih rečenica nije dozvoljeno posebno iskazivanje agensa na sintaksičkom planu, te da se

njihovom primenom zadovoljavaju kriterijumi vezani kako za deagentizovanost tako i za konciznost u pravnom tekstu, onda nije iznenađujuća činjenica da je ovo najdominantnija pasivna konstrukcija u tekstu ove vrste.⁸ Na drugom mestu po učestalosti nalaze se participski pasivi bez eksplicitno navedenog agensa, dok treće i četvrto mesto zauzimaju nefinitni glagoli, odnosno kondenzovane sintagme nastale „elidiranjem ishodišne verbalne strukture (rečenice sa atributskom funkcijom) te njeni konstituenti koji su bili razdvojeni glagolom, sada stoje jedan do drugog” (Kovačević 1992: 11). Primećujemo, takođe, da je udeo konstrukcija sa nefinitnim glagolima u ukupnom broju primera znatno veći u izvornom tekstu (38%) u odnosu na ciljni (16%).

Tabela 2: Učestalost pasivnih konstrukcija u ciljnom tekstu

Pasivna konstrukcija	Broj primera	Primer iz korpusa
refleksivni / se pasiv	197	... da utvrdi mere i sisteme kojima <i>se</i> od javnih funkcionera <i>zahteva</i> da odgovarajćim organima daju izjave ... (4)
participski pasiv (biti + trpni pridev)	67	... uz znanje da <i>je</i> ta imovina <i>stečena</i> izvršenjem krivičnog dela ... (8)
nefinitni glagol	48	... ili neke druge vredne stvari <i>poverene</i> tom licu na osnovu njegovog položaja. (8)
nefinitni glagol + agens	3	... uključujući između ostalog, informacije <i>primljene od</i> država ugovornica ... (24)
Ukupno	315	

2.2. Prevodni ekvivalenti pasivnih konstrukcija

Ovaj rad ima za cilj da utvrdi koje se konstrukcije javljaju kao prevodni ekvivalenti pasiva u izvornom tekstu, kao i da ponudi odgovor na pitanje da li i u kojoj meri se pasivne konstrukcije iz teksta Konvencije na engleskom zadržavaju u tekstu prevoda na srpski ili pak dolazi do promena na formalnom nivou prilikom prevoda. Analizom ekscerpiranih primera pasivnih konstrukcija iz izvornog teksta i njima ekvivalentnih struktura iz ciljnog teksta dolazimo do sledećih rezultata.

⁸ Valjalo bi naglasiti da ovo nisu jedini razlozi za dominaciju refleksivnih pasivnih konstrukcija nad participskim u tekstovima ove vrste. Osim kriterijuma vezanog za glagolski vid, moramo uzeti u obzir i činjenicu da je učestalost refleksivnog pasiva usko vezana za frekventnost sadašnjeg vremena u tekstovima ovog stila jer se jedino refleksivnim pasivom može izraziti pasiv prezenta.

Izdvojena su ukupno 92 primera u kojima je pasivna konstrukcija iz engleskog teksta jednako realizovana u prevodu na srpski. Najbrojniji su primeri (53) u kojima relacija identičnosti postoji između kratke pasivne konstrukcije u engleskom i participskog pasiva u srpskom:

1) *The offence is committed on board a vessel that is flying the flag of that State Party.* (29)
Kada je krivično delo počinjeno na brodu koji plovi pod zastavom te države ugovornice.
 (13)

Konstrukcije sa nefinitnim glagolom bez sintaksički iskazanog agensa u engleskom tekstu stoje u odnosu značenjskih i formalnih korespondenata sa nefinitnim glagolskim oblicima u srpskom tekstu. Iz korpusa su izolovana 33 ovakva primera:

2) *However, offences committed outside the jurisdiction of a State Party shall constitute predicate offences ...* (20)
Međutim, krivična dela počinjena izvan nadležnosti države ugovornice predstavljaju predmetna krivična dela ... (9)

Konstrukcijama sa dugim pasivom u kojima je agens eksplicitno naveden, na formalnom planu u srpskom tekstu odgovaraju participske konstrukcije sa jasno iskazanim agensom. Takva su samo četiri primera u korpusu:

3) *... when an individual ... has to be heard as a witness or expert by the judicial authorities of another State Party ...* (37)
... neko lice ... treba da bude saslušano kao svedok ili stručnjak od strane sudskih organa druge države ugovornice ... (16)

U korpusu je pronađeno i izdvojeno ukupno 86 primera pasivnih konstrukcija iz izvornog i ciljnog teksta kod kojih ne postoji poklapanje na formalnom planu. Većinu ovih primera (čak 63) čine konstrukcije sa kratkim pasivom u engleskom koje su u tekstu na srpskom prevedene refleksivnim ili *se* pasivom:

4) *... States Parties are called upon to use as a guideline the relevant initiatives ...* (17)
... države ugovornice se pozivaju da koriste kao smernice odgovarajuće inicijative ... (7)

Primećujemo da broj primera u kojima je engleski kratki pasiv preveden refleksivnom konstrukcijom u srpskom (63) premašuje primere u kojima se kao

prevodni ekvivalent javlja participski pasiv (53). Iako se participski pasiv može smatrati formalnim korespondentom pasivu u engleskom jeziku, veliki broj refleksivnih konstrukcija u tekstovima ove vrste se može donekle objasniti činjenicom da refleksivni pasiv ima veći prioritet kada se zahteva deagentivizacija jer, za razliku od participskog, ne dozvoljava eksplicitno iskazivanje agensa. Ipak, kao što se vidi iz primera 4), refleksivnom pasivu se ne pribegava isključivo zbog deagentizovanosti, već i zbog toga što se referiše o radnji u sadašnjosti, pa bi participska konstrukcija bila neodgovarajuća jer bi upućivala na prošlost (*države ugovornice su pozivane ...*).

Delimično poklapanje je uočeno i između nefinitnog glagola, odnosno redukovane odnosne klauze i participskog pasiva u deset primera u korpusu:

5) *For the purposes of implementing this Convention, it shall not be necessary, except as otherwise **stated** herein, for the offences ...* (9)

*U cilju primene konvencije nije neophodno, osim ako u ovoj konvenciji **nije** drugačije **navedeno** da krivična dela ...* (3)

Izdvojeno je i osam primera iz korpusa u kojima su konstrukcije sa nefinitnim glagolom u izvornom tekstu prevedene refleksivnim pasivom u ciljom:

6) *If extradition, **sought** for the purposes of enforcing a sentence is refused ...* (32)

*Ukoliko izručenje koje **se traži** u cilju izvršenja kazne bude odbijeno ...* (14)

Kada je uz nefinitni glagol u izvornom tekstu eksplicitno naveden i agens predloškom *by* frazom, kao što je slučaj u tri primera iz korpusa, kao prevodni ekvivalent se javlja refleksivna konstrukcija (7):

7) *If **required** by fundamental principles of the domestic law of a State Party ...* (20)

*Ukoliko **se to zahteva** osnovnim načelima domaćeg zakonodavstva države ugovornice ...* (9)

Iako je poznato da refleksivni pasiv u srpskom jeziku ne dozvoljava iskazivanje agensa za to rezervisanim gramatičkim sredstvom (Tanasić 2014: 215), u primeru (7)

se na agens ukazuje indirektnim putem, isticanjem aktanta sredstva⁹ imeničkom sintagmom u instrumentalu.

U korpusu su zabeležena samo dva primera u kojima je konstrukcija sa nefinitnim glagolom i sintaksički iskazanim agensom u engleskom tekstu realizovana nefinitnom konstrukcijom u srpskom prevodu:

8) ... *for a period of time **determined** by its domestic law ...* (23)

... *na period **određen** njenim domaćim zakonodavstvom ...* (10)

9) *In the case of proceeds of any other offence **covered** by this Convention ...* (47)

... *u slučaju sredstava koja potiču od bilo kog drugog krivičnog dela **obuhvaćenog** ovom konvencijom ...* (21)

Premda se standardnim jezičkim sredstvom za iskazivanje agensa u srpskom smatra konstrukcija *od (strane) + imenička jedinica u genitivu*, u primerima (8) i (9) se za identifikaciju agensa koristi imenička sintagma u instrumentalu, tzv. instrumental agensa. Ovo je, kako tvrdi Antonić (Piper i dr. 2005: 237–238), instrumental u funkciji semantičkog subjekta, odnosno agensa ili pseudoagensa, koji se u pasivnim rečenicama pravno-administrativnog stila vrlo često sreće kao posledica potpune anonimizacije vršioca radnje. Najčešće se subjekatskim instrumentalom u pravnim tekstovima iskazuju različita pravna akta kojima efektivni vršilac radnje manipuliše kada izvodi određenu radnju (Bjelaković i Marković 2010: 312). Ovakav vid upućivanja na agens nastaje metonimijskim preslikavanjem značenja ‘instrument: korisnik tog instrumenta’. Ovi primeri iz korpusa svedoče ujedno o tome da se na agens u srpskom jeziku može ukazati i nekim drugim, manje konvencionalnim, konstrukcijama (Alanović 2004; Subotić, Bjelaković 2005).

S druge strane, iz korpusa je izdvojeno čak 50 primera u kojima se kao prevodni ekvivalenti pasiva iz engleskog teksta javljaju aktivne konstrukcije i druge gramatičke strukture. Najčešće su glagolom u aktivu prevedene konstrukcije sa nefinitnim glagolom i sintaksički iskazanim agensom. Zabeleženo je 27 ovakvih primera:

10) *Requests for mutual legal assistance and any communication related thereto shall be transmitted to the central authorities **designated** by the States Parties.* (30)

⁹ Tanasić (2014: 229) ukazuje na pravilo da „postoje neki aktanti čije iskazivanje na sintaksičkom planu govori da na semantičkom planu moraju postojati neki aktanti, makar i ne bili predstavljeni na sintaksičkom planu.”

*Zahtevi za međusobnu pravnu pomoć ili bilo kakvo obaveštenje u vezi s tim dostavljaju se centralnim organima koje **odrede** države ugovornice.* (13)

11) ... *or could result in a request **formulated** by the latter State Party pursuant to this Convention.* (34)

*... ili dovesti do zahteva koji **bi** potonja država ugovornica **mogla formulisati** na osnovu ove konvencije.* (15)

Iz prethodnog primera vidimo da se kao još jedan, znatno ređi, prevodni ekvivalent konstrukcije sa nefinitnim glagolom i agensom pojavljuje i modalni glagol praćen glagolom u infinitivu.

Glagoli aktivne dijateze javljaju se takode kao prevodni ekvivalenti dugih pasiva, i to u 17 primera u korpusu:

12) *The offence **is committed** by a national of that State Party or a stateless person who has his or her habitual residence in its territory.* (29)

*Kada **je** krivično delo **počinio** državljanin te države ugovornice ili lice bez državljanstva koje ima stalno boravište na njenoj teritoriji.* (13)

Upotreba pasiva u izvornom tekstu u primeru (12) neophodna je jer je vršilac radnje iskazan dugačkom, složenom konstrukcijom koja bi otežavala čitanje i razumevanje teksta ako bi zauzimala inicijalnu poziciju subjekta. Pasiv u engleskom jeziku omogućava da se dugački deo rečenice kojim je iskazan subjekat izmesti iza glagola na poziciju objekta. Budući da u srpskom jeziku redosled reči i rečeničnih članova nije tako striktan kao u engleskom, prevodni ekvivalent je izražen aktivnom formom jer je ona logičniji izbor kada postoji potreba da se vršilac radnje sintaksički iskaže.

Zabeležena su samo dva primera u korpusu u kojima je aktivna forma u ciljnom tekstu poslužila kao prevodni ekvivalent za kratke pasivne konstrukcije:

13) *“Predicate offence” shall mean any offence as a result of which proceeds **have been generated** that may become the subject of an offence as defined in article 23 of this Convention.* (8)

*„Predmetno krivično delo” označava svako krivično delo čije izvršenje **stvara** sredstva koja mogu postati predmet krivičnog dela definisanog u članu 23 ove konvencije.* (3)

Iako nisu brojni, posebno su interesantni primeri u kojima pasivne konstrukcije iz izvornog teksta imaju deverbativne imenice za ekvivalente u prevodu na srpski. U korpusu su zabeležena samo tri takva primera:

14) ... to prohibit the following acts **carried out** for the purpose of committing any of the offences established in accordance with this Convention. (15)

... da zabrani **vršenja** sledećih dela u cilju izvršenja nekih od krivičnih dela predviđenih ovom konvencijom. (6)

Pored pasiva, tekstovi pisani administrativno-pravnim stilom odlikuju se čestim prisustvom još jednog jezičkog sredstva kojim se postiže deagentivizacija radnje, a to je nominalizacija. U primeru (14) možemo videti da je deverbativna imenica *vršenja* podudarna sa nefinitnim glagolom iz izvornog teksta na semantičkom planu, dok se na sintaksičkom planu podudarnost ne odražava. Radi lakše preglednosti, ponudićemo tabelarni prikaz ekscerpiranih pasivnih konstrukcija iz izvornog teksta i srpskih prevodnih ekvivalenata sa njihovim broječanim udelom u ukupnom broju primera.

Tabela 3: Usporedni pregled učestalosti pasivnih konstrukcija iz izvornog teksta i njihovih prevodnih ekvivalenata

prevodni ekvivalenti	refleksivni / se pasiv	participijski pasiv	nefinitni glagol	nefinitni glagol + agens	aktiv	modalni glagol + Vinf	deverbativna imenica
pasivne konstrukcije u izvornom tekstu							
kratki pasiv (– agens)	63	53	0	0	2	1	0
nefinitni glagol (– agens)	8	10	33	0	0	0	3
nefinitni glagol (+ agens)	3	0	0	2	27	1	0
dugi pasiv (+ agens)	0	4	0	0	17	1	0
Ukupno 228	74	67	33	2	46	3	3

Dakle, na osnovu podataka iznetih u tabeli možemo zaključiti da pasivne konstrukcije iz izvornog teksta u najvećem broju primera imaju refleksivni ili *se* pasiv za ekvivalent pri prevođenju na srpski kao ciljani jezik (74 primera). Budući da refleksivna konstrukcija u srpskom jeziku ne dozvoljava da se agens iskaže za to rezervisanim sintaksičkim sredstvom, sasvim je logično što je ova konstrukcija čak 63 puta poslužila kao prevodni ekvivalent za kratki pasiv i osam puta za kondenzovanu

klauzu iskazanu nefinitnim glagolom bez agensa. U korpusu su zabeležena samo tri primera u kojima se refleksivni pasiv javlja kao prevodni ekvivalent za konstrukciju sa nefinitnim glagolom kod koje je agens eksplicitno naveden. U ovim primerima se na vršiocu radnje ukazuje indirektnim putem, i to imenicom u instrumentalu, koja se javlja kao rezultat metonimijskog transponovanja značenja.

Drugu po veličini grupu prevodnih ekvivalenata čine konstrukcije sa participskim pasivom. Od 67 zabeleženih primera, čak 53 služe kao ekvivalenti engleskim kratkim pasivima, dok je u deset primera participski pasiv poslužio kao prevodni ekvivalent za konstrukcije sa nefinitnim glagolskim oblikom bez sintaksički iskazanog agensa. Izdvojena su samo četiri primera iz korpusa u kojima je za prevođenje dugog ili složenog pasiva korišćen participski pasiv.

Najjasnija je slika sa primerima koji sadrže nefinitne glagole. Njihova funkcija u pravnom tekstu na engleskom, ali i na srpskom, jeste da kondenzuju dugačke sintagme i klauze i da na taj način utiču na neophodnu konciznost i lakše razumevanje tekstova administrativno-pravnog stila. Svih 35 primera konstrukcija sa nefinitnim glagolom, tačnije glagolskim pridevom trpnim, iz ciljnog teksta poslužilo je kao prevodni ekvivalent za odgovarajuće nefinitne glagolske oblike sa iskazanim agensom ili bez agensa.

Primećujemo da se kao prevodni ekvivalent za duge pasive i nefinitne glagole sa eksplicitno navedenim vršiocem radnje u nemalom broju primera javlja aktiv. Iako je po formi najbliži srpskom participskom pasivu, engleski pasiv sa agentivnom konstrukcijom najčešće se prevodi aktivnom formom u tekstovima ove vrste (44 primera). Kada komunikativni cilj u izvornom tekstu zahteva uvođenje agensa u rečenicu, bilo putem dugog pasiva ili pak nefinitnih glagolskih oblika, aktivna rečenica se čini kao najadekvatnije prevodilačko rešenje, prvenstveno jer se njome postiže tražena prirodnost prevoda u ciljnog jeziku (Bacić 2017: 171). Prirodnost prevoda u ovom slučaju počiva na činjenici da srpski jezik pripada jezicima aktivnog ustrojstva, kako tvrde Piper i dr. (2005: 623), što podrazumeva da se na planu linearizacije teži tome da imenski izraz sa značenjem agensa prethodi imenskom izrazu sa značenjem pacijensa.

Ostale grupe prevodnih ekvivalenata, kao što su modalni glagoli praćeni infinitivom i deverbativne imenice, javljaju se znatno ređe u korpusu. Prevod modalnim glagolom praćenim infinitivom zastupljen je samo tri puta u korpusu i to po jednom za tri različite pasivne konstrukcije iz izvornog teksta. Nažalost, zbog malog broja jednako raspoređenih primera ovde ne možemo izvoditi zaključke o sistematičnosti ovog prevodnog ekvivalenta. S druge strane, iako je uočena samo tri

puta u korpusu, deverbativna imenica pokazuje određenu sistematičnost jer se javlja isključivo kao prevodni ekvivalent redukovane relativne klauze iskazane nefinitnim glagolom bez agentivne konstrukcije.

3. Završna razmatranja

Identifikovano je ukupno sedam prevodnih ekvivalenata za pasivne konstrukcije iz izvornog teksta. Polazna pretpostavka u radu je bila da će zbog same prirode pravnih tekstova, koji teže bezličnosti, najučestalije biti pasivne konstrukcije bez sintaksički iskazanog vršioaca radnje. Rezultati analize potvrđuju početnu pretpostavku, te se u izvornom tekstu po brojnosti ubedljivo izdvajaju kratke konstrukcije *be* pasiva, koje su u najvećem broju slučajeva na srpski prevedene reflektivnim pasivom. Iako bi formu engleskog kratkog *be* pasiva prilikom prevođenja pre zadovoljio srpski participijski pasiv, reflektivna konstrukcija se pokazala kao češće i bolje prevodilačko rešenje jer u njoj nije dozvoljeno eksplicitno navođenje agentivne konstrukcije. Interesantno je primetiti da konstrukcija sa participijskim pasivom u srpskom nije najbrojniji prevodni ekvivalent ni kratkog ni dugog *be* pasiva u engleskom tekstu. Dok s jedne strane kratki pasiv daje prednost reflektivnim konstrukcijama, dugi pasiv preferira aktivnu formu za ekvivalent prilikom prevođenja.

Na osnovu rezultata analize možemo zaključiti da na sistematičnost u izboru odgovarajućeg prevodnog ekvivalenta utiče prvenstveno tip pasivne konstrukcije u izvornom tekstu, odnosno prisustvo ili odsustvo agensa. Zapažamo da se kratki *be* pasiv i konstrukcije sa nefinitnim glagolom koje ne sadrže sintaksički iskazan agens prevode odgovarajućim konstrukcijama koje ili ne dozvoljavaju ili ne navode agentivne konstrukcije. S druge strane, dugi *be* pasiv i nefinitni glagoli koji zahtevaju sintaksičko prisustvo agensa prevode se aktivnom formom. Aktiv je prirodnije prevodilačko rešenje za konstrukcije sa agensom u ciljnom tekstu jer srpski, za razliku od engleskog, dozvoljava preraspodelu rečeničnih članova u cilju lakše razumljivosti ili postizanja bolje kohezije teksta, a da se pritom ne menja dijateza.

Dvosmernom analizom izvornog i ciljnog teksta otkriven je veliki broj reflektivnih pasivnih konstrukcija na mestima na kojima ne postoji pasiv u izvornom tekstu. O ovome svedoči i velika razlika između ukupnog broja reflektivnih pasiva u ciljnom tekstu i broja primera u kojima oni čine prevodne ekvivalente za konstrukcije iz izvornog teksta. Uočili smo da se na mestu reflektivnih pasiva u izvornom tekstu najčešće nalaze nefinitni glagolski oblici ali i aktivna rečenična forma. Znajući da u pravnim tekstovima dominira sadašnje vreme, ovaliki broj reflexivnih konstrukcija u

ciljnom tekstu se delimično može opravdati činjenicom da se jedino reflektivni ili se pasiv može koristiti za iskazivanje referencijalnih sadašnjih radnji, odnosno pasiva prezenta.

L I T E R A T U R A

- Alanović, Milivoj (2004). Prilog tipologiji agensa. *Prilozi proučavanju jezika*. 35: 193–204.
- Bacić, Milica (2017). Tipovi centralnih pasiva u engleskom i njihovi prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku – studija slučaja. *Nasleđe*. 38: 163–178.
- Biber, Douglas et al. (2005). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Bjelaković, Isidora (2005). Pregled pristupa u izučavanju pasivnih konstrukcija (strana literatura). *Prilozi proučavanju jezika*. 36: 103–117.
- Bjelaković, Isidora (2008). *Participski pasiv u književnom jeziku kod Srba u XIX veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Bjelaković, Isidora i Maja Marković (2010). Participski i reflektivni pasiv u srpskom i hrvatskom jeziku (publicistički i administrativni stil). U: *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen* (ur. B. Tošović). Wien, Austria: Lit Verlag. 295–320.
- Bulatović, Vesna (2013). Legal Language: The Passive Voice Myth. *ESP Today*. vol.1: 93–112.
- Huddleston, Rodney & Geoffrey K. Pullum (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klikovac, Duška (2008). *Jezik i moć*. Beograd: XX vek.
- Kovačević, Miloš (1992). *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost.
- Milošević, Ksenija (1972). Neki aspekti semantičkog odnosa konstrukcija pasivne (sa trpnim pridjevom) i reflektivne u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik*. I/ 3–4: 63–86.
- Manojlović, Nina (2015). Pasivne konstrukcije u zakonodavno-pravnom funkcionalnom stilu. *Srpski jezik*. XX: 619–637.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Palmer, Frank Robert (1988). *The English Verb*. London – New York: Routledge.
- Piper, Predrag et al. (2005). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. U redakciji akademika Milke Ivić. Beograd – Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga – Matica srpska.
- Piper, Predrag i Ivan Klajn (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Quirk, Randolph et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London – New York: Longman.
- Savova, Dimka (2012). Pasiv i njegova povezanost s tekstom u svetlu deagentivnosti. U: *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa* (ur. M. Kovačević). Knjiga 1. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet. 103–113.
- Stanojčić, Živojin i Ljubomir Popović (2002). *Gramatika srpskog jezika*. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Subotić, Ljiljana i Isidora Bjelaković (2005). Iskazivanje i tipologija agensa u pasivnim konstrukcijama (u jeziku pisaca predvukovske epohe uz poređenje sa standardnim jezikom). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 34/1: 55–71.
- Tanasić, Sreto (2012). Pasivne rečenice u prozi Ive Andrića. U: *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog naučnog skupa* (ur. M. Kovačević). Knjiga 1. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet. 93–101.
- Tanasić, Sreto (2014). *Sintaksa pasiva u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Tošović, Branko (2002). *Funktionalni stilovi (Funktionale Stile)*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.

Aleksandra Erić Bukarica

PASSIVE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH LEGAL TEXTS AND THEIR TRANSLATION EQUIVALENTS IN SERBIAN

S u m m a r y

The predominance of passive constructions over active verb forms in legal texts is largely reflected in the need to keep the agent unidentified by placing emphasis on the action or the receiver of the action. In this way, we can conceal all the information about the doer of the action that would otherwise need to be present in an active sentence. The purpose of this paper is to determine whether passive constructions from the legal text in English, as the source text, are realized in the same manner in the Serbian translation, as the target text. By using a relatively small corpus made up of a legal text in English and its official Serbian translation, we will examine the frequency of passive constructions in the source text and identify grammatical structures that serve as translation equivalents for English passive constructions within the specific style of official documents. We will also determine the manner in which the source text in English influences the choice of structures in the target text in Serbian, and examine whether these translation equivalents reveal some degree of systematicity.

Key words: passive voice, style of official documents, translation equivalents, English, Serbian.

Aleksandra Erić Bukarica
Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić
Novi Sad
Srbija
Imejl: *aleksandra.eric@yahoo.com*

ОБРАЋАЊЕ САГОВОРНИКУ У ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА

САЖЕТАК

У раду се анализирају језичка средства за исказивање учтивости у домаћим електронским медијима и испитују се форме обраћања гостима од стране новинара. Циљ је да се установи како се водитељи информативних емисија на домаћим ТВ каналима обраћају својим гостима. Језичка средства која се анализирају јесу заменичке форме *ти* и *ви*. Испитују се начини на које новинари изражавају поштовање и професионалну дистанцу према гостима. Обраћање *ти/ви* чини окосницу учтиво обраћања саговорнику. Избором заменице *ти* или *ви* говорник изражава свој став и однос према другој особи. Етикеција учтиво обраћања у јавном дискурсу подразумева да се непознатом саговорнику мора персирати. У ТВ емисијама персирање је флексибилног карактера и препуштено је одлуци новинара.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: обраћање, заменице *ти* и *ви*, телевизија, информативне емисије, учтивост.

1. Увод

Јавну комуникацију, посебно ону у средствима јавног информисања, требало би да одликују јасна стандарднојезичка и комуникацијска правила. У последње време, јавни језик засут је облицима који припадају разговорним (супстандардним) идиомима, односно приватној комуникацији за коју су својствени знатно слободнији језички обрасци, мешање стилова, али и неусиљено и опуштено понашање у језичкој и нејезичкој комуникацији. У основи појаве мешања стилова и идиома и њиховог продора у јавност леже изванјезички узроци, односно нови, демократичнији социокултурни оквир у којем се данас налазе говорници нашег језика. Може се рећи да је дошло до смењивања старих калупа, норми понашања и састава вредности новим, слободнијим и демократичнијим друштвеним неидеологизованим обрасцима, а то подразумева и нове језичке обрасце. Пракса нуди и друга објашњења,

споменуте говорне стратегије на неки начин могу бити посматране као знак појаве непрофесионализма, тривијализације и обезвређивања новинарске струке.

Појам учтивости односи се на различите облике социјалне и језичке интеракције и укључује језичке и нејезичке елементе који допуњују интерперсоналну и групну комуникацију. Неки људи учтивост „карактеришу као друштвено прикладно понашање, неки као обзирност према другима, а неки имају негативне ставове према учтивом понашању, описујући га као охоло, неискрено и повучено” (Watts 2003: 8–9). Језички бонтон чине они облици који се усвајају социјализацијом, односно који се уче живећи у одређеној култури и знак су лепог понашања. Учтиво понашање игра важну улогу у свакодневном животу. Истраживање конвенција учтивости у последње време добија на значају. Језичка средства учтивости јесу елемент наше стварности као друштвено стабилизирајућа и нормализирајућа снага, а примереност учтивих понашања гаранција је угодне и учинковите језичке комуникације у свим односима који спајају учеснике комуникације.

С обзиром на снажан утицај електронских медија усталила су се и правила учтивости о уређивању радиотелевизијског програма и смернице које осигуравају учтиво понашање новинара, о чему сведочи пример Кодекса о уређивању радиотелевизијског програма: „Радио и телевизијске куће ће поштовати опште културне стандарде пристojности и учтивости у свом програмском садржају.” Пример показује да учтивост¹ није увек избор појединца, већ за њено остварење постоје утврђена правила која се у одређеним приликама морају поштовати да не би дошло до нарушавања општих културних стандарда. „Форме учтивости се временом мењају и допуњавају, што овај феномен чини увек актуелним и неизбежним у људској комуникацији” (Stojanović 2011: 366). Учтивост није нешто са чиме смо рођени, већ је морамо усвојити током живота. Овладавање стратегијама учтивости неопходно је за снажање у различитим друштвеним ситуацијама и окружењима.

2. Језичка средства за исказивање учтивости

И поред многих покушаја да се дефинише појам учтивости, ниједну дефиницију није прихватила већина истраживача. Дефинисање учтивости је

¹ Овде представљена и синонимским појмом пристojности.

„као борба на живот и смрт са хидром. Тек што одсечете једну главу, неколико нових се појави уместо ње” (Watts 2003: xi). Учтиво комуникативно понашање је компликовано за мерење и за научно испитивање, али треба га описати и објаснити (Драгићевић 2004: 40). Познавање система форми учтивости потребно је људима како би могли да ускладе своје комуникативно понашање са говорном ситуацијом. Некоришћење одговарајућих форми учтивости може да изгледа као намерно кршење друштвених конвенција.

Будући да је говор, односно изрицање исказа таква људска делатност која подразумева, по Серлу, три основна постулата – „интенционалност (намеру), респонсибилност (одговорност) и сериозност (кооперативност)” (Serl 1991: 95–105) – од којих оно прво обележје (интенционалност) наглашава управо чињеницу да човек све што чини, изводи с неком (одређеном) намером, онда можемо одредити учтивост као илокуцију исказану ради одржавања друштвене хармоније, тј. она представља друштвено прикладно понашање, засновано на поштовању учесника у комуникацији. Разликујемо учтивост као друштвено понашање једне говорне заједнице од теорије језичке учтивости која се користи у описивању комуникативне интеракције, и језичке учтивости као (знаковне, кодне) реализације (опште) учтивости при комуникацији. Учтиво понашање је производ културних и социјалних фактора једне говорне заједнице, а представља и субјективно гледиште према којем се нечије понашање одређује као учтиво или неучтиво и због тога је оно променљива категорија. Учтивост није само оно што сматрамо прикладним у одређеним стереотипним ситуацијама, она увек упућује на различите ступњеве солидарности између пошиљаоца и примаоца поруке.

Прагматика је лингвистичка дисциплина која се бави функцијама језика. За прагматику је важан контекст у коме се одвија комуникација. Прагматичка теорија учтивости чини основу говорне етикеције, која подразумева поштовање правила учтивног језичког понашања у одређеној говорној ситуацији, односно „кодификовано говорно понашање као стереотипни аутоматизовани говорни поступак у одређеним ванјезичким оквирима” (Николић 2010: 17). Говорна етикеција спада у домен језичке културе. Она захтева „поседовање прагматичке компетенције говорника, а то су: културна знања (учтивост) и знање о друштвеној разлици међу комуникаторима” (Јањић, Чутура 2014: 34). Да бисмо били компетентни саговорници, потребно је да поред граматичких правила и речи поседујемо и знање о примереној употреби језика. Етичка компонента

културе говора подразумева знање и коришћење правила језичког понашања у датим друштвеним ситуацијама.

3. Електронски медији

Телевизију гледа велики број људи, па су мане тог вида вербалне комуникације изузетно видљиве и уочљиве. Медији су јавна средства обавештавања и комуницирања и због тога је потребно да буду свесни одговорности за јавно изречену реч. Средства јавног информисања треба да негују култивисан начин изражавања. Медијска комуникација мора бити утемељена на принципима теорије учтивости и нормативима језичке културе.

У последње време присутна је вулгаризација медија у погледу начина изражавања. У појединим емисијама, језик и стил приближавају се језику улице, језику најпростијих друштвених група. Забрињава нарушавање говорне културе у домену говорне етикеције које примећујемо у емисијама озбиљнијег садржаја, као што су информативне емисије. „Прилике у новинарској пракси врло често нису усклађене са теоријом новинарске стилистике. Један од веома упечатљивих примера овакве врсте недоследности у вези је са непоштовањем говорне етикеције у емисијама електронских медија” (Јањић, Чутура 2014: 36).

Ранко Бугарски у интервјуу за *ТВ ревију* даје оцену језика на телевизији и говори о водитељима (водителјама) наших телевизија. „Поставе им питање, па чим гост заусти да одговори, оне улећу са новим питањем. Стиче се утисак да су научиле напамет низ питања, па онда у страху да неко од њих не забораве – журе да их што пре испуцају” (Бугарски 5–11. марта 2005: 5 према Шипка 2008: 235). Водитељи често имају реплике на излагања својих гостију, настоје да наметну своје ставове и мишљења и често се самовољно претварају у главне актере разговора. Висок степен интимизирања и приватизације јавних медија засметао је Бугарском. Ту мисли, између осталог, и на обраћање госту са *ти*. Такво обраћање „ставља водитеља у положај моћи над гостом, што је сасвим непримерено. Наиме, гледаоце не занима природа приватног односа између водитеља и госта, него шта ко има да каже” (Бугарски 5–11. марта 2005: 5 према Шипка 2008: 235). Водитељ мора бити посредник између аудиторijума с једне стране, и госта, односно извора информација, с друге. Реч новинара треба да задовољава све максиме кооперативне комуникације и да буде пример беспрекорне професионалне конверзације, такође треба да буде узор говорне правилности.

Новинар мора имати свест о јавној природи поруке и језику којим је она срочена. Он носи велику друштвену одговорности и налази се под великим едукативним оптерећењем као емитер поруке. Гледаоци прате језик медија и репродукују говорне форме и манире са медија. Њихову језичку свест обликује реч новинара. Већина гледалаца у језику медија види узор и мерило језичке правилности.

Култури изражавања у електронским медијима не поклања се довољно пажње. Језик на телевизији мора бити узоран у сваком погледу. Култура изражавања на телевизији подразумева употребу српског књижевног језика и примену норми (граматичка, лексичка, ортоепска, ортографска и стилистичка). Када је реч о јавном говору или језику, неопходно је да изражавање буде јасно, тачно, концизно, живо и складно. Језик је жив организам, живи с човеком и у сталном је богаћењу, мењању и усавршавању, због тога је неопходно да се новинари, а нарочито спикери и водитељи, стално стручно усавршавају и обучавају.

Анализирана језичка грађа прикупљана је током 2017. године истраживањем информативних емисија домаћих медијских кућа: *РТС-а, Пинка, Прве, Харпу TV, Студија Б, N1 и B92*. Емисије које анализирамо су: *Јутарњи програм; Београдска хроника; Добро јутро; Добар дан; 150 минута; Добро јутро, Србијо; Београде, добар дан; Нови дан и Кажипрст*. Анализирано је укупно двадесет емисија. Испитани су начини на које новинари изражавају поштовање и професионалну дистанцу према гостима емисије, односно форме обраћања (употреба заменице *ви*) у емисијама информативног карактера. У истраживању су примењене методе праћења и посматрања. Методом дескриптивне анализе и квалитативном методом послужили смо се приликом обраде података.

4. Обраћање саговорнику

4.1. Употреба заменица *ти* и *ви*

Обраћање припада култури вербалне комуникације. У вези са вербалном комуникацијом људи једних с другима може се запазити употреба личних заменица за друго лице једнине (*ти*) и друго лице множине (*ви*), у оба случаја у обраћању једној особи. Поставља се питање зашто се некоме обраћамо са *ти*, а некоме са *ви* и има ли у томе неког реда и правилности. Постоји могућност да се у одређеним комуникацијским ситуацијама, заменица *ви*, иначе резервисана за упућивање на значење другог лица множине, употреби уместо заменице *ти*,

која је у истом смислу резервисана за упућивање на значење другог лица једнине, уз додатни податак сасвим друкчије врсте. Обраћање *ти/ви* чини окосницу учтивног обраћања саговорнику. Избором заменице *ти* или *ви* говорник изражава свој став и однос према другој особи, а „учтивост је релевантан фактор у избору заменице” (Panić Kavgić 2014: 154).

У далекој прошлости људи су се једни другима искључиво обраћали са *ти*. Обраћање са *ви* настало је у IV веку нове ере у Римском царству. Тада је то било резервисано само за царе, док су се остали обраћали једни другима са *ти*. „У средњем вијеку тај се обичај проширио и учврстио у Западној Европи, при чему се са *ви* није обраћало једино владарима него и другим људима у знак уважавања. Ми смо обраћање на *ви* једној особи примили од западноевропских народа под утицајем њихове говорне праксе” (Шипка 2008: 218).

Појављивање, односно одсуство заменичког облика *ви* у позицији иначе резервисаној за етикету којом се исказује друго лице једнине нема граматичку улогу „него интеракцијску, и у том смислу комуникацијску” (Radovanović 2003: 134). Пошто се ту не ради о граматичким категоријама лица и броја, него о упућивању (језичким средствима) на друштвени статус учесника у вербалној комуникацији, Радовановић је ту појаву назвао „граматиком” друштвеног статуса.

Употреба личних заменица *ти* или *ви* није граматичко, већ прагматичко питање. Ту се ради о „функцији истицања природе односа међу говорним представницима датог језика, односно колектива који је у питању, као и о улози упућивања на релативни друштвени статус комуникатора у оствареном говорном догађају (наравно, и у оквирима остварене интеракцијске ситуације у датој говорној заједници) – тј. на статус једног учесника у њему у поређењу са статусом другог” (Radovanović 2003: 135). Заменица *ти* „служи за изражавање блискости, фамилијарности, односно одређене врсте солидарности при ословљавању саговорника”, док је заменица *ви* „резервисана за тзв. учтиво ословљавање уједно служећи и за обележавање својеврсне дистанце” (Ozer 2016: 15).

У случају интеракције између два комуникатора, лични заменички облици могу се распоредити на следеће начине: *ти – ти, ви – ви, ви – ти* (односно *ти – ви*). Међусобно ословљавање комуникатора са *ти* упућује на податак о солидарности и сугерише њихову блискост и равноправност. Ословљавање са *ви* упућује на друштвену и емоционалну дистанцираност међу комуникаторима. Дистанцираност је заснована на мотивима непознавања комуникатора, на

службености ситуације, нејезичким конвенцијама и формалном или протоколарном понашању. Различито ословљавање комуникатора показује њихову неравноправност и неједнакост: генерацијску (однос старији – млађи) или друштвену (однос надређени – подређени). Несиметрични распоред заменичких облика упућује на податак о статусној разлици међу комуникаторима, која може бити заснована на ауторитету.

Распоред ових језичких средстава, њихов избор и употреба, зависе од учесника у процесу споразумевања и од њихових друштвених улога у говорним ситуацијама у којима се остварује говорни догађај. „Систем правила, чије деловање регулише ваљан избор и сврсисходну употребу језичких средстава о којима је овде реч (заменичке форме), а смештена су у знање (компетенцију) комуникације (употребе језика), чине тзв. правила „избора” или правила „алтернације” (она условљавају избор између алтернативних могућности). У приказима деловања тих правила, избор и употреба језичких средстава, дакле, дефинишу се низом, скупом сукцесивних бинарних одлука комуникатора, сагласних њиховим улогама и релативном друштвеном статусу у датој прилици, а у ситуацији обраћања” (Radovanović 2003: 137). То би значило да постоји избор вербалних знакова за ословљавање којима се сигнализира дистанца међу саговорницима, затим за одређени степен мања дистанца, односно већа познатост. Задатак саговорника је да из тог избора одаберу један знак за конкретну употребу.

Весна Половина изводи закључке о елементима значења заменица *ти* и *ви*. „У немаркираној употреби заменице *ви* на прво место долази критериј старости. Као други по реду елеменат значења заменице *ви* долази непознатост или дистанца, односно блискост. На трећем месту је поштовање. На четвртом месту налази се ранг. На петом месту се јавља елеменат образовања, и на шестом месту се јавља обичај и инерција употребе” (Половина 1984: 192).

Мирјана Јоцић посматра обраћање као „сложен систем културних, комуникацијских – лингвистичких и нелингвистичких правила чији су избор и употреба условљени друштвено-културним оквиром, ситуационим контекстом, интенцијом саговорника и одређеним лексичко-граматичким обележјима конкретног језика” (Јоцић 2011: 297). Она констатује да за избор заменица *ти* или *ви* у ословљавању одраслих пресудну улогу имају особине карактера саговорника и њихова блискост и узјамна емпатија, па тек онда сродство, затим године старости, друштвени статус и сфера употребе, приватна или јавна.

Постоји уверење да се „формом *ти* изражава мања разговорна и друштвена дистанца, па се онда на основу веће употребе таквих података може добити одговор на питање о модернизацији друштва у правцу веће демократичности, односно смањења статусне дистанце међу саговорницима у јавној и службеној сфери” (Savić, Stanojević 2012: 103). Процес ширења форме *ти* у домене у којима је била коришћена форма *ви* у претходним временским периодима може се довести у везу са смањењем друштвене дистанце међу саговорницима у разговору, али могу бити у питању и неки други психосоциолошки разлози.

Прелазак са *ви* на *ти* или обрнуто, представља ремећење правила и изражава промену односа говорних лица у комуникацији. Обраћање са *ти* уместо са *ви* непознатим особама, поготово у службеним односима, показује непоштовање и потцењивање онога са ким се комуницира и успостављање односа надређености и подређеност, што све упућује на неуљудност и одсуство не само културе вербалне комуникације него и културе комуникације уопште.

4.2. Употреба заменице *ви* у медијима

Језичка средства која испитујемо јесу заменичке форме за обраћање. Етикеција учтивог обраћања у јавном дискурсу подразумева да се непознатом саговорнику мора обраћати са *ви*, а овакав начин обраћања може се прекинути на предлог старијег. Што се тиче питања исказивања поштовања особи обраћањем у другом лицу множине, нема доследног правила у спровођењу ове врсте хонорифика.² У информативним емисијама употреба заменице *ви* је флексибилног карактера. На основу разговора који се води између госта и водитеља, у неким ситуацијама можемо да закључимо у каквим су они односима приватно. Примећујемо да се водитељ госту неће обраћати са *ви* уколико су приватно блиски, без обзира на озбиљност теме и званични професионални статус и углед госта, а обраћаће се са *ви* госту са којим није у личним пријатељским односима. Због фамилијарне комуникације коју новинари примењују, стиче се утисак да је обраћање са *ви* у медијима изузетак, а не правило. Дакле, дистанца је маркирана као негативна особина.

Дистанца језички исказана у виду употребе заменице *ви* употребљава се према гостима вишег политичког, културног и економског ранга. Постоје

² Хонорифици су учтиве говорне формуле или етикете, које у српском језику подразумевају, између осталог, и обраћање са *ти/ви*.

примери у којима се водитељи госту доследно обраћају са *ви*. Углавном је то када су им саговорници угледни људи који имају уважавање у друштву или старији људи са којима приватно нису блиски.

Да подсетимо гледаоце на Ваши случај... Који је моменат када Ви то сазнајете?... Јесте ли Ви гледали снимке?... О чему Ви размишљате тог тренутка?... На суђењу се говорило против Вас... Пуно Вам хвала (ТВ Пинк, Добро јутро, 27. 01. 2017). Када су Вам то рекли, како сте реаговали?... То Вама одлично стоји... Много је титула иза Вас, која Вам је најдража?... Шта Вам је то дала одбојка?... Хвала Вам што сте били наш гост (РТС, Јутарњи програм, 19. 5. 2017). Чиме се Ви бавите?... Шта то у Вашем случају значи?... Како Ви можете да избаците негативну енергију?... Јесте ли Ви срећнији када неком помогнете?... Можда сте Ви њу тако излечили (Happy TV, Добро јутро, Србија, 8. 02. 2017). Да ли Вам је позната ситуација са Новог Београда?... То кажете Ви који сте стручњак... Вама то није непријатно... Хвала Вам што сте били наш гост (РТС, Београдска хроника, 8. 5. 2017). Како Ви мислите да то спроведете?... Ви сте наводили низ ствари које треба предузети... Да ли постоји оквир који би Вас натерао да изађете из овлашћења председника?... Вратићу Вас на оно што Вас питам... Постојећа истраживања Вам не дају ту могућност... (B92, Кажирпт, 23. 3. 2017).

Постоје примери када се водитељи госту доследно обраћају са *ти*. Углавном је то када су и приватно у пријатељским односима или када су гости млади људи. Обраћање са *ти* комуникацију чини мање формалном и приближава је неформалном стилу и због тога је на телевизији у емисијама неприлично и није препоручљиво. Могуће је овакав начин обраћања правдати чињеницом да се водитељ и гост познају, да су блиски, на тај начин лакше разговарају, то дозвољава већу опуштеност саговорника и дијалог је ближи гледаоцу. Међутим, недопустиво је у таквим ситуацијама употребити заменицу *ти* јер се разговор води на званичном месту, ТВ има велики број гледалаца и спикер не сме да се понаша фамилијарно, то никога не интересује. Неукусно је показивати фамилијарност на званичном месту, поготово је лоше када се у разговору са више особа једној обраћа са *ви*, а другој са *ти* јер гледаоца не занимају степени фамилијарности између новинара и саговорника.

Ти доносиш интересантну причу... Чекам од тебе занимљиве информације... Шта лоше ти видиш у овој фотографији... Хвала ти што си био гост јутарњег програма (РТС, Јутарњи програм, 23. 4. 2017). Само да те подсетим проšli пут смо причале о новим песмама... Шта се то променило код тебе?... То је сада иза тебе?... Где је

оно где си ти сазрела у прошлој години?... Неоспоран је твој музички квалитет... Ми смо ти спремили изненађење... (Прва, 150 минута, 11. 01. 2017). Придружио нам се Александар Шапић, председник општине Нови Београд. Добро јутро ти желим и добродошао... Ти си постигао рекорд... Како ти гледаш на његову изјаву?... Колико си се ти припремао за тај догађај? (Нарру ТВ, Добро јутро, Србија, 3. 5. 2017). Драган Вучићевић са нама... Ти си радио истраживање... Али ти си најављивао те догађаје... Ти си пренео ту вест... Хвала ти на гостовању (ТВ Пинк, Дobar дан, 30. 3. 2017). Ева Љубичић, математичар, наш гост... Ти си добар део живота провео тражећи формулу... Онда си ти почео да зарађујеш?... Ти си увек играо на сигурно?... Да ли те питају за савет?... Ти си му дао тај систем? (Нарру ТВ, Добро јутро, Србија, 19. 5. 2017).

Неправилности у коришћењу ових хонорифика најбоље се виде у употреби заменице *ти* уместо *ви*, и обрнуто, у обраћању једном те истом саговорнику у току једног разговора. Лингвистички гледано, то би биле маркиране употребе. „Замене заменица *ти* и *ви* дешавају се у емотивним ситуацијама. Замена се дешава и због брзине, у забуни, случајности” (Половина 1984: 191). Међутим, овде је случај да се *ви* употреби уместо *ти* када се иначе блиски саговорници нађу у званичној ситуацији. Постоје ситуације да се разговор започне обраћањем са *ви*, а заврши се без те говорне етикете, или обрнуто. Дешава се и да се новинар наизменично обраћа госту са *ти* и *ви* током разговора у емисији. То бисмо „условно могли назвати појавом преклапања (прикључивања) говорних етикета уважавања” (Јањић, Чутура 2014: 40). Водитељи су свесни да би требало да се обраћају госту са *ви*, али ипак му се обраћају са *ти* због тога што су приватно блиски, и они то експлицитно и кажу.

Мој гост је Игор Трифуновић, мађионичар. Добродошли, честитам, свака Вам част... Чиме сте се Ви представили?... Како сте дошли до тога да то буде тачка Вашег живота?... Можемо и на ти знамо се толике године... Прешли смо на ти знамо се толико дуго... Дајте нам те трикове занимљиве деци... Можда би било узбудљивије да се бавите политиком... Од које године сте у том послу, сте, си, на ти смо... Јеси ли понео карте? (ТВ Пинк, Добро јутро, 15. 5. 2017). Дубравка, велика ми је част што си данас овде код нас, што сте данас овде код нас, хајде то ћемо се током емисије определити јесмо ли на ти или на Ви... Не знам када смо Вас последњи пут видели у некој емисији... Начули смо да волите нашу емисију... Ти важиш за глумицу која се води старим системом вредности... (Прва, 150 минута, 7. 4. 2017). Причамо са Дејаном Луткићем. Добро јутро, и добродошли... У колико представа играш? На ти смо, не знам ни што сам на Ви кренула. Кренула сам на Ви

ваљда је тако пристојно у програму, али толико се знамо... Рекли би ти сада Американци да се прво ради представа, па онда филм... Сад причаш као продуцент (ТВ Пинк, Добро јутро 19. 5. 2017). Гост Хронике Душан Узелац... Морам да те питам, наравно, ми смо на ти... Ево ти си ту да нам помогнеш у томе?... Хвала Вам лепо (РТС, Београдска хроника 27. 4. 2017). Калиопи је са нама. Добро јутро и добродошли. Како сте? Шта радите?... Спадаш у ону категорију која се жали на ово време... Који је најбољи начин да се промовише све што је ново у твојем послу? (ТВ Пинк, Добро јутро, 12. 01. 2017). Како си, Вања? Шта је то што је тебе привукло том лику? Ти играш младу Фриду. Играте, играш дакле у још неким представама. Да ли планираш да се вратиш и на телевизију? (ТВ Пинк, Добро јутро, 15. 5. 2017).

Када су гости млади људи, обично ученици или студенти, њима се по правилу не персира. Ретки су примери да се младом госту обраћа са *ви* и то само уколико је постигао неки запажени успех. У нашем корпусу пронађен је само један пример где се новинар гошћи, студенткињи, обраћа са *ви*.

Наша гошћа је Јана Дацовић, ученица гимназије. Она је, можемо то тако да назовемо, тинејџерска јутјуб звезда... Како си ти дошла на идеју да направиш свој канал?... Да ли и твоје друштво може да ти буде инспирација?... Чиме ти још желиш да се бавиш?... Где ти видиш себе?... Хвала ти много на гостовању (ТВ Пинк, Добро јутро, 6. 02. 2017). Пошто су најбољи, наши гости су студенти Економског факултета... Никола, јеси ли ти очекивао победу?... Колико тебе испита очекује?... Можда не смеју да се пријаве, шта ти мислиш? Шта ти је све омогућила ова победа? (N1, Нови дан, 2. 02. 2017). Гости Хронике су матуранти београдске Електротехничке школе: Никола Опачић, Михајло Вучковић и Немања Тадић... Теби је пало на памет да направиш овакву кутију за лекове... Немања, ти си био одговоран да нађеш могућност да се пронађу те особе... Јесте ли кутију испробали на твојој стрици? (РТС, Београдска хроника 16. 5. 2017). Наша гошћа је Рената Греговић, студенткиња четврте године Економског факултета... Ваш тим, поред Вас чини још пет чланова, волела бих да их споменете... Реците нам нешто више о томе... Колико Вам је то значајно, ипак сте Ви апсолвент?... Је л' Вас то изненадило?... Рената, желим Вама и Вашем тиму пуно успеха на такмичењу (Studio B, Београде, добар дан, 6. 02. 2017).

5. Закључак

Анализа је показала да се водитељи госту обраћају са *ви* уколико су им саговорници особе које имају висок друштвени статус и углед или старији

људи. Заменица *ви* употребљава се приликом обраћања гостима који припадају вишем политичком, културном и економском сталежу. Пронађен је и пример да се са *ви* обраћа госту који је истакнути спортски делатник. Водитељи се госту обраћају са *ти* уколико су и приватно у пријатељским односима, а то сазнајемо на основу њиховог разговора. Такође, када су гости млади људи, њима се водитељи у највећем броју случајева обраћају са *ти*. И у ситуацији када је млада особа културни уметник, водитељ јој се обраћа са *ти*, дакле генерацијски критеријум претеже над професионалним.

Анализа спроведена у овом раду указује на доминацију неформалног, фамилијарног стила у новинарском дискурсу. С обзиром на то да је публицистички дискурс подсистем јавног дискурса, примећујемо да је у електронским медијима присутна експанзивна тенденција поништавања разлике између професионалног и приватног у јавном дискурсу медија, често водитељи ТВ емисија користе приватни разговорни идиом. Присутна је употреба разговорног стила који се одликује неформалношћу. Међу саговорницима се често не успоставља однос дистанцираности. Употреба заменице *ви* на ТВ-у није заступљена у оној мери у којој се то очекује и поистовећује се са њеном употребом у приватном животу.

Уочене карактеристике дискурса у телевизијским информативним емисијама показују да ту треба много шта мењати и усавршавати како би се култура вербалне комуникације у медијима подигла на виши ниво. У ери брзе размене информација и великог броја електронских медија, као и мноштва телевизијских канала, уредници се надмећу ко ће брже доставити новости широј јавности и привући што већи број гледалаца. Овај тренд често иде на штету културе изражавања. Новинари бивају принуђени да више пажње посвете брзини и ефикасности извештавања не обраћајући пажњу на правила језичке културе, што не би смело да буде оправдање. Овакво вербално понашање новинара свакако не утиче позитивно на унапређивање и неговање језичке културе. Новинар носи велику друштвену одговорност и због тога што његова реч учествује у обликовању језичког израза гледаоца. Језик медија би требало да буде узор и мерило језичке правилности и језичке културе, али, нажалост, није тако. Неопходно је мењати и усавршавати дискурс на електронским медијима како би се култура изражавања подигла на виши ниво.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић, Рајна (2004). Учење И. А. Стернина о комуникативном понашању. *Зборник Матице српске за славистику*. 65–66: 31–44.
- Јањић, Марина и Илијана Чутура (2014). Маргинализација говорне етикеције на електронским медијима – Хонорифици и учтиво обраћање. *Језик, књижевност, маргинализација: Језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу. 31–46.
- Јоцић, Мирјана (2011). Ословљавање и обраћање. *Говор Новог Сада*, свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине, Лингвистичке свеске 9. Нови Сад: Филозофски факултет. 297–346.
- Николић, Марина (2010). *Теорија језичке културе*. Београд: САНУ.
- Половина, Весна (1984). Употреба једнине и множине личних заменица у обраћању саговорнику у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 13/1: 185–195.
- Шипка, Милан (2008). *Култура говора*. Нови Сад: Прометеј.

*

- Ozer, Katalin (2016). *Makrolingvistički aspekti oslovljavanja u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Panić Kavgić, Olga (2014). *Jezički ispoljena učtivost pri slaganju i neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Radovanović, Milorad (2003). *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Savić, Svenka i Danijela Stanojević (2012). Oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku. *Iz riznice multijezičke Vojvodine – Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*, br. 8. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. 99–152.
- Serl, Džon (1991). *Govorni činovi*. Београд: Nolit.
- Stojanović, Darko (2011). Učtivost u nemačkom i japanskom jeziku. *Komunikacija i kultura online*. 324–371. <http://www.komunikacijaiikultura.org/KK2/KK2Stojanovic1.pdf>
- Watts, R. (2003). *Politeness*. New York: Cambridge University Press.

Marija Milosavljević

ADDRESSING GUESTS IN ELECTRONIC MEDIA

S u m m a r y

This paper analyzes linguistic politeness in local electronic media and examines the forms of addressing the guests by the journalist. The aim is to establish how the hosts of the informative programmes on local TV channels address their guests. Linguistic aims that are being analyzed are the forms of pronouns *we* and *you*. The ways in which journalists express respect and professional distance towards guests are examined. Addressing guests with *we/you* is the backbone of the politely addressing the interlocutor. By choosing the pronoun *we* or *you*, the speaker expresses its point of view and its relation towards the other person. The etiquette of the polite speech in public discourse implies addressing an unknown interlocutor in the second person (You). In TV shows addressing in the second person is of more flexible character and is left for the journalist to decide.

Key words: to address, pronouns *we* and *you*, television, informative programmes, politeness.

Мср Марија Милосављевић

Ниш

Србија

Имејл: *marija.millosavljevic@gmail.com*

Миљана Чопа
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

Научни рад
УДК 811.163.41'282.2(497.113
KRUŠČIĆ)
DOI: 10.19090/ppj.2018.49.185-205

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ ИЗ ВОЈВОЂАНСКОГ СЕЛА КРУШЧИЋ¹

САЖЕТАК

У раду су приказани дијалекатски текстови из војвођанског села Крушчић, чији су житељи црногорски досељеници, носиоци херцеговачко-крајишког дијалекта, уз кратак осврт на резултате досадашњих истраживања и основне карактеристике говора овог села.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дијалектологија, дијалекатски текст, теренски запис, херцеговачко-крајишки дијалекат, црногорски колонисти.

1. Увод

Крушчић се налази у југозападном делу кулске општине, у централној Бачкој (Медојевић 2015: 15) и његову су територију у процесу колонизације, која се као последица аграрне реформе одиграла након Другог светског рата, населили црногорски колонисти – житељи колашинског среза (Медојевић 2015: 66). Трајно насељених колониста у Крушчићу, према статистичким подацима насталим након колонизације, било је 1213 (Медојевић 2015: 229). Према

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ОИ 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

попису становништва из 2011. године, Крушчић броји 1852 становника,² а више од трећине становништва црногорске је националности.³

На подручју Војводине, поред Крушчића, знатан је број села чије једино или већинско становништво чине досељеници (Бошњаковић – Радовановић 2009: 236) и њихов је говор неистражен, али се претпоставља да се донесени идиом у извесној мери чува (Ивић 1994: 158–159; Окука 2008: 128).

1.1. Досадашња истраживања крушчићанског говора

Истраживањима којима је обухваћен крушчићански говор у фокусу је био акценатски систем (Чопа 2017) и говорна адаптација досељеника говору средине у којој живе (Средојевић – Чопа 2018). Ова истраживања показују да се у говору досељеника особине које су типичне за херцеговачко-крајишки дијалекат у извесној мери чувају (Чопа 2017: 36; Средојевић – Чопа 2018: 118–120), а њихова је употреба чешћа приликом говорења о догађајима из прошлости, или када је информатор под посебним емотивним набојем (Средојевић – Чопа 108).

Дијалекатске особине својствене донесеном идиому на фонолошком плану замењене су мање изразитим, својственим шумадијско-војвођанском дијалекту, односно говору средине у којој досељеници живе, али у различитом степену, док се на фонетском плану особине херцеговачко-крајишког дијалекта чувају, и овде међу говорницима нема разлике (Средојевић – Чопа 2018: 118–120).⁴

1.2. Основне карактеристике крушчићанског говора

Крушчићански говор одликује се новоштокавском акцентуацијом, а одступања од правила дистрибуције акцената забележена су у појединим

² Према: *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, Републички завод за статистику, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>.

³ Према подацима доступним на <https://en.wikipedia.org/wiki/Kruščić>, у попису из 2002. године, Крушчић броји 1884 становника, од тога 768 црногорске је националности.

⁴ Узевши у обзир број и старосну доб информатора чији је говор обухваћен наведеним истраживањима, мора се истаћи да су у њима представљени прелиминарни резултати истраживања наведених појава.

примерима за које проналазимо потврде у херцеговачко-крајишком дијалекту⁵ (Чопа 2017: 34), уз бројне акценатске специфичности карактеристичне за говор околине Колашина и друге херцеговачко-крајишке говоре (попут преношења акцента с именица на бројеве (*три месџи, два сата*), облика 1. л. мн. презента с акцентом на претпоследњем слогу (*венчамо, држимо, идемо*), сложених облика глагола *нести* с акцентом на префиксу (*однесу, понесу, понесем*) и др.) (Средојевић – Чопа 2018: 112–113; 119). Примећена је и експанзија краткосилазног акцента, без одступања од правила дистрибуције акцената у стандардном језику (Чопа 2017: 34). Поста акценатске дужине у великој су мери очуване, али разлике у степену њихове реализације видљиве су међу генерацијама, а тако је и по питању преношења акцента на проклитику, где је ситуација код млађе генерације другачија од очекиване у херцеговачко-крајишком дијалекту (Средојевић – Чопа 2018: 119). Најизразитија разлика међу генерацијама јесте реализација *јата*, што представља и најизразитију разлику између херцеговачко-крајишког и шумедијско-војвођанског дијалекта – ијекавски рефлекс јављају се код припадника старије и средње генерације, док је код млађе рефлекс готово доследно екавски (Средојевић – Чопа 2018: 119). У крушчићанском говору старијих генерација забележене су и друге особине херцеговачко-крајишког дијалекта, попут употребе фонеме /t͡ʃ/ и непознавања опозиције између падежа места, локатива или инструментала и падежа правца, акузатива (*срѣдњи брѣт тракториста у задругу; више сам спаво у камѣон него у кревету; њма у њндекс добре оџене* и др.) (Чопа 2017: 21; 34–35).

1.3. О поступку приређивања дијалекатских текстова

У раду су приказани дијалекатски текстови сачињени на основу транскрипта звучних записа разговора с тројицом информатора који су припадници различитих генерација из породице црногорских колониста. Најстарији информатор досељен је у Крушчић као дете, а остали информатори, његов син и

⁵ Неке од ових појава, попут силазног акцента ван првог слога у емфатичким исказима и у појединим сложеницама као и у речима страног порекла (*астронѣт, замѣло, земљораѣдничка, катѣгбрији, вишенѣационална, пѣдуфинѣлу* и сл.), својствене су и другим дијалекатским говорима (Ивић 1994: 129; Окука 2008: 62), односно, савременом језику уопште (Средојевић 2017: 18).

унук, тамо су рођени и живе. Сви информатори имају средњошколско образовање.

Разговори су забележени у Крушчићу и Новом Саду током 2017. године,⁶ а реализовани су у форми интервјуа без стриктног упитника и обухватају теме које се превасходно тичу Божића, Ускрса, славе, свакодневног живота, сеоских послова и колонизације. Приликом говорења о другим темама нису били прекидани. Информатори веома добро познају испитивача⁷, стога се њихов говор може сматрати природним, без посебне тежње да се у њега унесу измене. Били су упознати и сагласни с тим да се разговори снимају.

Дијалекатски текстови дати су индексирано (Бошњаковић 2016: 496)⁸ – приређени су према поменутиим темама, односно сегментирани у тематске целине. Из техничких и етичких разлога у раду није презентован целокупан материјал који је прикупљен.⁹

Ови су текстови приређени превасходно у намери да се прикаже аутентичан крушчићански говор, односно, да се језичке особине које су обухваћене наведеним истраживањима, као и међугенерациске разлике и језичке промене до којих долази сагледају у ширем контексту, што је посебно важно, с обзиром на то је ово говорно подручје доскоро било сасвим неистражено, те да послужи као подстицај на будућа истраживања, како крушчићанског говора, тако и говорâ других области с досељеничким становништвом на територији Војводине.

⁶ Разговоре је на терену забележила М. Чопа за потребе израде мастерског рада.

⁷ Испитивач није изворни говорник истраженог говора. У разговору с информаторима у великој мери служио се својим дијалектом, као и иначе у неформалним разговорима с њима.

⁸ Питања истраживача изостављена су из дијалекатских текстова, изузев у случајевима где природа датог контекста захтева њихову употребу – тада су означена курзивом и забележена у облику заградама. У угластим заградама дати су коментари везани за начин говорења информаторâ, на местима где је то било потребно.

⁹ Информатори су сагласни с објављивањем ових текстова.

2. Дијалекатски текстови

2.1. Старија генерација

М. Р. (рођен 1938. године)

О себи

Рођен йљаду дѣветсто тридест осме... сѐло Бйстрица, Црна Гѐра, Мѐјковац ђпштине... Пѐсле завршѐтка рѐта, чѐтрѐс шѐсте гѐдине смо се колонизйрили и насѐлили ђвај дйѐ Вођводине...

О колонизацији

А бйло је кѐји... коме су пѐгинули или стрѐдали... кйћа изгѐрела у рѐту... па нйсу ймали мйѐсто станѐвања... ђнда су врйшили колонизѐцију... расѐљавање... а насѐљавање Баѓке. Неђѐљу дана се пйтовѐло преко Шаргањске ђсмице чйвене... Ћйро вѐзио. Колѐшйнски срѐз у Крушчићу... Мѐјковачка ђпштина, или кѐко вѐћ...

*

Чѐтрѐс дрйге ми је ђтац пѐгино и кйћа изгѐрела, у иѐтом дану. Чѐтнйци кйћу запѐлили... У стварй, ђтац пѐгино, и онда пйтали из кѐје кйће... Тамѐн смо бйли у њу усѐлили... нѐва кйћа... кѐмена, зйдана... нѐ спрат је бйла... и запѐлили су је, изгѐрело свѐ... и ђнда смо ймали неку стѐру, у њѐј смо презймили и у прѐлеће – колонизѐција. Нѐс три брѐта и мѐјка. Тридѐз гѐдина ми је ђтац ймо кад је пѐгинуо.

Мѐјка је рѐдила нѐн-стѐп. Нѐс трѐјица смо... ўчио је нѐјстарији брѐт, вѐјну академију заврйшио... рѐдио у вѐјсци. Срѐдњи брѐт трактѐриста у зѐдругу... јѐ сам бйѐ на зѐнѐт, пѐсле сам ђчо ў вѐјску и полѐго за возѐча и запѐслио се ђдма у Кйлатрансу. Јѐ и јѐдан брѐт смо кйпили кйће, а ђвај трѐћи је ђсто бйѐ у тѐј пѐродичној кйћи.

О сеоским пословима

Їмāм пѣштōљ, нāменски... нāмѣњен дѣрeктно зā... стōку, и сā њѣм се убѣјало, и ѓнда се или врѣлом вōдōм ѓшури, па се ѓчисти, или пѓл-бѣтāн гāсом, или слāмōм... ѓпāли се, ѓпере се вōдōм, чѣтком, рāспори се, ѣзвaди се ѣтробa и ѓндā се сијѣче на комāде зā штa је нāмѣњено, плāнирано... Па цѣо дāн, бѓгами. Зāвиси кѓлко ѣмā да се кѓље... У зѣмско врѣме прѣтѣжно... Почѣтак зѣмѣ.

О слави

Па спрѣма се... Пѣчѣ се прāсе или јāгње, јāре, већ штā ко ѣмā, прāве се колāчи, нāбавља се пѣће, пѓстављају се стѓлови у простѓријaмa, дочѣкују се гѓсти. Када дѓлазе, ѓнда се пѓстављају за сѓфру, за стѓлове, и кад пѓчиње, ѓнда се здрāвица... ѣзме бѓкāл са вѣном и нāздравља се свѣм гѓстимa, желѣћи им срѣћу и здрāвље. Прѣтежно се зѓву прѣјатељи, кѣмови. Са нāјближѣм свѓјѣм сѣче се кѓлāч у крѣс и зāливa се црвеним вѣном и лѓмѣ се, и ѓнда свāкоме се од тѓг колāча дāје по пāрче да ѓдломи сѣби. Домāћин сѣче кѓлāч са свѓјѣм нāјближим, тѓ мѣ ѓнда са сѣновимa или с кѣмом, прѣтежно се са кѣмом, са сѣном или с кѣмом, јел кѣм је као пѓчāсни гѓст. Домāћин сѣди на врѣху трѣпезе, слāве, стѓла, кѣм до њѣга, па ѓнда остāли гѓсти.

О племенском скупу

Па упознāвају се... ѣмā дѓста који се нѣсу виђели... се упознāвају, и ѓнда се рѣчак спрѣма, и мѣза, тѓ, и пѣће и... кāо слāвa. Тѓ ѓбично бѣде или ѣ некѓм простѓрији, дѓму, или на ѓтвореној пѓљани где ѣмā дѓбар прѓстор на нѣкој... или у зāдружном дѓму, или у шкблѣ или... Зāвиси где простѓријa, нѣкад се мѓже ѓкупит, зāвиси кѓлико је плѣме, јел ѣмā племѣна рāзличите величинѣ.

О Божићу и Ускрсу

Па ѣсто се прѣпрѣма мѣза и пѣће и тѓ, и ѓнда се чѣкā јѣдан од пѓлазника нāјмилијих који дѓлази ѣјутру рāно, кāо, на чѣститку слāвѣ Бѓжића, и ѓнда бāца

жито, и онда се он дарива или нѓвцем или нѓким прѓдметом, кошуљом или пешкиром или нѓчим. Пѓставља се јѓло и што је спрѓмљено за мѓзу и сјѓда се и мѓзи се, пѓпије се... ја нијесам ишао нијад у цркву... За Ёскрс, па то јѓдино ѓбичај што се јаја фѓрбају и шѓрају и онда се... па јел, исто да спрѓме ако трѓба нѓшто за мѓзу, за хѓану ил тѓко нѓшто...

О свадби

Скѓпљају се свѓтови код стѓрога свѓта, и тѓ се пѓслѓжи пиће и мѓза и онда се крѓће... крѓћу свѓтови за млада да прѓсѓ и по дѓласку кѓћи ѓе је млада, најављује се, ѓбично се пѓца испред кѓћѓ кад дѓлази се... стѓри свѓт, барјактѓр или ѓѓвѓр, или кѓм, ко и мѓ ш чим. (*Знате да пуцате?*) Знам, чѓш, мѓлим те...

О породици

(*Колико имате деце?*) Пѓторо. Два сина, три шѓћѓри... јѓданес ѓнучѓди и два праѓнука... нѓ може бѓт тѓшко с дѓцѓм. (*Где су се деца Ваша школовала?*) Ѓвде ѓснѓвну, осмољѓтку, у Кѓлу, у Црвѓнку и у Нѓви Сѓд... хѓмијску, тѓкстѓлну, машијнску, сѓобраћајну, технолошку и ѓто тѓко... Па дѓбрѓ, п-прѓдлог даш па рачѓнѓш кѓји пѓсо мѓже најлакше да се дѓбије, најприје да се запѓсли, па ѓ тѓм, ѓ тѓм смѓру оријѓнтишеш се... Дѓшко технолошку, технологију стѓчне хѓанѓ, Гѓрдана тѓкстѓлну, Оливера хѓмијску, Вања трѓговачку, Гѓран машијнску, рѓко сам... тѓко да се... лѓко пѓсо налазио... Завршѓвали су...

О послу

Било је нѓкад и по месѓц да сам ѓдсутан од кѓћѓ, да сам на пѓслу... Зѓвиси кѓји се пѓсао рѓди... У Барању, у Слѓвѓнију смо вѓзили рѓпу, па по три месѓц смо били тѓмо. Имали смо тѓмо и зѓнајмљѓне простѓрије, а и у камиѓну је дѓста пѓта, вѓшѓ сам спѓво у камиѓн нѓго у крѓвету... (*Је л' после било лакше кад сте аутобус возили?*) Ма јѓсте. Рѓдиш до два сата и дѓбро, нек-оно кад смо ишли за иностѓранство пѓнекад, али... Сѓћам се... у Чехослѓвѓчку највишѓ, скоро свѓке нѓдеље по јѓднѓм... У Италију... Дѓбро, дѓље на мѓре, то и не рачѓнѓм... то је

било рѣдѣвно... Сплит, Стрѣжанац... Бѣр, Ўлцињ... Свѣ тѣ на свѣј нѣчин бѣло лѣјепѣ ѿ и ѣдносно, рѣжно, ал тѣ се нѣ пѣмти, рѣжно...

2.2. Средња генерација

Л. Р. (рођен 1962. године)

О себи

Рѣђен ѣвде у Крушчићу, шездѣсет дрѣге гѣдинѣ, тѣ сам и у школу ишѣ, ѣснобвну, срѣдњу у Кѣли, у Врбѣсу, вѣшѣ сам ишѣ у Врбѣс ѣдма пѣсле... У ствѣри, јѣш нѣсам ни завршио бѣо вѣшу, ѣстало ми нѣких ишпита, запѣслио се у Кѣлатранс и тѣ сам рѣдио дѣк... дѣк је фѣрма, ѣвај, рѣдила, до пријѣ нѣколко гѣдина. (*А коју вишу сте...*) Вѣшу хѣмијску, хѣмијско-технѣлошку, сѣмо нѣсам завршио пѣти сѣместар, запѣслио се и ѣнда се прѣбацио... Е сѣд, да нѣ буде хвѣљења, бѣо сам дѣбар стѣдент, имѣм у индексс дѣбре ѣцене и свѣ, нѣсам пѣдо ишпите, нијѣдан, кѣји сам пријѣвио, полѣжио сам... али ѣвај, мѣслио сам да ће тѣ ићи у рѣд, нѣго ѣнда у Кѣлатрансу бѣло је фѣно... млѣд, пѣра дѣста, дрѣштво дѣбро, и тѣ сам ѣнда занемѣрио, и кѣко су гѣдине прѣлазиле, гѣтово... Тѣко су тѣ ишпите ѣстали, мѣда ме је и брѣт наговѣро – ѿјде, кѣже рѣши то, мѣни бѣло ѣстало ѣнда мѣжда нѣка чѣтри ишпита, али тѣ је, ѿјде, уз тѣ прѣмену мѣжда има јѣш кѣји вѣше да је бѣло да... ѿјде пѣ-шѣс ишпита ил сѣдам, нѣ знам кѣлко би бѣло на крају... него нѣ мош тѣ... сам јѣ вѣше и забѣравио и што сам знѣо и... нѣ може се ѣчит... изгѣбио сам вѣљу и пѣмћење, гѣдине... и све ѣвај... тѣко да сам тѣ... жѣо ми тѣ двѣје гѣдине... трѣбо сам завршит, али ѣто... Углѣвном, није прѣблѣм, нѣго ѣвај запѣслио сам се, дѣбро је Кѣлатранс стѣјѣ, бѣло је ѣнѣ фѣно... није тѣжак пѣсо бѣо и тѣко...

Колонизација

А дѣшли су... Мѣји су дѣшли... У ствѣри, ѣвде у Крушчић су Црногѣрци дѣшли четрдѣсет шѣсте гѣдине, после рѣта, и тѣ је, ѣвај, бѣло је иѣборено

нèколко мèста, углавном, стйцајем нèкйх окóлности, пóјма нèмам, òвај, Крушчић је запао Колашинце и Мојковчане, и дошли су óвде, дòбили су кyће òд Шваба кòји су прèбегли у Нèмачкòј, ил су пòмрли, углавном, òвај, за врèме рàта прèбегли, пред крај рàта, тàко да су òнда óвде òстали и тy су офòрмили пòродице, нèко је дòбио бòљу кyћу, нèко лòшију... У ствàри, тò се òбично глèдало и по зàслугама у рàту, и по брòју члàнòва кòји су дòшли, е сàд, нèки су се и врàтили òдма, нису мòгли óвде да жйве, мòј прàђед се врàтио, он је дòшò тy и òвај, кàжу пренòћио је, не баш бyквално пренòћио, него тy је бйò пàр дàнà и òдма први вòз кòји је бйò нàзàд, он је òтишо и звàò пòродицу кòмплет свè – àјмо, кàже, мй нàзàд на нàшу плòчу, кàже – óвде нè може да дйше, тò је бйò и òнда старйји чòвек, нè може овај вàздyх да дйше, нè може вòду да пйје... они су нàвикли на йзворску вòду тàмо, тò је бйò... И кàже – нè могу óвде јà да жйвим... И òни су òстали, моја прàбаба је òстала, нèгова жèна, и òнда су, òвај, òн се врàтио – сàм – прàбаба је òстала тy, и тàко је òн òтишо y Црну Гòру, жйвио је тàмо сàм, òдлазили су yнучàд нèгова тàмо код нèга и све тò... И нйје мòго óвде да жйви, а бйò је тàкйх, кòји нису мòгли óвде да пòднесу ни вòду... Нису мòгли вòду да пйју òву, прè свèга... òндà, овај вàздyх, штà јà знàм... Нàвикли су тàмо...

*

А кyћа је четрдèсèт прве гòдине... Мòј òд, òн је бйò командйр вòда у батàльону Àлексе òд-Бèño Ђйлас и, кàко би òви рèкли, бйò је звèрка, ал у пòзитивном смйслу. Бйò је дòбар домàћин, ймò је кyћу осàмнèс мèтара дугàчку, дèсет ширòку, на спрàт, и цèла је бйò од кàмена. И тy су òвај, бйòи чèтнйци и партизàни, òн је бйò у партизàне и òни су òвај нèга, да кàжем, лòвили – хтèли су да га yхвате зàто што је бйò виђèнији, дòбар домàћин, и бйò је виђèнији и нèгова је рèч и вàжила у мèсту, и èто да се – углавном, да се обèзглàви, да òвај бàрем јèдан крај, јел òндà би мòжда дòшò нèко дрyги кòји би био мекàнији, ил кàко, углавнòм, тàко се глèдало òнда, и нèгову кyћу су шèстога мàја чèтрèс прве гàђали минобàцàчима чèтнйци и запàлили, пòгòдили у крòв и запàлили је,

цела је изгорела, баба је са децом побегла у шуму, пећине, и то је... А ђед је био у планину, и кад је видио да кућа гори, он је овај сишо са још, не знам, једним или двојцом, и ту су му направили у ствари и замку да сиђе – знали су да ће сићи и распоредили се, сачекали га и ту су га убили четници, ова двојца, чоо сам, они су, преживели су, како – не знам, углавном, он је овај настрадао ту, кућа је цела изгорела и после рата, пуно година после рата од те куће су направљене двије куће, тамо овај срушене – темељи постоје и дан данас где била кућа, а порушено је зато што је сва грађа, сва дрвенарија што је могло да гори – изгорело је, само је камен осто, и онда су овај моји рођаци тамо, уз договор, не никак овако, уз договор то су порушили и направили су двије куће...

О лову

Лов... Овде, знаш како, то је мало и традиција. У Црној Гори тако је и васпитање и старијих, и сад и нас... Оружје, ето и ја волим оружје исто, и од малена, и то је некако, ја појма немам је ли то ген или је, овај, само кроз причу... И тако, овај, заволи се и... ловац сам, и волим то, мада слабо времена имам да, овај, идем редовно... То је такав или менталитет или... Шта ја знам, прави Црногорац, па онда, овај, ту је, подразумева се и неко оружје обавезно, и шта ти ја знам, то је тако. Навика вероватно, овај, у ствари, од старих.

О Бистрици

Бистрица, код Мокљовца једно село, овај, неких петнаестак километара, осамнаес од Мокљовца... иначе је фино место баш. Три ријеке протичу кроз место, има равницу, има плодну земљу доле, а око Бистрице, ту су, овај, планине... То сам и као мали ишо... Први разред основне школе кад сам завршио, ишао сам тамо, три месеца сам био, и од тад сваке године на распуст, цео распуст кад сам ишо у школу... Е сад у задње време мало слабије зато што имам пуно обавеза и не могу да стигнем и од посла, и кад сам на годишњем, ако ме не западне годишњи кад ја оћу... Највише одем кад је неки смртни случај ил тако, а овако, били смо... да сам ишо на одмор, био сам прије неких, кдло,

мѡжда једно чѣтри гѡдине, пѣт да сам бйо... мѡжда йм̄а и вйше... т̄ако нѣшто... йм̄ам т̄амо рѡдбину, и тѡ дѡста блйску рѡдбину. Дѡста је пѡмрло тйх кѡји су – код кѡјих сам ј̄а йшѡ, ал су ѡстали млади које знам и кѡјима нѣ с̄амо да смо рѡђ̄аци, него смо дѡбри... Блйски, блйски смо. И вуче ме т̄амо да ѡдѣм, ј̄ако ми је мйло да ѡдѣм т̄амо, гѡдишње б̄ар једнѡм да... преко лѣта. Зйми је т̄амо дѡста, ѡв̄ај, шт̄а ја знам, нйје б̄аш дѡбро бйт зйми т̄амо, и дѡсадно је, и нѣ може ни ѡтйћ... Тй лудй т̄амо су навикли т̄акѡ и они се ўвече или пѡсле пѡдне скупљају једни код дрўгих, ѡду, па д̄ал йграју к̄арте, д̄ал йграју ш̄ах ил т̄акѡ... Раније тѡ бйло т̄акѡ, с̄ад... ј̄а сам ѡбично йшѡ преко лѣта и бйло ми је ј̄ако фйно, мада... и вуче ме да ѡдем, ѡтишѡ би св̄аке гѡдине једнѡм, двапут т̄амо, и да вйдим рѡдбину и д̄а б̄удем т̄амо м̄ало, да ѡдморим, з̄ато што је и прйрода ј̄ако фйна, и тѡ ми се свиђа. Те три ријече, и тѡ је – нѣ може, ја нѣ знам оно кѡ да је – да је нѣко измйшљѡ, нѣ би мѡго бѡље йзмислит т̄ај дѣо... њли йсто т̄ако мйслим да нѣ би т̄амо жйвио јер сам навико ѡвде. С̄ад кад би т̄амо ј̄а жйвио, нѣ знам, нѣ би, лѣпо је ѡтйћ на гѡдишњи ѡдмор...

О племенском скупу

Дѡље у Бйстрици је св̄акѣ трѣћѣ гѡдинѣ, с тйм што ј̄а нйсам бйо с̄ад ѡв̄ај, кад је бйо скўп, нѣ знам, нѣшто сам бйо спрѣчен, йсто је бйо скўп – т̄ај први пўт кад сам йшѡ, бйло нас је б̄аш дѡста. Дѡбро је ѡрганизовано бйло и ѡдзив је бйо дѡбар, мада нйсу свй дѡшли, бйло је, к̄ажу, т̄амо – з̄ато што се пописывало кѡ је дѡшѡ, ѡд̄акле и свѣ – прѣко ѡсамсто је бйло Рабрѣновића кѡјй су дѡшли из свйх крајѣва, ч̄ак нйсам ни знаѡ гдѣ свѣ йм̄а, ал су се писале с̄амо мўшке гл̄аве... мушкарци се с̄амо писали и... т̄ако да је бйло б̄аш дѡста. Дѡбро ѡрганизовано, ј̄ако фйно спрѣмљено... Е с̄ад, дрўги пўт нѣшто бйо сам спрѣчен и нйсам йшѡ, е сад нѣ знам д̄ал ће ѡвѣ гѡдинѣ, д̄ал трѣба, ил идўће гѡдине... к̄ад ће бйти йсто ѡрганизован...

О детињству

Види, тако је било вријеме онда да и по петнѐз дана није отац долазио, на путу буде и по петнѐз дана и вишѐ, а двај, мајка је ту била, и њен дџух је долазио сваки дан, радио је ту на пругу, и двај, долазио је, помаго у намиривању, шта је требало из радње, ја сам био најстарији, знам, ту је било двај, проблем највећи вода, зато што није био водовод, и онда кад је добра вода за судове за кџвање за умивање, то се донесе, ал кад је купање, нас је петоро било, треба нанијет водѐ, балоне и канте и то, па онда после тога долази прање вѐша, па и за прање ватала се кишница, нешто се вадило из бунара и тако...

О сеоским пословима

Па немамо пуно зѐмље, има два јутра и то је отприлике доста за једно домаћинство кџе не држи пуно стѐке. То је да се прѐхрани, свиње и то што је за кџу, да се трѐши. Кукуруз и соја, обично кукуруз, е онда, да би се мало променило, да не буде нѐн-стѐп кукуруз, е онда мало соје, па тако, држао сам некад и у закуп два три јутра зѐмљѐ, е сад двај, није тољко ни исплативо зато што свѐ обраду плаћам и немам свѐје машинѐ, него мбрам свѐ да платим и онда... а и мало времена имам, тако да само свѐју зѐмљу, и будѐ довољно за свиње кџе ми двај хранимо за нас. Крѐве двај, то је, то је ко мало дијете, то мбра свѐ на вријеме, и мџа, и хрѐњење, и пѐњење, и то, то је џбавеза једна вѐлика, да не можеш од кџе нигде отић – мбраш значи џвек да сваки дан да си присутан, и то тѐчно мбра јутру, ако је навикнуто у шѐс сати, рѐцимо, лѐтњи пѐриод кад је шѐс-седам, како ко ради, да се намирује, да се пѐји, да се џчисти, да се мџзе, прѐ тога, онда у подне или ако је вѐлике врућине, ту се онда чѐсто и пѐји, вода треба џбавѐзно више пута, хрѐњење исто три пута, тако да је џбавеза око крѐвѐ, зато смо – држао сам и крѐве, по двије крѐве смо ми држали и двај, то сам смѐко зато што је углавном то жѐна радила двај, и запѐслила се у прѐдавницу једну и није више мѐгла јутру, не може се стѐзѐт, не може се стѐзѐти двај да јутру помѐзе, треба се тушират, треба на пѐсо ићи и шта ја знам, и онда смо двај прѐдали крѐве, после тога држали кѐзе, и кѐзе смо исто

смàкли зàтò што је кбзà – више смо их др̀жãли ради јãрãди нèго што... Мãда су биле и дòбре на млèку, али òвãј смàкли смо их зàтò што бãш, òбавезе су...

О слави

Па слãва, па тò је òвãј, нèко прãви рúчак, нèко вèчеру, јã прãвим вèчеру због тòга да ми мòгу стíћ тí гòсти који òвãј, àко је рãдни дãн, нèко је на пòслу, нèко... и òнда тãко, нè на вèчеру кãсно, ал òко сèдам сãти, рèцимо, да бúду, вèћ се тú òкупе свí који су мíслили да дòђу, с тíм што нãравно да имã од ўјутру кò дòђе, од ўјутру се тò пòстави, углавнòм, свè се тò òвãј припрèми дãн прије òвãј, тãј дãн òстане да се пòставе стòлови, да се тò òвãј нãмести фíно, пòстави, и да се чèкају гòсти, кòлãч сèчемо прè вèчере, тò рãдимо јã и мòј òтац и кúм, брãт ми íсто дòђе на слãву, òнда бúдè òвãј, јã и брãт и òтац, а бúде и кúм, тãко да... Углавнòм, штã су рãдили штò сам јã зãпãмтио прије – нíшта пòсебно, углавнòм кад је слãва јã нè сèдам до пòноћи, послúжујèм гòсте, свè јã послúжујèм, од кãфе и пíћа до вèчерè, мèзè, свè што трèба, јã послúжујèм, а òву дрúгу сòбу, пошто бúде дòста гòстију, бúде сãд и дрúштво мòјих сíно̀ва и ћèрки, и òнда òвãј, òни имãју своју сòбу нãмештену и тãко да òнда тãмо сíнови мòји послúжују, јã òвде òве мãло стãрији кòји су...

О Божићу

За Бòжић сíнови идú и... на Бãдњí дãн идú и сижèку бãдњãк, дòнесу, нãслоне на úлазна врãта и прãви се íсто òвãј пòгача и íсто рúчак се прãви, штã јã знãм, прãви се рúчак свãки дãн, ал тò је кãо мãло свечãнији рúчак, и нè иде се нíгде и тãко, тò је кãо пòродични – пòродично слãвље, и дòђу òвãј, пошто је Крушчíћ вишенãционална средíна, вèћина су Црнòгорци, ал имã òвãј пúно нãција, имã и Мађãра и Украјинаца и Срба из Бòснè, Хрвãтã, мíслим, да јã не нãбрãјам, имã их пúно нãција, и òвãј, дòђу на кãфу ил тãко, дòђу, кò нè слави Бòжић, дòђе нã кãфу, на мèзе, на рúчак, тò имãју мòји сíнови òбичај кад је òвãј кãтолички Бòжић, они идú код јèднога дрúга нíховог, òн дòлази код нíх и тãко...

О Ускресу

За Ћскрес, ђвај, па йсто такѡ, нѣ знам ништа посебно штѧ да ти кажем... Фѧрбамо јѧја, углавнѡм док су били клинци мѧли, јѧ сам с њима тѡ прѧвио... прѧвио њима задовѡљство, па смо ми тѡ зѧједно рѧдили, јѧ у ствѧри с њима. И у пѣтак се фѧрбају јѧја, јѧ, ђвај, шѡнку кѡвѧм, пошто ймѧ нас дѡста, и ђнда тѡ ђвај, да нѣ би се у шѣрпе тѡ у кѡћу, ја ѡзмѣм ђвај, већи кѡтлић, и напоље онда тѡ скѡвѧмо, или у казан, и прѡво јѧје – тѡ јѣсте ђбичај – прѡво јѧје се фѧрба у црвену бѡју, и ѡставља се. Зѡве се чувѧркућа и ѡставља се до идѡћег Ћскреса да стојй, е тѧко, тѡ је нѣки свѣтац такѧв да јѧ, ђвај, вѡлим, ђнда ми дѡђе пуно дѣцѣ и задовѡљство је глѣдѧт кѧко се они кѡцају јѧјима, и штѧ ти ја знам, тѡ је за дѣцу дѡживљај.

О женидби

Пѡсле сам јѧ њѡ ѡпознѡ кад је дѡшла тѡ код тѣтке. И тѡлко смо били дѡбри и блиски, да се знало да ћемо живети зѧједно – ал нисмо. И јѣднѡм сам јѧ рѣко – ѧјде да дѡћеш код мѣне – и такѡ да тѡ је било и без свѧдбе, и бѣз венчања. И тѣк пѡсле, кад је избио – бйо је тамѧ овај рѧт кад је бйо, на дан слѧве јѧ кажем ђвај – ѧј да се и венчамо – и такѡ, ђнда смо ѡтишли у мѣсну зѧједницу, венчали се, нисмо йшли ѡ цркви. Пѡзвао сам јѧ брѧта и кѡма и оно кѡму и тѧко, ал нисам хтѣо да прѧвим свѧдбу, тѧко да је бйо и рѡчак и свѣ је било спрѣмљено, и није ништа посебно трѣбало да се ђвај... А кад сам дѡвео жѣну, ђндѧ, јѧ сам тѡ замислио сѧмо јѧ и брѧт, кѡм и ђвај њѣна кѡма, и тѡ је тѡ, ѧли су ђвај, тѡ се чѡло, и ђндѧ су се скѡпили тѡ, да сам јѧ ђнда – било ми је криво што нисам бѧрем направио нѣшто већѣ, јѣл сам имао ђбавезу пѣтнаез дана да дочѣкујем гѡсте. То није била рѧспрѣмљена кѡћа, него нѡн-стоп је било ђвај – нѣ мош се ни наспаѡват ни одмѡрит, углавном, дѡлазе ми мйли пријатељи и гѡсти и кѡмшије, и свѣ тѡ, такѡ да смо ймали мѡке јѣдно пѣтнаез дана, дочѣкѡј, йспраћѧј, па ђнда испѡчѣтка – пѣци, па ѡпет кѡвѧј, па ѡпет тѡ, и било је, ђвај, бѧш ђбавеза вѣлика, такѡ да би свѧкѡм сѧветовао и препорѡчио свѧдбу и тѧј дан и гѡтово – нѣмаш више ђбавеза

ни да дочекујеш честитку, да чекаш од некога, или гдсте, него то је тај дан – после ако неко најје ко није мдога да дође или то, није проблем...

О специфичностима у говору

Они имају, они тамо, тај део, Мојковац, Колашин, они немају никакав нагласак. Они баш причају исто ко и ми овде. Ја не знам дал има мало разлике. Ако има, то је онда и занемарљива, или врло мала разлика. Има разлике, Босанци, речимо, Срби из Бдсне који су дошли, вероватно су они касније дошли, па је то овај остало... Има нагласка... има неких ријечи које су... које важе за њихов крај, које овде мжда и неко не разумије док му не кажеш шта значи, али имају и нагласак... Војвођани исто се овај, примећују... зависи који... Војвођане ја рачунам да као староседеоци... Срби староседеоци... Лале, ту се овај, примећује разлика обавезно... То, Лала се може овај, кроз говор одма препознат... (*А ови из Ловћенца?*) А то је посебна прича... Ловћенчани, они су колонизовани са Цетиња, Цетиње, они имају тај нагласак овај, зато их зову Цикотићи овај, имају нагласак тај... а имам ја и тетку у Цетињу, тако да ишом сам тамо и имају баш нагласак... Разумљиво, немају они ријечи које ми не разумијемо и то, али имају нагласак тај... а Ловћенчани су... то задржали ко да су сад дошли... ко да... кад дођеш у Ловћенац, ти ко да си дошо на Цетиње... е тако имају нагласак, исто ко и они, дан данас, и мало дијете, и одрасло, и бабе и ђед, сви тако...

2.3. Млађа генерација

М. Р. (рођен 1993. године)

О себи

Рођен деведес треће године, тринестог децембра, у Врбасу... Живим у Крушчићу, општина Кула... Радим у Зрењанину... Имам сестру близнакињу, брата старијег тринес месеци и два дана и још једну сестру, старију седам-осам година, нешто тако... Шта сам завршио, основну, осмољетку... и четири године

сѡобраћајне... срдњу стручну... тѣхничар дрўмског сѡобраћаја моје звање трѣнутно... нисам напредово дѡлѣ, нисам се пуно ни трудио, ѡл се спрѣмам.

Колонизација

Дѣда је из Црне Гѡре, из Бйстрице. Одѡнде пѡтичу кѡрени. Из Бйстрице, из Мѡјковачке Бйстрице. А мѡмини су из Бѡсне оно, ѡѣ¹е кѣва рѡђена... у... кѡко се зѡвѣ ѡнѡ чѡвече... Вйлуси, Вйлуси... Е тѡко. Кѡји склѡп несклѡпивих...

*

Дѣда је са дѣсет гѡдина дѡшѡ са кѣвом, с двѡ брѡта и са стрйцем свѡјйм. А нйшта, штѡ кѡко, знѡ се, у колонизѡцији, тѡмо бйо рѡт, ово ѡнѡ, штѡ је бйло вѣћ нѣам пѡјма, и ѡни се спѡковали, дѡшли вѡмо, нѣ знају ни ѡѣ су дѡшли ни штѡ су дѡшли... Дѡбили кўће, дѡбили су зѣмљу и... да жйвѣ. Снѡшли се и ѡстали су, нѣки су се и врѡтили... Тѡј стрйц мйслим да се врѡтио... А дѣда је с кѣвѡм и са брѡћѡм ѡсто ту... у сѣлу.

*

Ѳни су дѡшли сѡмо. Прѣ нйх су у ствѡри лўди дѡшли – нѣ зна се кѡ је прѡви дѡшао, и тѡј је прѡви кѡји је дѡшао, ѡн је дѡбио кўћу, ѡн је дѡшѡ на слѣпо... и ѡнда је дѡбио кўћу, дѡбио зѣмљу и нѣкѡко кад... Нѣ знам кѡко су ѡни тѡ чўли, али углавном, знѡли су да дѡлазе да дѡбију кўћу и дѡбиће зѣмљу, и зѡтѡ су и дѡшли, йначе кѡ би дѡшѡ да... Јѡ мйслим јѣдно седамдѣс пѡсто је колѡниста, свй кѡји порѣкло вѡде из Црне Гѡре, из тѡг дѣла тѡмо. Углавном су из мѡјковачког крѡја дѡшли.

Ѳ сеоским пословима

Мй, пѡ бѡвимо се мѡло пољѡпрйвредом... йма кўћи ѡнѡ свйње, штѡ ймѡ свѣ... Свйње, и ймѡмо кѣра. Нѣмамо крѡву, ймали смо крѡву, ймамо... пйлѡд у замрзйвѡчу... тѡ је тѡ што ймамо од живѡтиња. Нѡхраниш ўвече, послѣпѡдне и

Ўјутру, једнџм ђчистиш на двѧ дѧна и тѧ је тѧ. Хрѧне се прѣкрупом. Тѧ је кукѳруз који је сѣтно... смрѳвљен или кѧко већ тѧ ѣдѣ... ѣма машѣна и ѳбѧци се, и ђнда га она смрѳви скрѧз и бѳде као прѧх.

*

Ўмали крѧву, штѧ, тѧ, она јѣде сѣно и вѧду и нѣшта, ђчистиш јѧј ђно, сѧма свѣ... Па нѣма, бѧциш јѧј оно, натрпаш јѧј слѧме, сѣна, слѧме, она јѣде, бѳде јѧј тѧпло, пѣје вѧдѣ и то је тѧ. Сѧма се ђтели... ѣма ако нѣкад трѣѧ, ђнда се тѣле вѳче из нѣ, ако нѣ – нѣ, нѣшта и то је тѧ. Мѳзе се, јѣднџм днѣвно, ал ѳвече углѧвнџм, ал свѧки дѧн, а кад је ђвѧј, кад трѣба да се тѣли, ђнда се не мѳзе нѧравно, јер тѧ млѣко нѣ ваља за ѳпотребу. Ма мѧра да се рѧди око свѣга, нѣма штѧ. Нѣће она сѧма јѣсти, нѣје тѧ... мѧраш јѧј дѧт да јѣде, мѧраш јѧј ђчистит. Свѧкој живѧтињи што трѣба да рѧдиш, рѧдиш крѧви, рѧдиш свѣњи, рѧдиш бѣковима, рѧдиш кѧзама, рѧдиш ђвцама... Свѣње су нѧјлакше за одржѧвање, нѣма штѧ. Нѣ трѣбѧ ти сѣно, нѣ трѣбѧ ти... трѣѧ ти кукѳруз... ѣмаш двѧ јѳтра, пѧсијеш кукѳруз, и мѧш држѧт свѣњу. Тѧ ти је мѣрна јѣдиница за пѧвршину, ђвѧј, знѧм да се кѧристи ѳ зѣмљи... ѧр, јѳтар, хѣктар.

*

Сѧдили смо јѣднѣ гѧдине дѳвѧн, јѣднѣ гѧдине дѣтелину... јѣднѣ гѧдине рѣпу... и тѧко, дѳвѧн је нѧјтеже ако тѧ ђш да пѣташ... Кад га зѧсѧдиш, свѧки дѧн мѧраш да рѧдиш око нѣга. Ако нѣма кѣше, мѧраш га залѣват, и кад га зѧлѣваш, ђнда мѧраш да чѳпаш зѧперке, чѳпаш мѧле лѣстове, вѣлике лѣстове, ђдвајаш их, сѳшиш их... нѣжеш... стѧвљаш на тѧван на прѧмају... пѧкујеш га, прскаш га... Свѧшта. Нѧјтежи пѧсао, нѣма, нѧчи ђн је... Пѣт месѣци је на нѣви, тѣ чѣтри мѣсеца мѧраш да рѧдиш констѧнтно. Али нѣшта нѣје исплѧтивно кад га ѣмѧш пѧла јѳтра... Мѧраш зѧсѧдит нѣчега дѧста, да рѧдиш дѧста, да би ѣмѧ дѧста, јер мѣ... Зѧсѧдиш пѧла јѳтра, ал нѣ рѧдиш толико пѳно и ѣмаш мѧло.

*

Кад се тó ради, ради се кад свиња дóстигне тó килáжу, углавном се натемпирају да... Па стó двадесет до двéста кила òнò... Штá ймá да је кòљеш испод тòга. Нémаш нйшта ни за сýшење, нè мож ни да прáвйш нèку прерађèвину од тòга. Углавнòм новémбар, децémбар... кòљу се кад су мýноси, мòже мéсо да се сýши, нйје тòпло, нèће се òвај, поквáрити. Нйшта, штá, ùстане се ўјутру у шéс сáти, пйје се кáфа, рáкија, док се дòбро лóуди поненапйјају нè почне клáње...[шáльиво] òтвараш свињу, шўриш је прво, скидаш јóј длáку, па јòш јèдно шўрење, пèреш је, òтвараш је, вáдиш изнутрицу, вáдиш мéсо за аналýзу, òдвáјаш шўнке, òдвáјаш печèницу, шта òћеш, зáвиси кò штá вòли. Прáви се чвáрци, прáви се кобáсица прáви се... Чвáрци, па тó је мáст, то се òдвáја... тó ти је први слòј кòже код свиње, òнáј до мéса што йде. То су чвáрци, то је мáст у ствáри. Йсецкаш их на на комáде, онáко да бóду комáди као величýна чвáрка... да знáш... и убацује се у кáзан вèлики с мало вòдè, дòбра вáтра, онда òн сáм пýшта мáст, ти вртйш свè тó мáст што òн пýсти, тó се пòсле вáди, и тá мáст се кòрйсти за йсхрану код лóуди пòсле.

Божйћ

Па прè Бòжића йдè Бáдње вèче, нè знам кáко ме тó прво нйси пйтала. Бáдње вèче, пáли се бáдњак, пáли се тó òвáј, па кòлективно, да... и òнда òвáј... зàпáлимо и òвáј кóлйрамо, ўжйвамо, пáли се бáдњак... дèца йду оно корйнђају, пèвају по кўћама... йдó од кўће до кўће, пèвају, и òнда овај, òни их дáрују кáо, за тó пèвање, òни су нйма дòнели неку срèћу кáо, пред Бòжић, кáко òни тó глèдају, неам пóјма... За Бòжић... Па дá, ўјутрó се йдè као пóлазници. Пòложáјник, пóлазник, кáко кò зòвè, тó је... кò ти први ўђе у кўћу, нèга дáрујеш, òн ти је тè гòдине пòложáјник, као дòнео ти је срèћу, дòнео мйр, штá све йдè, сáд, тó трèба, тó се одржáва, јá, мй йдемо код òвих јèдних... јá нè знáм, дèсет гòдина... И стáлно смо мй, разóмèш, нèма нèко дрóгй... Ма знá се кò у кòјóу кўћу йдè и кò је гдè пóлазник и кáд се йдè, йдè се òно у пè-шéс ўјутру и први бóдеш...

Ускрс

Штã се рãди тãд... кад смо били мãли оно, чупали нèку трãву, стãвљали у кòрита нека, и бãба нам као, кéва прãвили... па дã, прãвили нам кãо овај, пакетиће неке, као дòшо зéка, дòнео вам, знãш, ми се трйповали зéка постòји... зéке нéма... а дã, и овãј... сãд нйшта оно, штã, прòбудиш се, чèститаш Ёскрс укућанима, ðдма вãташ јãје, кўцãш се, рòкаш са свима, йспуцаш педèсет кóмада и мйран си цèо дãn...

Слава

(*Шта спремае за славу?*) Тò ðснòвно, кòлãч, свећа и вино. Код нãс кўм дòлази мало кãсније и ðнда... кўм да дòђе рãније, мòжда би се тò рãније и йсекло, ал углавном, кўм мало зãкасни, и ðнда кад код нãс дòђе кўм, ðнда се тò рãди... лòмè кòлãч дèда, ћãле, стрйко и кўм... нè... дèда, ћãле и стрйко сãмо. (*А ишта онда кум ради?*) Па нйшта, кўм је ту прйсутан... тў за стòлом, устану лўди, лòми се кòлãч, йде овај, вино йде у круг, свãко кãже по нèку здрãвицу ако ймã, ако нéма, пòпије вино и тò је тò углавнòм...

О специфичностима у говору

Па јã не примèћујем ни сèбе кãко јã прйчам... јã мйсим да јã нòрмално прйчам, ðнда, јўче сам глèдо Звèзде Грãнда, па ова кãже... кãко је оно рèкла ðва нèшто... нèшто акцентовала бðш сãчувај оно... сад нè мог се сèтим... нè могу се сèтим... али углавном, свãко кò кãже другãчије од мèне, јã мйсим да ðн нйје дòбро рèко. (*Па јел' ти прича дèда другачије од тебе?*) Па онãко, штã знãм... йсто је мèни тò свè, нè видим нèку рãзлику. (*А нема те неке... да ти зазвучи црногорски некако?*) Па нéма, мòжда зãто што сам нãвикао... е сãд, тй кад ðдеш у Црну Гòру, па кад слўшаш нйх и ðнда зазвўчи, зãто што је тò прãво оно црнòгорско, а вãмо већ, то је пòмèшано нèшто вòјвођанско-црнòгòрски... Штã је дèда ймо дèсет гòдина, штã је ðн прйчо тãмо оно... мãло, па је ðвде тèк ўчио да...

па бӯквално ўчио да при́ча, штã, óвде наўчио нёке нòве рёчи, нёшто ово ðно, ал знãм да му ðстала варёника и... нё знам ни јã, кйселò и... кòристи то...

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко и Драгана Радовановић (2009). Степен испитаности шумадијско-војвођанског дијалекта. *Јужнословенски филолог* LXV. 229–265.
- Бошњаковић, Жарко (2016). Како би још могао изгледати дијалекатски текст? У: *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевност 1* (ур. Радмила Жугић). Лесковац – Врање: Лесковачки културни центар.
- Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој*. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Медојевић, Б. Слободан (2015). *Колонизација Црногораца у Крушичић 1945–1948*. СО Кула.
- Средојевић, Дејан и Миљана Чопа (2018). Да ли се дијалекатско уједначавање у једнаком степену остварује на фонетском и на фонолошком нивоу? *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LXI/1. 101–123.
- Чопа, Миљана (2017). *Акцентски систем у говору информаторã из трију генерација црногорских колониста у војвођанском селу Крушичић* [Мастерски рад]. Нови Сад: Филозофски факултет.

*

- Okuka, Miloš (2008). *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Sredojević, Dejan (2017). *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku: od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

*

- Крушичић*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Крушичић>, приступљено 17. августа 2018.
- Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Републички завод за статистику (2014). Београд.
- <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>, приступљено 15. августа 2018.

Miljana Čopa

DIALECT TEXTS FROM THE VILLAGE OF KRUŠČIĆ IN
VOJVODINA

S u m m a r y

This paper gives dialect texts from the village of Kruščić in Vojvodina, where Montenegrin colonists have settled after the World War II. As the recent research results show, their dialect base is East-Herzegovinian. The speech of this area is still not fully examined, so, beside dialect texts, we give a short overview of the existing research results, and a short description of main characteristics of its speech.

Key words: dialectology, dialect text, linguistic fieldwork, East-Herzegovinian dialect, Montenegrin colonists.

Мср Миљана Чопа
Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36/1
11000 Београд
Србија
Имејл: *miljana227@gmail.com*

УПУТСТВО АУТОРИМА
за приређивање рукописа за *Прилоге проучавању језика*

1. Рад доставити **одштампан** и у **електронском облику** (на цедеу или имејлом) најкасније до **1. септембра** за текуће годиште. Том приликом **обавезно** доставити основне податке о аутору (титулу и научно звање, назив и адресу институције на којој је ангажован, имејл адресу и број контакт телефона).

2. Рад треба да је технички уређен на следећи начин:
 - а) **обим**: до 30 000 карактера;
 - б) **фонт**: Times New Roman, 12 pt; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл;
 - в) **формат**: А4; маргине: горња и доња 2 cm, лева и десна 3 cm;
 - г) **размак**: 1,5;
 - д) **језик рада**: српски, енглески, руски или други словенски језик.

3. Рад треба да садржи:
 - а) **име и презиме аутора** (12 pt) и **афилијацију** (10 pt) у горњем левом углу;
 - б) **наслов рада** испод имена аутора (12 pt, капиталним писмом, лево);

Дејан Милорадов
(Матица српска, Нови Сад)

УПОТРЕБА ДЕКОМПОНОВАНОГ ПРЕДИКАТА У ЈЕЗИКУ НОВИНА

в) пре основног текста рада **сажетак** (од 100 до 250 речи; величина 10 pt) и **кључне речи** (до 10 речи; величина 10 pt) на језику основног текста;

САЖЕТАК

У овом раду се посматра ...

КЉУЧНЕ РЕЧИ: декомпоновани предикат, новински жанр, номинализација.

г) технички уређен **основни текст** (12 pt), који садржи: *наслов поглавља* величине 12 pt, у болду (**1. Увод**); *наслов већих целина* унутар поглавља обележене другом децималом величине 12 pt (2.1. Уводне напомене); и *наслов мањих целина* унутар дела поглавља, који се бележе од треће децимале величине 12 pt (2.2.1. Типови), при чему се: *наслов поглавља* одваја празним редом и не увлачи у текст; *текст поглавља* не одваја се празним редом од наслова нити је први ред увучен у текст; *два узастопна наслова* одвајају се празним редом;

1. Увод (12 pt, болд)

У лингвистичкој литератури ова појава се дефинише као...

2. Анализа емпиријског материјала (12 pt, болд)

2.1. Уводне напомене (12 pt)

У овом поглављу желимо да укажемо на...

2.2. Декомпоновање предиката у НИН-у

2.2.1. Структурни типови

У овом часопису могу се идентификовати следећи типови...

3. Закључак (12 pt, болд)

Након спроведене анализе...

д) **литературу** (наслов центриран, капиталним писмом, 11 pt, спационирано, 2 pt), која се наводи после текста рада према упутству у т. 6;

ђ) после литературе, **резиме и кључне речи на страном језику**, енглеском, руском или другом словенском језику, ако је основни текст српски (до 1/10 дужине основног текста; величина 10 pt); резиме и кључне речи су на српском ако је основни текст енглески, руски или други словенски;

Dejan Miloradov

DECOMPOSED PREDICATE IN NEWSPAPERS

Summary

In this paper author ...

е) **захвалницу** која треба да садржи име и звање ментора, назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру кога је чланак настао, те назив институције која је финансирала пројекат или програм, а наводи се у посебној напомени при дну прве стране чланка, везаној за наслов рада; евентуално, на истој страни се налази и напомена која садржи податак о томе да је чланак у претходној верзији био већ изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом);

ж) **основне податке о аутору** на самом крају текста (т. 11).

4. **Цитирање** извора интегрише се у текст, и то на следећи начин:

- а) упућивање на одређену студију у целини: (Васић 1998);
- б) упућивање на одређену страну студије: (Васић 1998: 80);
- в) упућивање на одређено издање исте студије: (Радовановић 1986²: 66);
- г) упућивање на одређене студије из године у којој их има више од истог аутора: (Бугарски 1986а: 55), (Бугарски 1986б: 110);
- д) упућивање на ауторе са истим презименом: (Ивић, П. 1998: 124), (Ивић, М. 1970: 51);
- ђ) хронолошким редом се наводе студије истог аутора на које се у тексту позивамо: (Нале 1959; 1962).

5. У **фуснотама** се дају само коментари аутора (10 pt, footnotes, а не endnotes, аргументативне).

6. **Литература** се даје азбучним или абecedним редом у зависности од писма рада који се приређује за штампу (лево поравнање и опадајуће, 11 pt). Литературу навести на следећи начин:

а) када је у питању књига:

Бугарски, Ранко (1996). *Језик у друштву*. Београд: Чигоја – XX век.

б) када је у питању чланак у часопису:

Васић, Вера (1996). Лингвистички аспекти субординације агенса проагентивног типа у Вуковом преводу *Новог завета*. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. XLIV/ 1–3: 93–104.

в) када је реч о више аутора, односно до три аутора, библиографска јединица се наводи:

Ивић, Павле и Митар Пешикан (1996). Српско штампарство. У: *Историја српске културе*. Горњи Милановац – Београд: Удружење издавача и књижара Југославије – Дечје новине. 137–145.

г) када је реч о више од три аутора:

Akmajian, Adrian et al. (1991). *Linguistics, an introduction to language and communication*. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.

д) када је реч о зборнику радова у ком аутор има текст:

Bugarski, Ranko (1982). *Jezik i kultura sa sociolingvističkog stanovišta*. У: *Jezik i kultura u nastavi stranih jezika* (ur. M. Stojnić). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 38–44.

ђ) када је реч о речнику:

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

7. **Речник** у посебном прилогу даје се двостубачно тако да се организује речнички чланак (10 pt).

8. **Табеларни приказ** (величине 10 pt) даје се на следећи начин:

Табела 1: Промена придева одређеног вида

	SG		
	m	f	n
NOM	нови	нова	ново
GEN	новог(а)	нове	новог(а)
DAT	новом(е)	новој	новом(е)
ACC	нови/новог(а)	нову	

9. **Примери** се дају курзивом, при навођењу значења речи користе се полунаводници [‘’], а цитати се стављају под наводнике [„”]. У радовима на енглеском примери из ћириличких текстова наводе се у латиничној транслитерацији. *Курзив* се користи за наглашавање.
10. **Подаци о аутору** на крају целог текста (величина 11 pt) треба да садрже следеће елементе: академска титула, име и презиме, институција, земља, имејл адреса *курзивом* (видети т. 11). Уколико има више од три аутора, дају се подаци првог аутора.
11. Радове у електронском облику послати на имејл адресе dusazd@ff.uns.ac.rs односно redli@ff.uns.ac.rs или у штампаној форми са електронском копијом на адресу:

Проф. др Душанка Звекић-Душановић
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија

САДРЖАЈ

Сања Петровић

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА АКТИВНИХ ПАРТИЦИПА У АДВЕРБИЈАЛНОЈ УПОТРЕБИ У *РУКОПИСУ А СРПСКЕ АЛЕКСАНДРИДЕ* (15. ВЕК).....3

Сања Дакић

ИНФИНИТИВ У ДЕЛУ *СТЕФАНИТ И ИХНИЛАТ*: ФИЛОЛОШКА И ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА АНАЛИЗА.....29

Весна Бајић

РЕЧНИК *ПРИЧЕ О БОЈУ КОСОВСКОМ (РУКОПИС ИЛИЈЕ ЈОВАНОВА)*.....69

Дајана Милованов

ФУНКЦИЈА И ПРЕВОД(ИВОСТ) ФРАЗЕОЛОГИЗАМА У ПЕСМИ „ВРАТИ МИ МОЈЕ КРПИЦЕ” ВАСКА ПОПЕ.....133

Aleksandra Erić Bukarica

PASIVNE KONSTRUKCIJE U PRAVNIM TEKSTOVIMA NA ENGLISKOM I NJIHOVI PREVODNI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU153

Марија Милосављевић

ОБРАЋАЊЕ САГОВОРНИКУ У ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА.....171

Миљана Чопа

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ ИЗ ВОЈВОЂАНСКОГ СЕЛА КРУШЧИЋ185

УПУТСТВО АУТОРИМА за приређивање рукописа за *Прилоге проучавању језика*.....207

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

Бр. 49

Издаје Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофског факултета у Новом Саду
Уредништво: Нови Сад, Др Зорана Ђинђића 2
021 459-626, 459-275
lingvist@ff.uns.ac.rs

Штампа
Футура д.о.о.
Петроварадин

Тираж
150

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41

ПРИЛОЗИ проучавању језика / главни и одговорни уредник Душанка Звекић
Душановић . – 1965, 1- . Нови Сад : Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, 1965-.

-24 цм

Годишње
ISSN 055-1137
COBISS.SR-ID 42732295
